Türkiye'nin Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Sivil Toplum Algısı Analizi

Esra Yüksel - Funda H. Sezgin

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI
ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ

TÜRKİYE'NİN ÖNDE GELEN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SİVİL TOPLUM ALGISI ANALİZİ

Esra YÜKSEL **Funda H. SEZGİN**

Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları
Araştırma ve Uygulama Merkezi

İSTANBUL 2012

Beta

Yayın No : 2628
İşletme Ekonomi : 546

1. Baskı – Ocak 2012 - İSTANBUL

ISBN 978 - 605 - 377 - 652 - 9

Copyright© Bu kitabın bu basısının Türkiye'deki yayın hakları BETA Basım Yayım Dağıtım A.Ş.'ye aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

Dizgi : Beta Basım A.Ş.
Baskı-Cilt : Express Basımevi
Deposite İş Merkezi A6 Blok No: 309,
İkitelli OSB Küçükçekmece-İstanbul
(Sertifika No. 12046) (0212) 671 61 51 - 671 61 52
Kapak Tasarım : Beta Basım

Beta BASIM YAYIM DAĞITIM A.Ş.
Narlıbahçe Sokak Damga Binası No: 11
Cağaloğlu - İSTANBUL
Tel : (0-212) 511 54 32 - 519 01 77
Fax: (0-212) 511 36 50
www.betayayincilik.com

Yrd.Doç.Dr. Esra Yüksel

Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden 2003 yılında 'Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Yeri ve İşlevi' isimli tez çalışmasıyla doktor unvanını almıştır. Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin kurucularından olup halen yönetim kurulu üyeliği ve müdür yardımcılığı görevini sürdürmektedir. Kalkınma ekonomisi, sivil toplum, yönetişim alanlarında çalışmaları bulunmaktadır.

E-posta: eyuksel@marmara.edu.tr

Yrd.Doç.Dr. Funda H. Sezgin

İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Endüstri Mühendisliği Bölümü öğretim üyesidir. Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü'nde, Yüksek Lisans eğitimini aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı'nda, Doktora eğitimini Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Sivil toplum alanı ile ilgili çalışmalarda istatistik uzmanı olarak görev almış, halen gönüllü olarak çalışmalarını devam ettirmektedir.

E-posta: fsezgin@istanbul.edu.tr

SUNUŞ

Araştırma ve uygulama merkezleri; spesifik bir alanda araştırmalar yapmak, bu araştırmaları yayına dönüştürmek, verilen eğitimler aracılığıyla uzman personel yetiştirmek, sanayi ve üniversitelerin karşılıklı işbirliğini güçlendirmek gibi gayelerle, genellikle üniversiteler bünyesinde kurulan birimlerdir. Bu birimlerin en güçlü yanı ise, özellikle büyük üniversitelerde, farklı disiplinlerden gelen ancak aynı kavram üzerinde çalışan araştırmacı ve uygulayıcıların birlikte üretmesine imkan sağlamalarıdır. Ancak, uzun yıllardır sosyal bilimler alanında çalışan bir akademisyen ve idareci olarak, kuruluş amaçlarını belirli bir süreklilik içinde yerine getiren araştırma ve uygulama merkezi sayısının son derece az olduğunu belirtebilirim. Büyük bir hevesle kurulan çok sayıda araştırma ve uygulama merkezinin, zamanla sadece kağıt üzerinde adı kalan yapılara dönüştüklerine maalesef çoğu kez tanıklık ettim. Sözü geçen bu araştırma ve uygulama merkezleri, yönetmeliklerinde belirttikleri amaçları gerçekleştirebilselerdi, bugün çok önemli kazanımlar sağlamış olabilirlerdi. Elbette bu durumun birçok nedeni bulunmaktadır ve kaynak eksikliğinin neden olduğu olumsuzluklar bunların başında gelmektedir. Özellikle, sosyal bilimler alanında pek çok araştırma ve uygulama merkezi, kendisine tahsis edilmiş bir fiziki mekandan ve araştırma bütçesinden yoksun olarak faaliyet göstermeye çalışmakta ve bu imkansızlıkları zaman içinde, başlangıç aşamasında var olan hevesin de kaybolmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi de (STKAM) bu realitenin bilincinde hayata geçirilmiş bir projedir.

STKAM'ın kuruluşuna neden olan en önemli unsur, Marmara Üniversitesi bünyesinde çalışmalar yürüten ve işletme, iktisat, hukuk, kamu yönetimi, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yer alan akademisyenlerin, sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili çalışmalarının bir merkezde toplanmak istenmesidir. STKAM öncesi dönemde, farklı disiplinlerde yer alan akademisyenlerin ve üniversitemiz ile iletişim içinde olan sivil toplum önderlerinin bu yöndeki talepleri, STKAM'ın kurulmasında önemli bir itici güç oluşturmuştur. Hali hazırda, STKAM yönetim ve danışma kurullarında, işletme, iktisat ve çalışma ekonomisi disiplinlerinden gelen akademisyenlerle, Türkiye'nin en büyük, köklü vakıf ve derneklerinde uzun yıllar en üst düzeyde yöneticilik yapmış ve halen bu görevlerini sürdüren çok tecrübeli sivil

toplum önderleri yer almaktadır. Kuruluşunu izleyen iki yıllık süreçte STKAM, sivil toplum alanında çalışan birey ve kurumları bir araya getiren uluslararası akademik bir ağ olan ve merkezi Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan International Society for Third Sector Research isimli organizasyonun kurumsal üyeleri arasında yer almış, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ile koordineli olarak Toplumsal Projeler Yönetim ve Organizasyonu isimli bir tezli yüksek lisans programını hayata geçirmiş ve genel kullanıma açık bir sivil toplum kitaplığı oluşturmuştur. Özellikle yüksek lisans programı aracılığıyla, ülkemiz sivil kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu uzman personelin yetiştirilmesi ve bu programda yazılacak tezler aracılığıyla, alanın ihtiyaç duyduğu yeni bilgi üretiminin gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. STKAM, bu süreçte, öğrenciler ile sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelmesinde de önemli görevler üstlenmektedir.

Bir araştırma ve uygulama merkezi olarak STKAM'ın, geride kalan iki yıllık dönemde gerçekleştirdiği bir diğer proje ise, Türkiye'nin önde gelen sivil toplum kuruluşlarının sivil toplum algılarını analiz eden bu çalışmadır. STKAM, kuruluşunu izleyen dönemde, araştırma ve uygulama merkezlerinin temel amaçlarından biri olan, bilimsel araştırmalar gerçekleştirmek amacına yönelik olarak çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda, 2009 yılı Ekim ayında başlayan bir araştırma süreci ile Türkiye'nin önde gelen sivil toplum kuruluşlarının yönetsel ve örgütsel yapıları ve sivil topluma ilişkin algılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu eser, sözü edilen araştırma sürecinin bir çıktısı olarak, Türkiye'nin önde gelen sivil toplum kuruluşlarına hem de paydaşlarına önemli bilgiler aktarmaktadır.

Bu kitabın oluşma süreci, bilimsel bir araştırmanın yapılabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken koşulların ne derece çetin olduğunu bir kez daha hatırlamamıza neden oldu. Ekim 2009'da başlayan araştırma sürecinde STKAM yönetim ve danışma kurulu üyeleri sürekli olarak toplantılar yaparak araştırma ekibine yön verdi. Veri toplanan tüm kuruluşların yüz yüze ziyaret edilmesi ve görüşmelerde veri toplamanın yanında merkezin tanıtılmasının da amaçlanması nedeniyle araştırmacı arkadaşlarımız yoğun çaba sarf ettiler. Bu süreçte, sivil toplum kuruluşlarından aldığımız geri dönüşler bizleri çabalarımızın anlamlı ve değerli olduğu konusunda oldukça cesaretlendirmiştir. Bu nedenle, araştırma sürecinde bizlerden desteğini esirgemeyen dernek ve vakıflarımıza müteşekkiriz.

Bu sunuş yazısı vesilesiyle, STKAM'ın ilk araştırmasının ürünü olan bu eseri titiz bir çalışma süreci sonunda ortaya çıkaran genç akademisyenlerimizi tebrik eder, eserin başta sivil toplum kuruluşları ve bu alanda çalışan araştırmacı ve uygulamacılar olmak üzere ilgili tüm kesimlere faydalı olmasını dilerim.

Prof. Dr. Zafer Kesebir
STKAM Müdürü

ÖNSÖZ

Dünyanın karşılaştığı sorunların küresel hale gelmesi ve bu sorunlara küresel çözümlerin üretilmesi gerektiği düşüncesinin giderek yaygınlaşması nedeniyle sivil toplum, son yirmi yıl içinde üzerinde en çok tartışılan kavramlardan biri olmuştur. Özellikle; sürdürülebilir kalkınma, yoksulluk, çevrenin korunması, demokrasi ve insan hakları ihlalleri gibi küresel çözüm mekanizmalarını gerektiren sorunlarla mücadele etmek anlamında devletin yetersiz kaldığı tezi sivil toplum kavramını başta akademik çevreler, politikacılar, aktivistler olmak üzere toplumun farklı kesimlerinin söylemlerinde kullandığı anahtar kavramlardan biri haline getirmiştir. Edwards (2004)'e göre, siyasi düşünce tarihi açısından belirsizlikler taşıyan sivil toplum kavramı, kamu yönetiminde, politika yapımında ve akademik çalışmalarda toplumsal dönüşümün en önemli aktörü olarak kullanılmaktadır. Günümüz dünyasında, hem sorunların kendisinin hem de bu sorunların çözümünde etkili bir aktör olan sivil toplumun, devlet sınırlarını aştığını ifade eden Keane (2003)'e göre ise, küresel bir sivil toplum mümkündür.

Sivil toplumun devlet sınırlarını aşmasını ya da sivil toplum alanının küreselleşmesini, bu alandaki aktörlerin sadece ulusal değil, bölgesel ve küresel düzeyde de hareket etmeye başladıkları şeklinde yorumlamak gerekir. Bu yorum, sivil toplum kuruluşlarının (STK) ulusal düzeyde hareket kabiliyetlerinin sona erdiği anlamına gelmemekte; aksine daha da güçlenerek küresel düzeye taşındıklarını göstermektedir.

Son yıllarda küresel sorunların çözümüne ilişkin karar süreçlerinde daha aktif rol alan STK'ların sayısında da büyük artışlar meydana gelmiştir. Bu durum, sayısal anlamda sivil toplum alanının canlanması bakımından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak; cemaatler, siyasi partiler, işveren örgütlenmeleri, futbol kulüpleri ve hatta mafya örgütlenmeleri gibi pek çok kesimin kendisini STK olarak tanımlamaya başlaması, sivil toplum kavramının belirsizliğine ilişkin kuşkuların artmasına yol açmıştır. Ekonomik ve siyasi güç ilişkilerinin ve ideolojik gündemlerinin gerektirdiği iktidarı kurmak üzere, sivil toplum alanını meşru bir zemin ve STK'ları da onun bir aracı olarak kullanan bu kesimler nedeniyle söz konusu kuşkular her geçen gün artmaktadır.

Edwards (2004)'ün "Sivil toplum yirmi birinci yüzyılın en önemli kavramlarından birisi mi, yoksa bu yüzyıl içinde giderek önemsizleşecek ve sonuçta ortadan kalkacak bir kavram mıdır?" ya da Erasmus (1992)'nin "Kalkınma sürecinde STK'lar, aziz mi yoksa günahkar mıdır?" soruları ile yaklaştıkları sivil toplum alanı üzerindeki bu belirsizliğin giderilmesi, ancak sivil toplum alanına ilişkin somut araştırmaların yapılması ile mümkündür. Sivil toplum alanının ilerici bir işlevi olup olmadığına dair şüpheler ancak bu şekilde ortadan kalkacaktır.

Bu amaçla, çalışmamızda, "sivil toplumun içinde bulunduğu tarihsel süreçten bağımsız genel bir kategori olarak mı, yoksa bu sürecin bir parçası yani tarihsel bir kategori olarak mı ele alınması gerektiği" sorusu üzerinden hareket edilmiştir. Bu soru, sivil toplum alanının kendisine özgü bir tanımının yapılması ve dolayısıyla hangi kurumların STK sayılacağına ilişkin kararın verilmesi açısından son derece önemlidir.

"Türkiye'de önde gelen STK'ların Sivil Toplum Algısı Analizi" isimli bu çalışmanın, söz konusu algıya ilişkin bir analiz yapabilmesi için, öncelikle sivil toplum alanı ve STK kavramı ile ilgili literatürün incelenmesi, konuyla ilgili temel tanım ve kavramların açıklanması gerekmektedir. Buradan hareketle çalışmanın ilk bölümünde, araştırmanın kuramsal arka planını oluşturan sivil toplum kavramı ve tarihçesi, modern sivil toplum ve STK kavramı açıklanmaktadır. STK'ların dünyadaki ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi, yaşanan değişim ve dönüşümlerle ilgili kuramsal bakış açısı ise yine bu bölümün sonunda yer almaktadır.

İzleyen bölümlerde araştırma metodolojisi ayrıntılı bir şekilde açıklanmakta, ardından araştırma bulguları aktarılarak, değerlendirilmesine geçilmektedir. Öncelikle, Türkiye'de önde gelen STK'ların genel profili ele alınmaktadır. Bu bölümün amacı, önde gelen STK'ların sivil toplum algılarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini yapabilmek adına bu algının öznesi olan STK'ların, günümüz STK kavramına ne derece yaklaştığını belirleyebilmektir. Dolayısıyla, genel profile ilişkin bulgular sırasıyla; STK'ların örgütlenme biçimleri, faaliyet alanları, bütçe büyüklükleri, finansal ve örgütsel kaynakları, gönüllü/üye profilleri, gerçekleştirdikleri proje sayıları, uluslararası fon kaynaklarıyla bağlantıları, diğer aktörlerle işbirliği yapma performansları, sivil toplum alanı ile ilgili eğitim düzeyleri, en fazla karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözüm kaynakları başlıkları altında aktarılmakta ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmektedir.

Genel profil ile ilgili bulguların değerlendirildiği bölümün ardından, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algılarına ilişkin bulguların aktarılması ve değerlendirilmesine geçilmektedir. Bu bölümün temel amacı, sivil toplumun tarihçesine, dünyada ve Türkiye'de yaşanan değişim ve dönüşümle-

re, günümüz sivil toplum ve STK tanımlarına ilişkin ortaya konulan kuramsal arka plan çerçevesinde, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algılarının analizini yapabilmektir. Sivil toplum algısına ilişkin bulgular sırasıyla; STK'ların sivil toplum ve STK kavramına yükledikleri anlamlar, sivil toplum alanının gelişmesinde etkili olan faktörler, STK'ların kamu politikaları üzerindeki etkisi ve hangi alanlarda etkin oldukları, STK'ların en güçlü oldukları faaliyet alanları, sivil toplumun gelişmesi önündeki temel engeller, şeffaflık, hesap verilebilirlik, sürdürülebilirlik ve katılımcılık gibi sıfatlar açısından sivil toplum alanının durumu, alandaki diğer STK'lara bakış açıları, ekonomik istikrar ve toplumsal güven ortamının sağlanmasındaki rolleri, sivil toplumun geleceğine ilişkin düşünceleri başlıkları altında aktarılmakta ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, araştırmanın temel bulgularının özetlenip Türkiye'de sivil topluma ilişkin gelinen durumun değerlendirilmesine ve sivil toplum alanına ilişkin yapılacak bundan sonraki çalışmalara ışık tutabilecek bazı önerilere yer verilmektedir.

Araştırma süreci yaklaşık iki yıl sürmekle birlikte, akademik altyapısı uzun yıllara dayanmaktadır. Öncelikle, akademik çalışmalarımızda büyük emeği olan, sivil toplum aktivisti, çok değerli hocamız, İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü öğretim üyesi rahmetli Sn. Prof. Dr. Türkel Minibaş'ı sevgi ve saygıyla anıyoruz. Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde, sivil toplum kuruluşlarının araştırmaya katılım göstermeye ikna edilmeleri konusunda bize yardımcı olan Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü, değerli hocamız, Sn. Prof. Dr. Zafer Kesebir'e teşekkür ederiz. Bu süreçte, Merkez Yönetim Kurulu Üyelerimiz Sn. Prof. Dr. İbrahim Anıl ve Sn. Prof. Dr. Kuvvet Lordoğlu'nun, Danışma Kurulu Üyelerimiz Sn. İnal Avcı, Sn. Timur Erk ve Sn. Kasım Esen'in de önemli desteğini gördük, kendilerine çok şey borçluyuz. Araştırmanın soru formunun oluşturulması aşamasında, Türkiye'de sivil toplum alanının duayenleri arasında sayılabilecek pek çok kurum ve kişi de bize yol gösterdi, bu anlamda bize yardımcı olan ve yol gösteren T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'na, Toplum Gönüllüleri Vakfı'na da katkılarından dolayı şükranlarımızı sunarız. Bu çalışmanın hayata geçirilebilmesi için gereken maddi desteği sağlayan, her ay gerçekleştirilen yönetim kurulu toplantılarımıza düzenli olarak katılarak tecrübelerini bizimle paylaşan Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi Danışma Kurulu Üyesi ve ülkemizin pek çok dernek ve vakfında üst düzey yöneticilik yapan Sn. İnal Aydınoğlu'na sonsuz teşekkür borçluyuz. Bu çalışmanın yazarları olarak, hem akademik hem özel yaşantımızda önemli yerleri olan, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Sn. Prof. Dr. Müfit Akyüz'e,

aynı bölümün emekli öğretim üyelerinden Sn. Prof. Dr. Tamer İşgüden'e ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü emekli Öğretim Üyesi Sn. Prof. Dr. Mehmet Genceli'ye değerli katkılarından ötürü minnettarız. Araştırma sürecinin tüm aşamalarında beraber çalıştığımız ve Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde de birlikte görev yaptığımız Sn. Arş. Gör. Dr. Eyüp A. Tayşir'e ve diğer çalışma arkadaşımız Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü araştırma görevlisi Sn. Dr. Yener Pazarcık'a katkılarından dolayı, Marmara ve Mimar Sinan üniversitelerinin çeşitli bölümlerinde eğitim gören öğrenci arkadaşlarımız, Sn. Figen Abatay'a, Sn. Ilgın Çakıroğlu'na, Sn. Hülya Mete'ye, Sn. Gülbahar Özkara'ya, Sn. Aysun Sarıalioğlu'na, Sn. Hande Şenol'a ve Sn. Birsen Urgan'a, araştırmanın veri toplama ve veri girişi aşamalarındaki titiz çalışmalarından ötürü teşekkür ederiz. Çalışmamızın taslak metinlerini okuyarak öneriler getiren ve yazım dilinin daha akıcı olmasını sağlayan Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Sn. Öğr. Gör. Dr. Ceran Zeynep Zafir'e, katkılarından dolayı teşekkürü borç biliriz. Son olarak, araştırmaya katılım göstererek değerli vakitlerini ayıran ve bizlerle bilgi paylaşan sivil toplum kuruluşlarına ve görüşmeleri gerçekleştirdiğimiz yöneticilere katkılarından dolayı şükranlarımızı sunarız.

Yrd. Doç. Dr. Esra Yüksel

Yrd. Doç. Dr. Funda H. Sezgin

İstanbul, Ocak 2012

İÇİNDEKİLER

Sunuş ..... **V**

Önsöz ..... **VII**

Kuramsal Arka Plan **1**

Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi 3

Modern Sivil Toplum Anlayışı 8

Sivil Toplum Kuruluşlarının Dünyadaki Tarihsel Gelişimi 10

Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi 17

Türkiye'de Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşu Algısı 28

Metodoloji **33**

Veri Toplama Yöntemi ve Örneklem Yapısı 35

Metodoloji ve Veri İşleme 39

Araştırmanın Sınırlılıkları 39

Bulgular **41**

Türkiye'de Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Profilinin Analizine İlişkin Bulgular 43

Türkiye'de Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Sivil Toplum Algıları Analizine İlişkin Bulgular 64

Sonuç **95**

Kaynakça **103**

Ekler **111**

Ek 1. Araştırmaya Katılan Sivil Toplum Kuruluşları 113

Ek 2. Araştırmada Kullanılan Soru Formu 117

KURAMSAL ARKA PLAN

Sivil Toplum Kavramının Tarihsel Gelişimi

Sivil toplum kavramının kullanılışı Antik Yunan'a kadar uzanmakta ve ilk kez Aristo ile karşımıza çıkmaktadır. Aristo'ya göre sivil toplum, yurttaşların, kentlilerin yani; sivil olan ile siyasal olan ayrımının henüz yapılmadığı bir anlayışa dayanır. Bu anlayışta sivil toplum, hak ile haksızlığın ayrıldığı bir düzendir ve Aristo'nun insanlar için en uygun yönetim biçimi olarak gördüğü toplumsal düzendir (Kuçuradi, 1998: 28). Tunçay (1990)'a göre, Aristo'nun sivil toplum anlayışı, özel mülkiyetin yaygınlaşmasını öngörmekte, özel mülkiyeti dolayısıyla sivil toplumu adalet (hak) kavramının temeli olarak görmektedir.

Sivil toplumun, siyasal düzenin bir parçası olarak görüldüğü bu anlam, Ortaçağ'da kentlerin canlanması, ticaretin ve tarımın gelişmesi, özel mülkiyet ilişkilerinin ortaya çıkmaya başlaması ile birlikte değişmeye başlamıştır. Kentlerde doğmakta olan yeni zenginlik kaynağını hem korumak, hem de ondan yararlanmak isteyen soylular sınıfı, kent burjuvazisi ile uyuşmaya gitmek zorunda kalmıştır. Burjuvaların kentlerin yönetiminde geniş özerklik kazanmaya başladıkları bu süreçte ortaya çıkan şehir hukuk ve kurumları sivil toplumun oluşmasına zemin hazırlamıştır (Mardin, 1986:1918). Burjuvazinin sahip olduğu yeni toplumsal düzenle birlikte devlet ile sivil toplumun birbirinden ayrıldığı bu anlayışta sivil toplum, bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazandığı bir aşamaya karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle sivil toplum, kendi üretim ilişkilerine uygun, özgül hegemonyasını kurmaya çalışan burjuvazinin temeli üzerinde yükselen bir üstyapı kurumu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre sivil toplum; bağımsız, kendi özel dünyasına yönelik, başka bireylerle ilişkisini yalnızca karşılıklılık ve eşitlik biçiminde kuran mutlak bireylerden oluşan bir bütündür (Savran, 1984: 47). Günümüzde gelinen noktada sivil toplum kavramı, Batı'nın çeşitli endüstirileşmiş toplumlarında gözlemlenen demokratik yapıyı, devletin kurumlarının dışında toplumun kendi kendini yönlendirme geleneğini anlatmaktadır (Belge, 1986:1919). Bu bağlamda,

Batı toplumlarının tarihsel gelişim çizgilerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkan sivil toplum kavramını, bugünkü modern kullanımına yakın bir anlamda ortaya çıkmaya başladığı, Batı siyasal düşüncenin gelişimine bakarak anlamak gerekmektedir.

16. yy.'da toplumsal ve ekonomik yaşamda giderek ağırlığını arttıran burjuvazinin, Batı siyasal düşüncesinde karşımıza çıkışına, ilk defa, "burjuva toplumu" terimi ile Bodin'de rastlanmaktadır. Burjuvazinin yükseldiği bu dönemde sivil toplum parlamentoyu, halk meclisini, ekonomik ve sosyal grupları barındıran bir kavramdır. Dolayısıyla, devletin bir unsuru ve ona bağlı bir uzantısı durumundadır. Sivil toplumun devletin izni olmadan var olabilmesi mümkün değildir (Akad, 1997:78). Devlet, sivil toplumu kendi istediği şekilde yönlendirmekte, ona egemen olmaktadır. Devletin sürekliliği esastır yani; egemenliğin sürekliliği geçerlidir ve politikacılardan bağımsız, soyut bir varlık olan devlet, gelenekler, yasalar veya zaman içinde sınırlandırılamaz (Tunçay, 1969:99). Bu dönem, mutlak devlet otoritesinin (kralın egemenliğinin), burjuvazinin zenginliklerinin artmasına, ticaret ve üretimin büyümesine hizmet ettiği Merkantilist dönemdir. Bu nedenle, Bodin'de devlet-sivil toplum ayrımı belirsizdir. Aynı belirsizlik, 17. yy. düşünürü olan Hobbes'ta da sürmüştür.

Hobbes'a göre sivil toplum, devletin bulunduğu, hak ve özgürlüklerin korunduğu bir toplumsal durumdur. Bu anlamda Hobbes'ta devlet ile sivil alan arasında açık bir fark yoktur ve devlet-sivil toplum birlikteliği söz konusudur (Akal, 1995: 109). Devletin bulunmadığı, çeşitli ekonomik ve sosyal grupların çıkar çatışmalarına sahne olabilecek toplumsal durum kaosa açıktır. Hobbes'ta burjuvazi henüz kendi sınıf iktidarını kurmamıştır ve aristokrasinin bir bölümünün desteğine ihtiyacı vardır, bir anlamda kaos söz konusudur. Bireylerin özgürlüğü, henüz uyumlu hale gelmemiş, hukuki birey oluşmamıştır (Savran, 1987: 39). Dolayısıyla, burjuva toplumunun kurulması için mutlak otoriteye (devletin egemenliğine) ihtiyaç vardır ve merkezi devlet otoritesinin güçlenmesi gerekmektedir. Hobbes'a göre, egemen yöneticiler toplumu koruma kapasitesini kaybederse ancak o zaman toplum kendisini koruma hakkını kullanabilir (Keane, 1994: 64). Hobbes'ta, güçlü bir devletin gerekliliği gösterilerek aslında belirsiz de olsa sivil toplum-devlet ayrımına gidilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, sivil toplum-devlet ayrımının netleştiği ve devletin yetkilerinin sınırlanması gerektiği görüşüne, burjuvazinin tam anlamıyla güçlendiği ve liberal siyasal düşünce geleneğinin yükselmeye başladığı 18.yy'da ancak gelinmiştir. Bu dönemde,

sivil toplumun oluşumunu hazırlayan tarihsel koşullar ortaya çıkmış ve sivil toplum kavramının belirsizliği ortadan kalkmaya başlamıştır.

Liberal siyasal düşüncenin önemli isimlerinden Adam Smith sivil toplumu, devlet dışında ve kendisini kendi dinamikleri çerçevesinde üretebilecek bir alan olarak tanımlamıştır. Liberal düşüncenin ana ilkesi olan serbest rekabet ilkesiyle paralellik gösteren bu anlayış, devlet-sivil toplum karşıtlığının oluşmasına da önemli bir temel hazırlamıştır (Şengül ve Oyan, 1999: 700). Klasik liberalizmin baş temsilcisi olarak kabul edilen Locke'a göre ise, sivil toplum düzenleyici konumundadır. Bu düzenlemeler, Smith'in "gizli eli" gibi toplum ile devlet arasındaki uyumu sağlamaya yöneliktir. Bu bağlamda Locke, sivil toplum konusunda daha nettir ve doğa durumundaki toplum ile devletin de olduğu sivil toplum arasındaki farka dikkat çeker (Erdoğan, 2000: 217).

Doğa durumundaki toplum, bireyin özgür, rasyonel, mülkiyet hakkını istediği gibi kullanılabildiği, mutlu olduğu ama kaos olmayan bir durumdadır. Devlet, mutlak otorite anlamında yani kralın egemenliği şeklinde örgütlenmemiştir, sadece insanların doğa durumunda aşırıya kaçmaları halinde kaosu önlemek için vardır. Hukukun üstünlüğü esastır, bireyler de devlet de yasaların üstünde değildir (Keane, 1994: 69). Bireylerin devlete yasama, yürütme ve yargı yetkilerini devrettiği, devletin de hukukun üstünlüğünü ve mülkiyet haklarının korunmasını garanti altına aldığı bu sözleşme durumu sivil toplumu oluşturan durumdur.

Liberal düşünce geleneğinin bir diğer temsilcisi aydınlanmacı filozof Ferguson'dur ve 18.yy-19.yy. arasında sivil toplumu iki farklı anlamda kullanmıştır. Bunlardan ilki, Hegel ve Marks gibi sivil toplumu sanayi ya da burjuva toplumu olarak ele almaktadır. İkinci anlam ise, sivil toplumu uygar ve eğitim düzeyi yüksek insanların oluşturduğu toplum olarak tanımlamaktadır. Aslında Ferguson, sivil toplumu her iki anlamı da içerecek biçimde ele almaktadır. Buna göre sivil toplum, bireylerin kendi çıkarları peşinde koşarken, medeni olmak yani; parçası oldukları toplum ile uyumlu hareket etmek zorunda oldukları, buna karşılık devletin de özel mülkiyete, bireysel özgürlüklere saygılı olduğu, derneklerin faaliyetlerini sınırlamadığı, sivil toplumun yaşam alanına müdahale etmediği toplum düzenidir (Erdoğan, 2000:219). Aynı düşünce geleneğinden olan Paine, devletin hukukla sınırlandığı bir sivil toplum modeli ortaya koymaktadır. Paine'e göre sivil toplum, toplumun kendi kendini örgütlediği devlet dışı alandır ve sivil toplum

kendi kendini organize ettiği sürece devletin fonksiyonu minimum düzeye inecektir (Keane, 1994:65).

Günümüzde, sivil toplumun örgütlenme deneyimlerinin dayandığı düşünürlerden biri olan Tocqueville (1994)'e göre sivil toplumu anlamak için, demokratikleşme sürecinin tabandan tavana doğru ilerlediği Amerikan toplum modeline bakmak gerekir. Bu modelde, dernekler aracılığıyla örgütlenen bireyler, bir yandan çoğunluğun azınlık üzerinde baskı kurmasına engel olmuşlar, öte yandan da devletin iktidar alanını sınırlamışlardır. Dolayısıyla, demokratikleşme modelinde devlete şekil veren aslında sivil toplumun kendisi olmuştur.

Doğal insan (toplumsallaşmamış-siyasallaşmamış insan) ile yurttaş olan insan (toplumsallaşmış-siyasallaşmış insan) arasındaki ayrımdan hareket eden ünlü düşünür Rousseau'ya göre ise, sivil toplumun oluşması, bireyin toplumsallaşarak yurttaş kimliğini kazanması yani; toplumsal sözleşmenin gerçekleşmesiyle meydana gelir. Rousseau, toplumsallaşmamış bireyin, başka bir deyişle, doğal insanın ihtiyaçlarının sınırlı olduğunu, üretmek zorunda olmadığını düşünür. Doğal insanın dünyasında özel mülkiyet bir hak değildir. Çünkü, doğal insan fiziksel olarak erişebileceği her şeyi doğal olarak kendisinin sayar. Rasyonel düşünme, din, ahlak, rekabet gibi kavramlar insanın doğasında olup gerçekleşmemiş olan gizli güçleridir. Söz konusu gizli güçlerin ortaya çıkmasıyla başlayan savaşlar, bireyler arasında toplumsal sözleşmenin yapılmasıyla son bulacaktır. Birey, parçası olduğu toplumdaki diğer bireylere karşı söz vermekle toplumsallaşmış ve yurttaş kimliğini kazanmıştır. Böylece özel mülkiyetin devlet tarafından bireysel hak olarak kabul edildiği, bireyin de devletin uyruğu altına girdiği sivil topluma geçilmiştir (Savran, 1987:33).

Sivil toplum ile devleti özdeş kabul eden liberal siyasal düşünce geleneğinin görüşleri, Hegel'den sonra farklı bir döneme girmiştir. Bu dönemde, sivil toplum ile ilgili değerlendirmeleri anlamak için, Hegel'in diyalektik yöntemi kullanarak açıkladığı sivil toplum ve devlet arasındaki çelişkilere bakmak gerekir. Diyalektik yöntem, çelişkilerin çözüldükçe yeniden doğmaları yoluyla ilerleyen gelişme şeklidir. Hegel'e göre STK'lar, burjuva liberalizmini başka bir deyişle; bireysel hak ve özgürlükleri temsil ederler. Devlet ise, tarihsel süreç içerisinde mutlak düşünceyi, evrensel olan doğruları temsil eder. Devletin, söz konusu evrensel doğrular ile çelişen bireysel hak ve özgürlükleri yani; STK'ları kontrol ederek bu çelişkileri ortadan kaldırması

gerekir. Böylece, bireysel özgürlükler erimiş, devlet ile toplum kaynaşmış olacak ve herkesin kabul ettiği evrensel doğrulara (evrensel ahlaka) ulaşılacaktır. Burns'a göre Hegel'de mükemmel devlet, "her bireyin bireysel çıkarını, bir bütün olarak toplumun çıkarları içinde erittiği bir topluluktur" (aktaran Doğan, 2002:149). Hegel, liberalizmin ekonominin gelişmesine hizmet ettiğini düşünür, ancak yine de söz konusu gelişme süreci devletin kontrolü altında devam etmelidir.

Sivil toplum ve devlet arasındaki çelişkileri diyalektik yöntem üzerinden ele alan diğer bir düşünür ise Marx'tır. Hegel, sivil toplum-devlet arasındaki çelişkileri, devletin sivil toplum alanını belirlediği düşüncesi üzerinden (soyuttan-somuta doğru) anlatırken, Marx ise, sivil toplumun devleti belirlediği düşüncesi üzerinden (somuttan-soyuta doğru) hareket eder. Örneğin; dini, hukuki, politik kurumlar gibi soyut alanın temelinde ekonomik ilişkiler ve kurumlar gibi somut alan yatar. Bu nedenle, Marx'ta sivil toplum kavramını tarihsel bir kategori olarak ele almak gerekir.

Bu bağlamda Marx, sivil toplumu kapitalizm öncesi ve sonrası olarak iki anlamda ele almaktadır. Birinci anlamıyla sivil toplum, burjuva üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği burjuva toplumudur ve kapitalizm sonrasını anlatır. Buna göre, geleneksel feodal toplumdan sanayi toplumuna geçişle birlikte, burjuva üretim ilişkileri ve onun biçimlendirdiği toplumsal kurumlar egemen olmuştur. İkinci anlamıyla sivil toplum ise, insan faaliyetlerinin her tarihsel döneminde geçerli olan belirli toplumsal alanıdır. Ayrıca, feodal toplumda da sivil toplum olarak tanımlanabilecek bir toplumsal kesim mevcuttur (Savran, 1987:185). Feodal toplumda da korporasyonlar, loncalar gibi sivil toplumun parçası sayılabilecek örgütlenmeler vardır, fakat bunlar feodal devletin parçasıdırlar, dolayısıyla, devlet ile sivil toplumun ögeleri arasında bir ayrım yoktur. Oysa, devletten ayrılmış olan sivil toplum, tüm toplumsal kurum ve kuralların özel mülkiyet ilişkileri tarafından belirlendiği, kapitalizm sonrası sivil toplumdur.

Marx'a göre kapitalizmin bunalımı sosyalist devrimi kaçınılmaz hale getirecektir. İşçi sınıfı, devrim süreci içerisinde, özel mülkiyete dayalı üretim ilişkilerini ortadan kaldıracak, zamanla kendi sınıf egemenliğini de ortadan kaldırmış olacaktır. Böylece, proleter devlet görevini tamamlayarak kaybolacak ve herkesin toplumla birlikte özgürce gelişeceği bir toplumsal düzeye yani; komünizme varılacaktır. Marksist anlamda gerçek demokrasi ve özgürlüğün egemen olduğu toplumsal durum budur (Göze, 1996:174). Buradaki özgürlük, liberal bireysel özgürlük değildir; bireyin, sınıf farklılık-

ların ve sömürünün olmadığı toplumda var olduğu özgürlüktür. Marx, sivil toplumu sadece üretim ilişkileri bağlamında ele alması, sivil toplumu oluşturan örgütlenmeleri dikkate almaması ve devletsiz bir toplumun nasıl var olabileceği konusunda belirsiz kalması nedeniyle eleştirilmektedir. (Keane, 1994:91)

Marx'ın sivil toplumu, üretim ilişkilerinin belirlediği bir altyapı kurumu olarak ele almasına karşılık, Gramsci, Marx'ın aksine sivil toplumu, ekonomi ile devlet arasında yer alan bir üstyapı kurumu olarak görmektedir. Buna göre, egemen sınıfın yönlendirdiği ekonomi alanı ile devlet arasındaki ilişkiler, sivil toplum aracılığıyla biçimlenmektedir. Sivil toplum, egemen sınıfın, toplum üzerinde kendi siyasal ve kültürel değer yargılarını, STK'lar, kilise, işveren örgütleri, sendikalar ve basın yoluyla kurduğu alandır. Devlet ise, söz konusu kurgulama sürecinde sivil toplumu dönüştürücü, eğitici işleve sahip olan; sivil toplum-devlet arasındaki diyalektik çelişki ve farklılıkları ortadan kaldıracak olan ideolojik aygıttır. Gramsci, işçi sınıfının evrensel anlamda egemen olmasını, devletin söz konusu dönüştürücü işlevine bağlamakta; bu anlamda Marx'ın aksine devletin önemini göstermektedir (Savran, 1987:13).

Modern Sivil Toplum Anlayışı

Günümüzde, sivil toplum ve STK kavramlarının içeriğinin ne olduğu ve sınırlarının nereye kadar genişlediği konusunda tam bir görüş birliği olduğunu söylemek oldukça zordur. Kavramın belirsizliği ve çok boyutluluğundan hareket eden White'a göre, sivil toplum devlet ile aile arasında kalan bir alanı temsil eder. Sivil toplum, devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını, değerlerini korumak ve yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu bir sosyal yapılanmadır (Beckman, 1999:2). White, sivil toplum kavramını üç boyut üzerinden, oldukça geniş bir biçimde ele almaktadır.

Birinci boyuta göre sivil toplum, etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, mesleki anlamlarda toplumsal farklılaşmaları içinde barındırması gereken bir alandır. İkinci boyuta göre, sivil toplum alanı, farklı oluşumların politika üretebilecek şekilde örgütlenmesine imkan tanıması gereken bir alandır. Üçüncü boyuta göre sivil toplum, bu farklılaşmaların devlet karşısında bağımsız bir statüye sahip olduğu alan olmalıdır. Başka bir deyişle, devletin müdahalesine maruz kalmaksızın farklı toplumsal oluşumların kendi kaderlerini tayin etme hak ve insiyatiflerine sahip olmaları gerekir (White, 1995:182). Modern sivil

toplum anlayışının önde gelen isimlerinden biri olan Keane (1994)'in ortaya koyduğu sivil toplum tanımı farklı bir bakış ile ele alınmaktadır. Buna göre, sivil toplum kavramı, çoğulcu demokratik yönetimin bir gereği olarak, kamuoyu oluşturma çabasındaki baskı gruplarından, siyasi partilere ve çıkar gruplarından, gönüllü kuruluşlara kadar her türlü toplumsal örgütlenme biçimini içermektedir.

Sivil toplum, ekonomik, sosyal, kültürel veya politik tüm toplumsal ilişkilerin farklı toplumsal gruplar arasındaki etkileşim alanıdır. Bu farklı toplumsal gruplar, kapitalist ekonomi kuruluşlarından aileye, sosyal hareketlerden gönüllü kuruluşlara, medya kuruluşlarından siyasi partilere kadar uzanan geniş bir yelpazedeki tüm kurumları içermektedir. Dolayısıyla, bu kurumların karşılıklı ilişkileri uyum içinde olabileceği gibi çatışmalı da olabilmekte, sivil toplum da bu farklı ideolojilerin yansıdığı ortam olarak tanımlanmaktadır (Keane, 1993:86).

Keane'in aksine sivil toplum kavramına daha dar anlamda yaklaşan Habermas'a göre sivil toplum; yurttaşların, devletin ve piyasanın etki alanları dışında, gönüllü biçimde biraraya gelerek oluşturdukları iletişim yapıları olarak tanımlanmaktadır. Buna göre sivil toplum, devletin kamusal sorunlar hakkında ürettiği çözümleri denetleyen ve bu çözümleri tartışarak katkıda bulunan gönüllü kuruluşların oluşturduğu bir yapıdır (Sarıbay ve Öğün, 1998:44).

Modern sivil toplum kavramına olumlu değerler yükleyen ve sivil toplumun önemini vurgulayan Walzer (1992)'ye göre, "en iyi yaşam biçiminin süre gelmesini sağlayacak en iyi çare ya da ortam nedir?" sorusuna, eskiden solcu, kapitalist ve milliyetçi yanıtlar alınırken artık yeni bir yanıt olarak sivil toplumcu anlayış da eklenmiştir.

Sivil toplumcu anlayışa göre, demokratik sivil toplum ancak demokratik devlet tarafından yaratılabilir ve demokratik devletin bekçisi de ancak demokratik sivil toplum olabilir. Demokratik devlet, sivil toplumun ve onun üyesi durumunda olan vatandaşlarının özgürlüklerini güvence altına alır, onların örgütlenme haklarını kullanabilecekleri uygun ortamı hazırlar, büyük ve güçlü gruplar ile küçük ve zayıf gruplar arasındaki güç ilişkilerinin eşitsizliğine karşı güvence olur (Walzer, 1995:22-23). Devlet ile sivil toplum arasındaki birbirini besleyen bu sürecin gelişebilmesi üç koşula bağlıdır. Bunlardan birincisi, vatandaşların siyaset alanında daha fazla etkin olabilmeleri ve belli sorumluluklar alabilmeleri için devletin merkezden yönetim niteliğinin kaldırılmasıdır. İkincisi, ekonominin sosyalleştirilmesidir ki bu

üçüncü sektör kavramı ile yakından ilgidir. Üçüncüsü ise, toplumsal farklılıkları anlayabilmek için toplumun çoğulcu ve yerel bir nitelik kazanması gereğidir (Walzer, 1992:41). Walzer'in sivil toplum anlayışına benzer bir yaklaşıma, Shils'in görüşlerinde de rastlanmaktadır.

Shils'e göre sivil toplum, bireylerin, grupların ve toplulukların kendi çıkarlarının yanında topluma karşı yükümlülüklerinin de farkında oldukları toplumsal bilinç temelinde örgütlenen çoğulcu bir toplum olarak tanımlanır. Sivil toplum ancak çoğulcu-demokratik bir kamu düzeni içinde var olabileceğinden liberal demokratik devlet bir sivil toplum devletidir (İbrahim ve Wedel, 1997:16). Demokratik devletin kendisi de çoğulcu ve özgürlükçü sivil toplumu koruyacak olan yasalarla bağlıdır. Başka bir deyişle; devletin sivil toplum üzerinde sahip olduğu güç sınırlıdır (Shils, 1991:9). Günümüzde, sivil toplum ile devlet arasındaki demokratik bağa ilişkin vurgu yapan bir diğer görüş ise, Diamond'ın sivil toplum anlayışıdır.

Diamond'a göre, sivil toplumda hiçbir grup, topluluk veya şahsın çıkarlarının tümünü temsil etme arayışı olmaz. Devlet ve sivil toplumun arasında demokratik bir ilişkinin kurulması, ancak hiçbir toplumsal kesimin hakim iktidar olmaya yönelmemesi, dolayısıyla hiçbir hakim ideolojinin rehberliğine ihtiyaç duyulmaması kaydıyla mümkündür (Sarıbay, 1994:90). Böylece sivil toplum, devlet otoritesine karşı hem saygılı hem de tetiktedir (Diamond, 1994:15).

Sivil Toplum Kuruluşlarının Dünyadaki Tarihsel Gelişimi

Modern anlamdaki STK'ların dünyadaki tarihsel gelişimine bakıldığında, 20.yy'ın başlarında, özellikle üçüncü dünya ülkelerinde faal olanların, daha çok yoksullukla mücadele alanında küçük çaplı, insani yardım projeleri yürüten STK'lardan oluştuklarını söylemek mümkündür. Bu anlamda, Hindistan'da Gandhi hareketinin toprak reformu amacına yönelik yaptığı mücadeleler ve People's Courts'un toplumun yoksul kesimlerinin haklarını elde etmeye yönelik faaliyetleri örnek olarak verilebilir (Clark, 1995:34). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte STK'ların yoksulluk sorununu, küçük çaplı insani yardım projeleriyle çözmek yerine, kalkınma sorunun bir parçası olarak değerlendirmeye başladıkları görülmektedir.

The Oxford Committee For Famine Relief (OXFAM)'ın faaliyetlerine bakıldığında, örgüt bir yandan yoksul ülkelerdeki yerel projelere teknik destek vermiş, öte yandan da halkın, kaynaklarını verimli kullanma konusunda

bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür. Dolayısıyla bu dönemde, kalkınma politikaları üzerinde etkili olabilen bir STK anlayışının hızla yükselmeye başladığını söylemek mümkündür (Clark, 1995:35). Devletin ekonomi, kültür ve eğitim gibi alanlarda aktif görev alma gereği duyduğu, sosyal devlet anlayışının önem kazandığı bu dönemde, STK'ların devlet ile işbirliği içinde hareket etmesine olanak tanınmıştır (Göze, 1998:374). Kısacası STK'ların, devlet ile birlikte, demokratik siyasal sistemi sarsabileceği endişesiyle ekonomik ve sosyal bakımdan zayıf durumda olan toplumsal kesimlerin durumuna seyirci kalmayarak bu süreçte yer aldıkları görülmektedir (Göze, 1996:167).

1960'lı yılların sonundan itibaren ise, o zamana kadar homojen bir yapı gösteren STK'lar arasında önemli farklılıkların ortaya çıkmaya başladığı yeni bir döneme girilmiştir. Söz konusu dönemde bir grup STK, küçük ölçekli kalkınma projelerini yürüterek geleneksel rollerine devam ederken, pek çok STK baskı unsuru olma yolunu tercih ederek daha politik bir duruş sergilemeye başlamışlardır. Özellikle, Asya ve Latin Amerika'da komünizm tehlikesine karşı iktidarı ele geçiren diktatör rejimlerin topluma karşı oldukça baskıcı davrandıkları bu dönemde, söz konusu STK'lar, kamuoyunu toplumsal mücadele anlamında bilinçlendirmeye çalışmışlar, kalkınma politikalarının uygulanmasında daha etkin rol üstlenmişlerdir (Ergüden, 2001:19). STK'lar arasında oluşan bu farklılaşmanın, 1970'li yılların başından itibaren daha fazla belirgin hale geldiği görülmektedir. Bilindiği gibi 1970'li yıllar, ekonomik büyümeye öncelik veren kalkınma anlayışının uluslararası çevreler tarafından tartışılmaya ve yerini insanı, ekolojik dengeyi, sürdürülebilir bir büyümeyi dikkate alan yeni bir paradigmaya bırakmaya başladığı bir dönem olmuştur.

Kalkınma kavramına ilişkin tartışmalarla birlikte, STK'ların çoğu, faaliyetlerinin var olan ekonomik ve politik düzen içerisinde bir anlam taşımadığı, sınırlı kaldığı, kalkınmanın ancak toplumun yoksul kesimlerinin özgürleşmesiyle gerçekleşebileceği şeklinde bir yaklaşım içine girmişlerdir. STK'lar arasında giderek yaygınlaşan bu yaklaşıma örnek olarak, Brezilya'da "yoksul kesimlerin bilinçlendirilmesi" yaklaşımı verilebilir. Buna göre bilinçlenme; politik eğitime, sosyal örgütlenmeye ve geniş halk katılımına dayalı politika anlayışından oluşan geniş kapsamlı bir yaklaşımdır (Clark, 1995:36). Bilinçlenme yaklaşımına göre yoksulluğun önlenmesi, sadece yaşam standartlarının iyileştirilmesi ile değil, ekonomik ve politik sömürüyü önlemek üzere yoksul kesimlerin örgütlenme bilincine ulaşmaları ile müm-

kündür. Benzer bir yaklaşıma, Meksika'daki bazı STK'ların programlarında da rastlanmaktadır. Bu programlarda STK'lar, yerel halkın, sınıf mücadelesi ve parlamentoda lobi oluşturma gibi konularda bilinçlendirilmesi faaliyetlerine yer vermişlerdir (Mıraftab, 1997:364). Yaptıkları faaliyetler ile değişen kalkınma paradigmasına uyum sağlayan STK'lar, uluslararası alanda da önceki dönemlere göre çok daha etkili olmuşlardır. Bu anlamda ilk STK ağı, 1979'da 7 STK'nın girişimi ile kurulan, daha sonra 150 STK'nın katılımıyla genişleyen ve dünya çapında yürüttüğü kampanyalarla uluslararası anlaşmalar üzerinde etkili olan "International Baby Food Action Network" tür. Söz konusu STK ağı, bebeklere yönelik besin maddeleriyle ilgili uluslararası pazarlama standartlarının belirlenmesi için hükümetler arasında yapılan bir anlaşma sırasında, baskı grubu olarak başarılı bir kampanya yürütmüştür (Clark, 1995:37). Sonuç olarak; 1970'li yıllarda kalkınma kavramına getirilen eleştiriler ve bu doğrultuda geliştirilen yeni paradigmanın yaygınlık kazanmasının etkisiyle STK'ların, toplumsal mücadelelerde etkin bir işlev üstlendikleri söylenebilir.

1970'li yılların ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisinin içine düştüğü ekonomik kriz, 1989'da Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla Soğuk Savaş koşullarının son bulması başta olmak üzere yaşanan bir dizi gelişme, STK'lar için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle 1990'larla birlikte, teknolojik gelişmelerin hızlanması, küreselleşen sorunlara küresel çözüm önerilerinin ortaya atılması, ulus-devletin varlığının sorgulanması, değişen devlet anlayışı ve yönetişim tartışmaları söz konusu gelişmeler arasında gösterilebilir.

1990'lı yıllara girişle başlayan ve küreselleşme söyleminin hakim olduğu bu dönem, uluslararası düzeyde organize olmuş STK'ların sayısında büyük bir artışın yaşandığı, yoksulluk ve yolsuzluk gibi kalkınma sorunlarının çözümünde, devlete nazaran STK'ların daha etkin oldukları yönündeki düşüncenin yaygınlaşmaya başladığı dönemdir. Bu düşünce, STK'ların, daha esnek, hareket kabiliyeti yüksek örgütlenmeler ve katılımcı, etkin bir yönetimin vazgeçilmez unsurları olarak karar mekanizmalarındaki yerlerini almış olmaları gereği üzerinden hareket etmiştir. Böylece, 19.yy'da ulus-devletlerin ortaya çıkışı ve yönetim sürecinde aldıkları yer ne kadar önemliyse, 20.yy'ın ikinci yarısından itibaren küresel ölçekte, STK'ların ortaya çıkışı da benzer şekilde önemli bir gelişme olarak düşünülmüş, STK'ların ortaya çıkış süreci, aynı ulus-devletlerin doğuş sürecinde olduğu gibi dünya sisteminin tümüne yönelik bir devrim olarak görülmüştür (Salamon, 1994:109). Sivil

toplum kavramının tarihsel gelişimi temel alındığında, daha önce muğlak bir kavram olarak düşünülen kavram, gerek uygulanan politikalar ve gerekse akademik söylem düzeyinde, toplumsal değişim ve dönüşümleri anlama ve çözüm getirme noktasında en önemli anahtar kavram haline gelmiştir. Günümüzde, sivil toplumun daha iyi yönetilen bir dünya sistemi oluşturmadaki işlevi, akademik çevreler tarafından temel konu olarak kabul edilirken; aynı zamanda politikacılar ve aktivistler için de temel politika hedefi olarak seçilmektedir (Edwards, 2004:13). Bu bağlamda; günümüzde sivil toplum, özellikle akademik çevrelerde küresel sivil toplum olarak dile getirilmekte, dolayısıyla, sivil toplumun ulusal düzeyde analizini yapmanın yetersiz kaldığı görülmektedir (Keane, 2003:2).

STK'ların toplumsal dönüşümde üstlendikleri role ilişkin olarak akademik düzeyde yapılan tartışmalar, söylem olmaktan öteye geçmiş, STK'lar hem sayıca artmaya ve hem de kalkınma politikalarının oluşturulması sürecinde aktif rol almaya başlamışlardır. Bu süreçte, yoksulluğun önlenmesi, demokrasi ve iyi yönetişimin teşvik edilmesi, sosyal anlaşmazlıkların çözümü, insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve çevrenin korunması gibi kalkınma sorunlarının çözümünde, küresel ölçekte etki alanı genişleyen bir sivil toplum kavramı ve yine küresel ölçekte önemli bir aktör olan STK tanımı gündeme gelmiştir (Naidoo, 1999:13). Hindistan'da 1986 yılında devletin, yoksul kadınların kendi işlerini kurmalarını teşvik etmek amacıyla oluşturduğu komisyonun çalışmaları, bu dönüşüme verilebilecek örneklerden birisidir. Komisyonun, devletin ulusal kalkınma politikalarının belirlenmesiyle ilgili hazırladığı raporda, "Self-Employed Women's Association (SEWA)" isimli bir STK'nın fikirleri önemli rol oynamıştır. Böylece, gerek Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun, gerekse Uluslararası Serbest Ticaret Birlikleri Konfederasyonu (ICFTU)'nun belirlediği ve küresel ölçekte kabul gören çalışma ve dış ticaret standartları, SEWA'nın, kadınların haklarını korumaya dönük talepleri doğrultusunda yeniden biçimlendirilmiştir. Bir başka örnek, Hindistan'da, devletin "Ulusal Süt Ürünleri Programı" na model olarak alınan, Amul Süt Ürünleri Kooperatifi'nin faaliyetleridir (Samuel, 1988:68). Devletin programlarının oluşturulması sürecinde etkili rol oynayan STK'lara verilebilecek bir başka örnek ise, yine Hindistan'da devletin kırsal bölgelerdeki sağlık personeli açığı problemini çözmek için bir STK ile birlikte yürüttüğü, bu bölgelerde yaşayan insanların yan zamanlı sağlık personeli olarak çalıştırılmasını öngören "Kırsal Sağlık Projesi"dir (Hardiman, 1986:69).

STK'ların 1990'lı yıllar boyunca sıkça gündeme getirilmeleri, o dönemde uluslararası kuruluşların düzenledikleri toplantılara ve yayınladıkları raporlara bakılarak da anlaşılabilir. Birleşmiş Milletler'in 1992 yılında düzenlediği Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1994 yılında düzenlediği Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995'te düzenlenen Kadın Konferansı ve 1996'ta düzenlenen İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABİTAT II) gibi farklı temalarla yapılan uluslararası konferanslar örnek verilebilir. İnsan yerleşimlerinin mevcut durumu ve sorunlarının tartışıldığı ve geleceğe ilişkin bir "Küresel Eylem" planının görüşülerek kabul edildiği HABITAT II zirvesinde eylem planının uygulanması ve verilen sözlerin takip edilmesi konusunda STK'lara aktif yer verilmiştir (Mıraftab, 1997:365). 1990'lı yıllar, STK'ların kamusal alanda üstlenecekleri etkin rollere geniş yer veren raporların yayınlandığı yıllar olmuştur. Örneğin; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü tarafından yayınlanan Paris Şartı'nda, STK'ların, örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesinde oynadıkları rol ve etkinliklerin önemi vurgulanmış ve bu etkinliklere eklemlenmeleri gereğinden söz edilmiştir (AGİK,1990). Dünya Çevre Zirvesi'nin uygulama planı olan Gündem 21'de ise, sürekli ve dengeli kalkınma için katılımcı demokrasinin öneminden bahsedilmiş ve STK'ların aktif katılımının sağlanması, STK'lar ile hükümetler arasında gerekli diyalogun başlatılmasının gerekliliği dile getirilmiştir (UNCED,1992). Dünya Bankası'nın "sürdürülebilir kalkınma stratejisi" nin hayata geçmesi amacıyla, 1990'lı yıllar boyunca yürüttüğü projelerde de STK'lar ile ortak çalışmalara giriştiği görülmektedir (World Bank, 1989:14).

STK algısının mevcut küreselleşme söylemi paralelinde ulus-devlete alternatif kurumlar olarak şekillendiği bu dönem, 2000'li yıllarla birlikte yerini algının farklılaştığını gösteren yeni bir anlayışa bırakmaya başlamıştır. Yeni dönemin ilk örneği olarak, 2000 yılında Davos'ta World Economic Forum (WEF) tarafından düzenlenen toplantının kendisini göstermek yanlış olmayacaktır. Toplantının programında, değişen dünyada STK'ların önemi dile getirilmiş ve toplantıya çok sayıda uluslararası STK yöneticisi davet edilmiştir. Davet edilen STK'lardan "Third World Network" adına Martin Khor, "Research Foundation for Science, Technology and Natural Resource Policy" adına Vandana Shiva, "Indigenous Peoples'International Centre for Policy Research and Education" adına Victoria Tauli-Corpuz, yaptıkları konuşmalarda, bundan sonra yapılacak toplantıların gündeminde yoksulluk, dış borçlar, çevre kirlenmesi gibi sorunlara yer verilmesinin ve STK'ların bu toplantılara katılımlarının yaygınlaştırılmasının önemini vurgulamışlardır (ICTSD, 2000:8).

Küresel yönetişim, yoksulluğun ortadan kaldırılması, çevrenin korunması gibi kalkınma sürecinin sürdürülebilirliği amacıyla, uluslararası STK'ların zaman zaman devlet ve piyasayla birlikte ortak çalışmalar yürütmeleri ile zaman zaman da bağımsız üçüncü bir sektör olarak baskı unsuru olmaları ile ilişkilendirilmektedir. CARE, Save the Children Fund, OXFAM, Friends of the Earth gibi uluslararası STK'lar bu anlamda çok amaçlı bir yaklaşım benimsemektedirler (Dichter, 1997:136). STK'ların küresel anlamda ulaştıkları büyüklükler, Birleşmiş Milletler'in raporlarına bakarak anlaşılabilir. Buna göre, 1980'lerin başında 100 milyon insana ulaşan STK'ların, 1990'ların ortalarında 250 milyona yakın insana ulaştıkları görülmektedir. Toplam bütçelerinin ise 7.2 milyar $ civarında olduğu söylenmektedir (UNDP, 1993: 94). Dünyada var olan uluslararası STK'ların dörtte birinin 1990 yılından sonra kurulduğu söylenmektedir. Anheier ve Themudo'a göre 1980 yılında 13.000 civarında olduğu bilinen örgüt sayısının, 2001 yılında 47.000'i aştığı tahmin edilmektedir (aktaran Tosun, 2005:45).

Değişen dünya koşullarında STK'ların önemine dair vurgu bu dönemde, özellikle temsili demokrasinin meşruiyet krizi tartışmaları üzerinden yapılmış, bireylerin karar verme süreçleri üzerinde etkili olacak şekilde bilinçlenmelerinin ancak katılımcı demokrasinin, başka bir deyişle; sivil toplumun oluşturulmasıyla mümkün olabileceği düşüncesine ulaşılmıştır (Karakaş, 2001:137). Bu düşünceye göre, bireylerin kendilerini etkileyen kararlara katılımını sağlamak, ancak STK-devlet işbirliğinin sağlanmasıyla mümkün olabilir. Devlet-STK işbirliği, devletin yetersiz kaldığı tarafların, STK'ların güçlü yönleriyle kapatılabileceği veya tam tersi STK'ların yetersiz kaldıkları tarafların da devletin güçlü yönleriyle kapatılabileceği tezinden hareket etmektedir. Bu konuda, Hindistan'da yoksul çiftçilerin yeni teknolojilere uyum sağlamaları sorununa getirilen çözüm yöntemi örnek olarak verilebilir. Hindistan devleti, tarım teknolojilerinin gelişmesinde çok daha büyük bir kapasiteye sahip iken, teknolojileri yoksul çiftçilere ulaştırma konusunda zorlanmaktadır. Buna karşılık, tarım teknolojilerinde önemli ilerlemeler yapacak teknik kapasiteden yoksun olan STK'lar ise, genellikle yoksul çiftçilerle iletişim kurmak ve yeni teknolojilere uyum sağlamak konusunda daha etkilidirler. Böylece, STK-devlet işbirliği sayesinde her iki organizasyonun da zayıf yönleri ortadan kaldırılmaktadır (Bebbington ve Farrington, 1997:52). 1990'lı yılların başından itibaren, Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşların "yönetişim" veya "iyi yönetişim" gibi kavramlar ile gündeme getirdikleri STK-devlet işbirliği önerisindeki STK'lar, devlete alternatif kurumlar olarak değil, devlet ile işbirliği içinde hareket

eden ve faaliyet alanı genişletilmiş üçüncü bir sektör olarak görülmektedir (World Bank, 1992:2).

Üçüncü sektör kavramı üzerinde tam bir uzlaşma bulunduğu söylenememekle birlikte, özellikle uluslararası çevreler tarafından sıkça kullanılan kavram, ulusal düzeyde birinci ve ikinci sektörleri etkilemek üzere bireylerin mal varlığını, dinamizmini, etkinliğini ve yaratıcılığını gönüllü olarak kamusal alana yönlendiren bağımsız vatandaşlar sektörü olarak tanımlanmaktadır (Rifkin ve Heilbroner, 1995:251). Burada sözü edilen birinci sektör, siyasal iktidar amacı güden kamu sektörünü, ikinci sektör, kar amacı güden özel sektörü temsil etmektedir. Buna karşılık üçüncü sektör, bireylerin gönüllü olarak, kamusal alanı oluşturan toplumsal hizmetlerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan, devlet ile işbirliği içinde hareket eden STK'lardan oluşmaktadır. Üçüncü sektör, kamu ve özel sektörler arasında uyum sağlanmasına çalışır, toplumda ortak çıkarları olan insanları biraraya getirip kamusal alanda örgütleyerek bilinçli ve duyarlı bir kamuoyunun yaratılmasına katkıda bulunur (Biggs ve Neame, 1995:34). Son yıllarda, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere uluslararası çevrelerin, kamu sektörünün yetersiz kaldığı, etkin bir biçimde üretemediği ancak gerek piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak gerekse sosyal devlet anlayışının terkedilmesi ile oluşan boşluğu doldurmak için, yerine getirilmesi zorunlu olan eğitim, sağlık gibi temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesinde üçüncü sektör ile birlikte çalışıldığı görülmektedir.

Örgütsel anlamda daraltılmış olmakla birlikte, günümüzde üçüncü sektör, yukarıda değinilen yönetişim kavramı bağlamında, ulusal sınırların dışına taşan, geniş bir sivil toplum ağı olarak ele alınmaktadır. Sosyoekonomik amaçlara ulaşmak için kamu sektörü ile üçüncü sektör arasında yeni bir ortaklığı zorunlu kılan ve kamusal gereksinimler olarak kabul edilen yoksulların beslenmesi, temel sağlık hizmetlerinin herkese ulaşması, genç nüfusun eğitimi, barınma sorununun çözümü ve çevre konusunda acil önceliklerin giderilmesi gibi kalkınma sorunları özellikle Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşların son yirmi yıldır sürekli gündemde tuttukları konulardır (Nelson, 1995:70). Aynı değerlendirmelere göre, temel sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi sorununun, özel sektör için de öncelik taşıyan konular arasında olduğu düşünülmektedir. Bu anlayışta, kar amacı güden özel sektör, eğitim, sağlık, kültürel faaliyetler gibi kamusal alanda doğrudan üretici olarak yer almaz; bu alanda ancak üçüncü sektör aracılığıyla varolabilir. Dolayısıyla, bu anlamda üçüncü sektör, özel sektörü kamusal

alanda örgütleyen sektör olarak da tanımlanmaktadır (Roelofs, 1995:17). Son yıllarda özel sektörün, kamusal alanda kurumsal sosyal girişimci olarak sorumluluk üstlenmesi, STK'lar ile işbirliği yaparak sosyal sermayeye katkıda bulunması söz konusudur.

Sivil Toplum Kuruluşlarının Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de sivil toplumun tarihsel süreç içerisinde geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümleri ortaya koyabilmek için öncelikle, sivil toplumun temel unsurlarının çoğunu içeren Osmanlı Devleti'ne ve onun toplum yapısına bakmak gerekir. Osmanlı Devleti'nin hiyerarşik düzene dayalı siyasi yapısı, Batı'ya benzer anlamda sivil toplumun gelişmesine engel teşkil etmiş olsa da, Osmanlı toplumunda sivil toplum alanına hizmet eden birçok unsur bulunmaktadır. Esnaf locaları, ahi teşkilatı, tarikatlar, vakıflar, ulema, kırsal alanda örgütlenmiş köy meclisleri, hattatlar ve ciltçiler gibi kurumlar, bu unsurlara verilebilecek örneklerdir (Çimen ve Güven, 2007: 16).

Osmanlı Devleti'nde, sivil toplum unsurları arasında öncelikli sayılması gereken, devletin farklı milletlere özerk bir alan tanıması konusudur. Osmanlı Devleti, toplumdaki bireylerin özel hayatına, inanç ve eğilimlerine karışmayarak toplumsal yaşam alanına müdahalede bulunmamış ve devlet karşısında toplumun çok geniş bir özgür alana sahip olmasını sağlamıştır. Bu özgür alan, Osmanlı toplum yapısı dikkate alındığında önemli bir sivil toplum alanı olarak değerlendirilebilir (Dursun, 1999:100). Bir başka sivil toplum unsuru, usta çırak ilişkisine dayalı ahilik sisteminin, şehirlere taşınıp merkezileşerek, esnaf loncalarını oluşturmalarıdır. Ayrıca, Osmanlı Devlet yapısı içinde, toplum ve devlet arasındaki boşluğu doldurma görevini üstlenmiş olan, tarikatların ve resmi ulemanın oluşturduğu kurumsallaşmış dini örgütlenmeler de sivil toplum unsurları arasında gösterilmektedir (Tosun, 2001:215). Vakıflar ise, hem devlet dışı bir örgütsel yaşam alanı oluşturmaları, hem de yaptıkları hayırseverlik faaliyetleriyle, siyasi ve ekonomik yaşam alanının dışında, bugünün sosyal vatandaşlığına benzer bir toplumsal dayanışma ilişkisi yaratmaları nedeniyle sivil toplumun en önemli unsurlarından biridir (TÜSEV, 2006:35). Osmanlı toplumunda vakıflar, örgütlü sivil dayanışmanın bir unsuru olarak ekonomik ve kültürel alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı toplum yapısı içinde vakıfların özel bir öneme sahip olmalarının nedeni, diğer sivil toplum unsurlarına göre daha bağımsız bir yapıda olmalarına rağmen, onlara destek olma özelliğini taşımalarıdır

(Tosun, 2001:219). Osmanlı toplum yapısı, 19. yüzyılda başlayan modernleşme sürecine kadar devam eden dönemde, Batı'daki sivil toplum anlayışına benzer bir sivil toplum yapısına sahip olmamıştır.

Osmanlı toplumunda, Batı'daki sivil toplum yapısına benzer örgütlenmelerin yoğunluk kazanması, 19. yüzyıl boyunca modernleşme hareketleriyle birlikte gündeme gelmiştir. Bu dönemde başta hukuki, idari ve iktisadi olmak üzere pek çok alanda reformlar yapılmış ve sivil toplumun temel unsurları yerleştirilmeye çalışılmıştır. Sivil topluma geniş bir özgür alan yaratmaya çalışan reformlara örnek olarak, 1808 Sened-i İttifak'ı, Türk tarihinde demokratikleşmenin ilk adımı olarak kabul edilen 1839 Tanzimat Fermanı'nı, azınlıklarla ilgili düzenlemelerin yapıldığı 1856 Islahat Fermanı'nı ve 1839-1876 arasında yaşanan Tanzimat Dönemi'nde alınan kararları ve yönetimdeki değişiklikleri vermek mümkündür (Çaha, 2003:174). Tanzimat dönemi, Osmanlı milliyetçiliğini savunan, Osmanlı'nın ilk anayasasını ve parlamenter sistemini geliştiren, entellektüel-bürokratik kesimin ilk kuşağı olan Genç Osmanlılar'ın örgütlendiği dönemdir. Batum (2003)'e göre, bu kuşak Meşrutiyet'in ilanı ve ilk anayasa olan Kanun-i Esasi'nin kabulü için ilerici bir adım atmış, bir meclis kurulmasını ve seçim yapılmasını sağlayacak fikrin oluşmasında en önemli itici gücü olmuştur. Tanzimat reformlarını yeterli bulmayan ve demokratikleşme anlamında daha ileri gidilmesinin gereğini vurgulayan bu kuşak, zamanla, hükümdarın yetkilerinin anayasal düzene dayalı meclis tarafından kısıtlanmasını öngören hükümet biçimini, yani Meşrutiyet'i de tartışmaya başlamıştır. Türkiye'nin sivil toplum tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi olan Meşrutiyet, 1876'da ilan edilmiş ve anayasal düzene girilmiştir. II. Abdülhamit tarafından 1878'de meclisin kapatılması ve anayasanın uygulamadan çıkarılması ara dönemi dışında, 1908'de tekrar ilan edilen Meşrutiyet yönetimi, Osmanlı Devleti yıkılana kadar da varlığını sürdürmüştür.

Gerek Tanzimat dönemi gerekse Meşrutiyet yönetimi üzerinden ele alınsın, 19. yüzyıl, modernleşme hareketlerinin devlet politikaları eliyle yukarıdan aşağıya doğru oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Bu nedenle, aşağıdan yukarıya doğru oluşan Batı tarzı sivil toplumu yok edecek unsurları da barındırmıştır. Bu unsurların başında, hukuki reformların öncüsü konumundaki aydınların, zamanla sivil topluma hükmetmeye başlayarak sivil toplumu engelleyecek politikalar üretmeleri gelmektedir. Dolayısıyla, 19. yüzyıl Osmanlı'sında hayat bulan modernleşme çabaları, bir yandan mesleki ve ekonomik açıdan farklılaşmayı sağlayarak sivil topluma zemin hazırken,

diğer yandan da toplumsal yaşamın her alanına hükmeden elit politikaları ve bu politikaların ajanı olan aydınları üreterek, zamanla diğer sivil toplum unsurlarını yok edecek bir süreci başlatmıştır (Çaha, 1997:35). Bu süreç, aydınların önderliğindeki modernleşme çabaları ile yeniçeriler gibi geleneksel rollerinden vazgeçmek istemeyen toplumsal gruplar arasındaki fikir çatışmalarıyla geçmiştir. Yeniçeri ayaklanmalarına zaman zaman destek veren ayanlar ve ulemanın da katılımıyla, Osmanlı'da önemli bir sivil toplum gücü oluşmuş, fakat bu direniş, modernleşme hareketlerine engel olduğu gerekçesiyle bürokratik elitler ve aydınlar tarafından bastırılarak arka plana atılmıştır. Bu dönemde, bürokratik elitlerin yönetimindeki devlet, modernleşme aygıtı olarak görülürken, toplum, değişim alanı olarak kabul edilmiştir. Kendini modernleştirmenin sembolü olarak tanımlayan bürokratik elit kesimin elinde devlet, toplumu değiştirmenin öncü bir kurumu haline gelmiştir (Çaha, 2003:170). Bürokratik devlet unsurları karşısında gerileyen sivil toplum unsurları ise, 1950'li yıllara kadar ortaya çıkmayacak şekilde sosyal hayattan çekilmiş ve Osmanlı eski merkeziyetçi bürokratik yönetimine geri dönmüştür (Çaha, 2003:172). Buna karşılık, Osmanlı'nın son dönemlerinde hatırı sayılır bir kamuoyu oluşması ve 19. yüzyılda modernleşme akımının etkisiyle, bu kamuoyunun "kamu çıkarı" kavramını, geleneksel "devlet çıkarı" kavramının karşısında geliştirmeye başlaması da, toplum içinde bir sivil hareket oluşmaya başladığının bir işaretidir (Mardin, 1986:1921). Osmanlı toplumunun 19. yüzyıl boyunca çizdiği sivil toplum profili, sivil toplumun unsurlarını bürokratik devlet elitlerinin modernleşme çabalarıyla oluşturmaya çalıştığı bir profil olmuştur. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte, Meşrutiyet yönetimi yerini, millet egemenliğine dayalı ve tüm yetkilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne devredildiği 1923'te ilan edilen Cumhuriyet yönetimine bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nden devralınan modernleşme mirasına dayanan Cumhuriyet yönetiminin çizdiği sivil toplum profili, en olumsuz dönemini 1923 ile 1950 yılları arasındaki tek parti sürecinde yaşamıştır. Tek parti dönemi, 1924 Anayasa'sı başta olmak üzere, yasal düzenlemelerin birçoğunun gerçekleştirilerek sivil toplumun temelleri için gerekli ortamın hazırlandığı dönemdir. Ancak sivil toplumun, devlet ve onun anayasasından bağımsız olarak, toplumun kendi iradesiyle oluşturduğu örgütlü toplum anlamına geldiği göz önüne alındığında bu dönem, sivil toplum alanı açısından yeterli gelişimi sağlayamamıştır. Sivil toplumun yeteri kadar gelişme gösterememesinin başlıca nedenlerinden birisi, bu dönemin "modernleşme" adı altında yaptığı reformların, siyasi partiler, sendikalar, basın gibi sivil toplum unsur-

larını giderek işlevsizleştirmesidir. Dönemin devletçi eliti, sivil toplum unsurlarını, çağdaş medeniyetler düzeyine ulaşmak amacıyla yürüttüğü "inşa edici" politikalara engel oluşturan, olumsuz kavramlar olarak gördüğü için, 1930'lu yıllardan itibaren, sivil toplumu tamamen tasfiye etmeyi seçmiştir. Bu dönemde devletçi elitin öngörmediği, alternatif hiçbir sosyal oluşumun devam etmesi söz konusu olmamıştır (Çaha, 1997:36). Demokratikleşme ve modernleşme başlıkları altındaki yasalarla düzenlenmeye çalışılan sivil toplum alanı, sivil toplumdan çok bürokratik toplum denebilecek yeni bir model üzerine inşa edilmiştir (Belge, 1986:1920).

Sivil toplumun yeteri kadar gelişme gösterememesinin bir diğer nedeni ise, Tek Parti Dönemi'nde, ulus-devleti kurmak amacıyla uygulanan milliyetçilik politikalarına dayanmaktadır. Bu dönem, çok renkli kültürlere dayalı toplum yapısının tek tipleştirilerek devletin denetimi altına sokulmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Bu da toplumu dil, din, ırk ayrımlarına sürüklerken, sivil toplumun olmazsa olmazı çok sesli ve çok renkli yapıya engel oluşturmuştur. Tek Parti Dönemi'ne bu açıdan bakıldığında sivil topluma, onun özgür alanına ve gelişimine, dönem politikalarıyla ket vurduğunu söylemek mümkündür (Dursun, 1999:104). Tek Parti Dönemi'ndeki sivil toplum profili, sivil toplumun vazgeçilmez olan demokrasinin, toplumun özgür iradesine göre değil, devletçi elitin iradesine göre belirlendiği bir profil olmuştur. Bu devletçi irade, toplumun özgür bir alanda haklarını savunduğu, fikirlerini beyan ettiği ve yönetimi denetlediği bir toplumsal yapı yerine, toplum adına uygun gördüğü, dönemin politikaları çerçevesinde şekil verdiği bir toplumsal yapıyı öngörmüştür (Çaha, 2003:208).

Tek Parti Dönemi, 1946'da Demokrat Parti'nin siyaset sahnesine girmesi, demokrasi ve sivil toplum tartışmalarının ivme kazanmasıyla birlikte yerini Çok Partili Döneme bırakmıştır. Bu dönemin Tanzimat, Meşrutiyet ve Tek Parti döneminde tohumları atılan, ancak yeterince gelişemeyen demokrasinin ve sivil toplumun yeni bir biçim kazanmaya başladığı dönem olduğu söylenebilir (Tosun, 2001:269). 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, önceki dönemin baskı altında tuttuğu basın, sendikalar, dini örgütler gibi sivil toplum unsurları tekrar gündeme gelmiştir. Toplumsal yapıda sivil unsurların gündeme gelmesi, siyasal yapıda çok sayıda partinin kurulması ve ekonomik yapıda da dışa açık bir modelin benimsemesi ile birleşince bu dönemde, Demokrat Parti ve onun dayandığı, geniş toplum kesimlerinin, Cumhuriyet Halk Parti'si tarafında konumlanan asker ve bürokratik elit kesime karşı ezici bir üstünlük sağladığını söylemek

mümkündür. Ancak zaman içinde, Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında yaşanan siyasal rejim tartışmalarının yol açtığı gergin ortam, birbirine muhalif olan toplum kesimlerine de yansımış ve nihayetinde 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi gerçekleşmiştir. Bu nedenle, 1960 darbesini askeri müdahaleden öte, sivil toplum kesimlerinin de katıldığı bir toplumsal muhalefet hareketi olarak görmek yanlış olmayacaktır.

1960 Darbesi'nin toplumsal muhalefete dayanan yüzü, 1961 Anayasası'nın içeriğine de yansımıştır. Düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlükleri başta olmak üzere bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan, sosyal adalete ve toplumsal refaha dayalı bir devlet modelini kurmayı hedefleyen 1961 Anayasası, sivil toplum alanının oluşturulmasında olumlu katkılarda bulunmuştur. Demokrasi kavramına yaptığı vurgu ve oluşturmaya çalıştığı toplumsal modele rağmen, 1961 Anayasası ve onun çizmeye çalıştığı sivil toplum profili, 12 Mart 1971'deki Muhtıra nedeniyle kesintiye uğramış ve gelişim sürecine devam edememiştir.

1971 Muhtırası, başta dernekler olmak üzere STK'ları, siyasal alandaki düşünce ayrımlarının ve çatışmaların sorumlusu olarak gördüğünden, sivil toplum alanını ciddi anlamda baskı altına almıştır. Ayrıca, 1973'teki Anayasa ile de sivil toplumun karşısına güçlü devleti getirecek düzenlemeler yapılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar devam eden bu dönemde, merkeziyetçi-bürokratik özellikler taşıyan devlet yapısının, hem dayandığı tarihsel arka planı, hem de Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki otoriter politikalarından dolayı, sivil toplumun gelişmesine önemli ölçüde engel teşkil ettiği görülmektedir olmamıştır (Çaha, 1997:34). Yine bu dönemde, meslek odalarını, sendikaları ve hemşeri örgütlerini de içine alan örgütsel yapı, sivil toplumun gelişimini değil, devletin denetim mekanizmasını sağlayan bir yapıda var olmuştur. Benzer şekilde, siyasi partiler de toplum adına, devlet denetimine karşı mücadele etmek yerine, örgütsel yaşama kendi çıkarlarına hizmet edecek araçlar olarak yaklaşmışlardır. Cumhuriyet yönetiminin 1946-1980 arası dönemini, güvenlik ideolojisinin demokrasinin önüne geçtiği, çok partili parlamenter demokrasinin kesintiye uğradığı, bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı ve örgütlü yaşama katılımın engellendiği, devleti topluma karşı güçlü kılma işlevini gören, askeri darbeler dönemi olarak değerlendirmek mümkündür (TÜSEV, 2006:37).

Türkiye, 1980 askeri müdahalesiyle birlikte, günümüze kadar etkilerini gösteren, bazı önemli gelişmelerin yaşandığı bir sürece girmiştir. Sivil toplum kavramının önceki dönemlere göre çok daha fazla kullanılmasında,

askeri rejimin ve 1982'de kabul edilen anayasa ile birlikte, devletin toplum üzerindeki baskı ve denetiminin yeniden yoğunlaşma dönemine girmesinin etkisi büyüktür (Alpay, 1991:18). 1961 Anayasası'nda, "insan haklarına dayalı devlet" olarak belirtilen devlet modeli, 1982 Anayasası'nda, "insan haklarına saygılı devlet" olarak değişmiştir. Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın temelde devleti önceleyen ve yücelten bir anlayışın izlerini taşıdığını söylemek gerekir (Çaha, 1997:37). Söz konusu izler, Türkçe'de, sivil toplum kavramındaki "sivil" in "askeri olmayan" anlamına gelmesinde, asker/sivil karşıtlığının yarattığı anlam kargaşasında da görülmektedir. 1980'li yılların başında, günlük dilde, "askeri olmayan toplum" şeklinde anlaşılmakla birlikte sivil toplum, giderek çok sesli toplum, devlet tekellerinin kırıldığı toplum, çoğulcu toplum, katılımcı-demokratik toplum, özgürlükçü-eşitlikçi toplum gibi çok daha geniş bir anlama bürünmüştür. Kısacası, 1980'ler Türkiye'sinin tüm özlemleri, sivil toplum kavramıyla özetlenebilir hale gelmiştir (Öncü, 1991:41).

Sivil toplum kavramının, dönemin en önemli referans kavramı haline gelmesini, sadece askeri rejime ya da 1982 Anayasası'na bağlamak, tüm bunları küresel ölçekte yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal değişim, dönüşümlerden bağımsız bir biçimde değerlendirmek yetersiz olur. Bilindiği üzere, 1980'li yıllarda sivil toplum kavramı, tüm dünyada kamusal alanın yeniden tanımlanması, yurttaşlık teorilerinin geliştirilmesi ve demokratikleşme süreçlerinin dinamiklerine ilişkin kuramsal ve eylemsel çalışmalarda odak noktası olarak karşımıza çıkmış, siyasal ve toplumsal alandaki bu çalışmalar ve onlara dair yapılandırılan politikalar değer kazandıkça sivil toplumla ilgili tartışmalar da aynı hızla artmıştır (Tosun, 2000:52). Tartışmaların hız kazanmasında, 1989'da Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla son bulan devletçi sosyalizmin aldığı eleştirilerin ve devletin gücünün azalmasına neden olan yeni dünya düzeninin (küreselleşmenin) dinamiklerinin payı büyüktür. Bu dönemde, söz konusu dinamiklerin geliştirdiği bireysel hak ve özgürlüklerin korunması, özelleştirmeler, deregülasyon, devletin küçülmesi gibi tezlere dayanan neo-liberal söylem, sivil toplumu, devlete karşı bir alan olarak tanımlamıştır. Ekonomik alanda, serbest pazara dayalı ve ihracata dönük sanayileşmeye geçiş, siyasal ve kültürel yaşamda ortaya çıkan dinsel ve etnik temelli kimlik talepleri ve küreselleşme sürecinin etkileri, Türkiye'de de sivil toplumun devlet denetimi dışında gelişmesinde etkili olmuştur (TÜSEV, 2011:57) Bu dönemde, toplumsal yaşam üzerinde devletin gücünün azalmasına sebep olan gelişmeler ile birlikte, bürokrasinin hakim olduğu kumanda sistemi çözülmeye başlamış, birikmiş deneyimi alt üst olmuş ve bü-

rokrasi, siyasi iradenin yörüngesine girmeye başlamıştır (Çaha, 1997:40). Sivil toplumu siyasi toplum üzerinde etkili olabilen bir yapı olarak tanımladığımızda, modernleşme ve demokratikleşme süreçlerinde yaşanan krizlerin önem kazandığı 1980'li yılları, Türkiye'de sivil toplumun kısa tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul etmek mümkündür.

1980'li yıllarla birlikte, sivil toplum alanının büyümesine yol açan gelişmelerin etkisi, 1990'lı yıllar boyunca ivme kazanarak devam etmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Dolayısıyla, 1995 yılında dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 33.maddesinde yapılan değişiklik, 1990'ların ortasında başlayan demokratikleşme yolundaki dönüşümün bir parçası olmuştur. Benzer şekilde, 1996 yılında Türkiye'de gerçekleşen ve sivil toplumun dünya çapında artan önemine dikkat çeken, STK'ları ve diğer paydaşları, küresel sivil toplum hareketine katılmaya ve sosyal adalet, sürdürülebilir kalkınma alanlarında gündem oluşturmalarına yol açan Habitat II İnsan Yerleşimleri Konferansı da, bu döneme ait önemli gelişmelerden biri sayılabilir (TÜSEV, 2006:14). Bu konferansta STK'lar arasında kurulan iletişim ağı sayesinde, Türkiye'de sivil toplum kavramı kamusal alanda toplumsal dayanışmadan öte devlet karşıtı, ilerici ve dönüştürücü işlevlerinin tartışılmasına yol açmıştır.

Sivil topluma duyulan ilginin artmasına yol açan en önemli gelişmeler arasında, kuşkusuz 1999 yılında yaşanan Marmara ve Kaynaşlı Depremleri'ni ve 2002 yılında Kopenhag Kriterleriyle başlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci'ni göstermek gerekir. 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi ve onu izleyen Kaynaşlı Depremi, yirmi bine yakın insanın ölümüne sebep olmuş ve bölgeyi büyük yıkıntıya uğratmıştır. Bu felaket karşısında, STK'lar halktan gönüllülük ve bağışlar açısından büyük destek sağlamış ve acil toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında devletten daha etkin olduklarını ortaya koymuşlardır. Marmara Depremi, hem arama ve kurtarma çalışmaları, hem de insani yardımlar temelinde toplumda sivil topluma karşı ilgi ve güveni arttırmıştır. Bu depremler, sadece devlete dayalı bir modernleşme ve kalkınma anlayışının, toplumsal sorunlara etkili çözüm üretmede yeterli olamayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır (TÜSEV, 2006:14).

Yaşanan iki deprem, Türkiye'nin sivil toplum tarihçesi açısından önemli gelişmeler olmakla birlikte, bu sürece ait tek önemli gelişme değildir. 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması'yla, Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam

koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirme hedefiyle yola çıkan Türkiye-Avrupa Birliği ortaklık ilişkileri, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday olarak kabul edilmesiyle birlikte farklı bir döneme girmiştir. Helsinki Zirvesi'nin ardından, 12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde ise, belirlenen kriterler doğrultusunda gerçekleştirdiği reformlar, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde önemli ilerleme göstermesine yol açmıştır. Bu nedenle, Kopenhag Kriterleri'ni özellikle sivil toplum bağlamında, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul etmek doğru olacaktır (İKV, 2011).

Kopenhag Kriterleri Türkiye devletini, Avrupa Birliği'nin demokratik değer ve uygulamalarını benimseyecek iradeyi gösterme mecburiyetinde bırakmış, önemli reformları beraberinde getirmiş, sivil toplum alanını demokrasinin gerekli koşullarının yaratılması noktasında etkilemiştir. Bu reformlar, ülkede örgütlenme özgürlükleri ve medeni haklar üzerinde 1980'den beri süregelen kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırmış ve sivil toplum faaliyetleri için daha elverişli bir alan oluşturulmasını sağlamıştır (TÜSEV, 2006:14). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerinin başlaması için uyulması şart koşulan Kopenhag Kriterleri, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması gibi sivil toplum alanının gelişmesini sağlayacak kavramlara vurgu yapmakta ve uyum sürecinde STK'lara düşen işlevlerin önemini ortaya koymaktadır. Çünkü, Türkiye'nin Avrupa Birliği müktesebatına uymasının ön koşulu, devlet ve toplumun kendisi ile hesaplaşmasıdır ve bu hesaplaşmanın öncülüğünü toplumun üretimi olan STK'lar yapmaktadır (Yerasimos, 2001:22). Bu nedenle, Türkiye'de sivil toplumun gelişmesinde en belirgin etkinin Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar vermesiyle 2005 yılında üyelik görüşmelerine başlaması süreci olduğu söylenebilir (Keyman ve İçduygu, 2005:1).

Avrupa Birliği'nde sivil toplum, bireyin katılımı olmadan çalışan ve salt bireylerin örgütlendiği bir sistem değildir. Bu sistemin işleyebilmesi, kamuoyu denetim mekanizmasının çalışarak demokratik ortamı sağlamasına bağlıdır (Gönen, 2001:128). Avrupa Birliği'nin kamu yönetimi anlayışı, katılımcı demokrasiye dayandığı için yönetim, STK'ların temsil ettikleri grupların taleplerini kendilerine bildirmelerini özellikle istemektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Avrupa'daki katılımcı demokrasi modelini oluşturulması

için STK'lara önemli görevler düşmektedir. STK'ların ve yurttaşların en az resmi kurumlar kadar kendilerini kamusal alanın sorumlu birer parçası olarak görmeleri gerekmektedir (TOBB, 2004:3). STK'ları, sadece örgütsel bir alanın zorunlu unsurları olarak değil, aynı zamanda katılımcı demokrasinin koşullarının oluşturulmasında en önemli aktörlerden biri olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Bu noktada, Avrupa Birliği'nin, aday ülke olarak Türkiye'nin sivil toplum alanının gelişmesine katkı sağlamak amacıyla yaptığı mali yardımların önemi ortaya çıkmaktadır. Amacı bireysel ve toplumsal yaşam standartlarını yükseltmek olan bu mali yardımların aday ülkelere dağıtılmasında, kamusal alanda toplumsal dayanışma ve fayda yaratacak, bu doğrultuda projeler üretecek olan kamu kurumları ve STK'lar aracı olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edildiği Helsinki Zirvesi'nin ardından, Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin faydalandığı mali yardımların miktarını artırmak üzere, "Avrupa Yatırım Bankası Kredileri", "Hayat Boyu Eğitim ve Gençlik Programı", "7. Çerçeve Programı", "Kültür 2007", "Rekabetçilik ve Yenilikçilik Programı (CIP)" ve "Katılım Öncesi Mali Yardım" başlıkları altında hibe programları açmıştır. 2002'deki Kopenhag Kriterleri doğrultusunda gösterilen ilerleme sonucu Avrupa Konseyi, 17 Temmuz 2006 tarihinde Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession) kısa adıyla IPA'nın kurulmasını öngören tüzüğü kabul etmiştir. IPA'ya göre, katılım öncesi mali yardımın fayda sağlayıcıları; hükümetler, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, meslek örgütleri gibi iş dünyasını temsil eden örgütler, sendikalar gibi sosyal tarafları temsil eden kuruluşlar, KOBİ'ler, STK'lardır. IPA, aday ülkelere, 2007-2013 arasında yıldan yıla artış gösterecek bir çizgide, kabul edilen bütçe uyarınca 11.468 milyar Euro değerinde mali yardım sağlamayı öngörmüştür (Onur, 2009:50). IPA kapsamında sivil toplum kuruluşları tarafından geliştirilen projeler "Hibe Programı" adı verilen bir yöntem ile finanse edilmektedir. Hibe Programı, Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı kapsamındaki öncelikler çerçevesinde, merkezi düzeydeki kamu kuruluşları tarafından geliştirilmiş projelere STK'ların da katılımını destekleyen bir yöntemdir. Türkiye'de hibe programlarının şeffaf, objektif ve kurallara uygun bir şekilde uygulanmasını sağlamak üzere koordinasyon görevini, Hazine Müsteşarlığı'na bağlı Merkezi Finans ve İhale Birimi yürütmektedir (ABGS, 2011:1).

Avrupa Birliği'nin, IPA aracılığıyla Türkiye'ye sağladığı mali yardımların hedefleri; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve insan haklarına say-

gı ilkelerini gözeten Kopenhag Kriterleri'ni tamamıyla yerine getirilmesi, Avrupa Birliği mevzuatının benimsenmesi ve uygulanması başta olmak üzere Topluluk Müktesebatı'nın tamamının kabul edilerek uygulanması ve Avrupa Birliği ile Türkiye arasında sivil toplum diyaloğunun geliştirilmesi olarak özetlenebilir. Tablo 1 ve Tablo 2'de 2002-2013 yılları arasında sağlanmış ve sağlanması öngörülen katılım öncesi mali yardım miktarlarına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 1: 2002-2006 Dönemi Mali Yardım Miktarları (Milyon Euro)

Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
Bütçe	126	144	250	300	500	**1320**

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Türkiye-AB Mali İşbirliği, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5&l=1, (25 Kasım 2011).

Tablo 2: 2007-2013 Dönemi Mali Yardım Miktarları (Milyon Euro)

Yıl	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam
Bütçe	497,2	538,7	566,4	653,7	781,9	899,55	935,5	**4.872,9**

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Türkiye-AB Mali İşbirliği, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5&l=1, (25 Kasım 2011).

Tablo 1'de görüleceği üzere, 2002-2006 yılları arasında dağıtılan toplam hibe miktarı 1.320 milyon Euro olarak 2007-2013 yılları arasında dağıtılmış ve dağıtılması planlanan toplam hibe miktarı ise 4.872,9 milyon Euro'ya ulaşmıştır. Bu veriler, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik mali yardımlarında önemli miktarda artışlar olduğunu göstermektedir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye sağladığı mali yardımların hedefleri arasında yer alan Sivil Toplum Diyaloğu'nun Geliştirilmesi Programı'nın amacı, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin sivil toplumu ile Türkiye'nin sivil toplumu arasındaki iletişimi güçlendirmek, kazanılmış tecrübelerden karşılıklı yararlanarak deneyim paylaşımı sağlamaktır. Avrupa Birliği'nin Sivil Toplum Diyaloğu'nu Geliştirme Programı altında, Türkiye'ye yaptığı toplam hibe miktarı 19.500.000 Euro ve hibe almaya hak kazanan proje sayısı ise 119'tur. Detaylar Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Avrupa Birliği'nin Sivil Toplum Diyaloğu'nu Geliştirme Programı Çerçevesinde Türkiye'ye Yaptığı Hibe Yardımları

Hibe Miktarı (Euro)	Toplam İçindeki Oran	Dağıtım Kanalı
2.399.884,99	%12,44	26 dernek
487.209,56	%2,52	3 vakıf
16.407.711,01	%85,04	90 farklı kurum*

* Belediyeler, üniversiteler, birlikler, odalar, federasyon ve konfederasyonlar, merkezler, cemiyet, kulüp ve spor birlikleri gibi çeşitli kurumlar. **Kaynak:** Merkezi Finans ve İhale Birimi, Hibe Veritabanı. http://www.cfcu.gov.tr/hibe_list.php?lng=tr (1 Haziran 2010).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum süreci ile birlikte ivme kazanan sivil toplum alanına yönelik diğer hibe programları arasında Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) tarafından yürütülen, Türkiye genelinde sivil toplum örgütlerinin birbirleriyle birliği ve uyum içinde çalışmalarına yönelik projelerin finanse edildiği "Sivil Toplum Örgütleri Arasında Diyaloğun Geliştirilmesi Programı", yine STGM tarafından yürütülen "Yerel Düzeyde Sivil Katılımın Güçlendirilmesi Programı", Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS)'nin yürüttüğü "Sivil Toplum Diyaloğu (Mikro Hibe Programı)" programları yer almaktadır (MFİB, 2011). Bu programlarda, Türkiye'deki STK'ların işlevi, Avrupa'daki kurumlarla etkileşim içinde bulunarak bu alanı yaratacak politikalar oluşturmak ya da var olan politikaları bu yönde düzenlemek ve Türkiye ile Avrupa'daki benzer amaçlı STK'lar ile birebir iletişime geçerek ortak platformlar kurmak, paylaşım sağlamak, proje üretmek ve bu projeleri hayata geçirmektir (Akyüz, 2001:168).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yürütülen bu ve benzeri programların gerek içerik yönünden gerekse mali bakımdan daha geniş kapsamlı olmalarını, Türkiye'de sivil toplum alanının, Avrupa Birliği'nin sağladığı imkanlardan giderek daha fazla yararlandığı, STK'ların önceki dönemlere göre karar süreçlerinde daha katılımcı ve aktif olmaya başladıkları şeklinde yorumlamak mümkün gözükmektedir. İzleyen bölümde, çalışmanın Türkiye'deki sivil toplum ve STK tanımlarına ilişkin bakış açısı ortaya konmaktadır.

Türkiye'de Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşu Algısı

Türkiye'de sivil toplum algısı ile ilgili sağlıklı bir analizin, sivil toplum ve STK kavramının geçirdiği değişim ve dönüşümleri temel almadan yapılması mümkün değildir. Türkiye'nin sivil toplum tarihçesi açısından sivil toplum alanına iki farklı boyutta bakılabilir. Bunlardan birincisi, sivil toplumu, salt siyasal alanın dışında bir örgütsel yaşam alanı olarak tanımlayan bakış açısıdır ki; bu durumda Türkiye'nin oldukça uzun bir tarihsel geçmişi olduğu görülmektedir. İkinci bakış açısına göre, sivil toplum ailenin, piyasanın ve devletin dışında, yurttaşların kamusal alana katılımlarını sağlayan, toplumsal dayanışma ve fayda yaratacak gönüllülük temelli faaliyetleri amaç edindikleri bir örgütsel yaşam alanıdır. Sivil topluma ilişkin bu bakış açısının, başka bir ifade ile modern sivil toplum anlayışının temel alınması durumunda ise, Türkiye'de 1980'li yıllarla birlikte başlayan sivil toplumun kısa tarihine bakmak gerekecektir.

Günümüzde, sivil toplum alanına ilişkin farklı görüşlerin ortak noktalarından hareketle, bu çalışmanın temel aldığı bir sivil toplum tanımı yapmak gerekirse; Ehrenberg (1999) ve Edwards (2004)'den yola çıkarak, modern sivil toplumun kilit kavramlarını kamusal alan, özerklik, çoğulculuk ve demokratikleşme olarak sıralamak mümkündür.

Bu kavramlardan ilki, sivil toplum alanının *kamusal alana* karşılık geldiğini göstermektedir. Kamusal alan, bireylerin devletten bağımsız ve gönüllü olarak, toplumsal fayda yaratmak ve toplumsal dayanışmayı sağlamak üzere faaliyette bulundukları bir alandır. İkincisi, sivil toplum alanının devlet ya da siyasal iktidar karşısında *özerkliğe* sahip olduğunu ifade etmektedir. Özerklik, sivil toplum alanının devlet tarafından yönlendirilmemesi gereğini vurgulamaktadır. Sivil toplumun devlet ile ilişkisi, siyasal iktidarı ele geçirmek üzerine değildir. Sivil toplumun siyasal işlevi, sadece devlet üzerindeki etki alanını genişletecek şekilde, devletin hesap vereceği kamusal ortamı oluşturmaktır. Sivil toplum alanının üçüncü kilit kavramı olan çoğulculuk ise, sivil toplum alanının *çoğulcu* bir karaktere sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda sivil toplum alanı, farklı din, dil, ırk, sınıf ve ideolojileri içinde barındıran heterojen bir yapıdır. Söz konusu yapı içinde karşılıklı hoşgörü, saygı, uzlaşma ve birlikte yaşama kültürünün sürdürülebilirliği sağlandığı sürece herhangi bir grubun ya da ideolojinin merkezi bir güç oluşturması da mümkün olmamaktadır. Sivil toplum alanının dördüncü kilit kavramı, sivil toplum alanının *demokratik* bir yapı olduğuna işaret etmektedir. Buna göre sivil toplum alanı, örgüt içi ilişkiler ve denetim mekanizmaları anlamında sivil davranış ru-

huna uygun ve insan haklarına saygılı bir biçimde davranır, başka bir deyişle; sivil toplum alanı katılımcı demokrasiyi kurumsallaştırmıştır.

Çalışmanın sivil toplumun tarihçesi bakımından kuramsal arka planı ise, Türkiye'de modern sivil toplum kavramı açısından bir değişim dönemi olarak kabul edilen, 1980'li yıllarla başlayan gelişmelere dayanmaktadır. Bu durum, söz konusu dönemde sivil toplum alanının, özgürlükçü-eşitlikçi-çoğulcu-katılımcı toplum gibi, pek çok kavramı içselleştirme çabasından kaynaklanmaktadır. Dönemin, içselleştirme gayretinde olduğu bu kavramların, modern sivil toplumun kilit kavramları ile örtüşmesi, bu çalışmanın kuramsal arka planının, Türkiye'de sivil toplumun 1980'lerle başlayan tarihçesine dayandırılması tezini daha da anlamlı kılmaktadır. Öte yandan, Türkiye'de STK'ların sivil toplum algısına ilişkin bir çalışma, örgütsel yaşam alanı anlamındaki sivil toplumun, Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan tarihinin göz ardı edilerek yapıldığı bir araştırma olmamalıdır. Türkiye'de sivil toplum algısının değerlendirilmesinde, Batı sivil toplum düşüncesinin tarihsel gelişiminin gösterdiği farklı sivil toplum algılamalarını göz önüne alarak yapılacak bir analiz, çok daha geniş kapsamlı ve gerçekçi bir bakış açısı sunacaktır. Bu çalışma, sivil topluma alanına ilişkin farklı sivil toplum algılarını ve Türkiye'nin bu alandaki birikimlerini dışlamamaktadır.

Batı sivil toplum düşüncesinin tarihsel gelişimi dikkate alındığında, sivil toplum alanına ilişkin farklı sivil toplum algılarını üç boyuta dayandırarak tanımlamak mümkündür. Taylor (1990)'a göre, söz konusu üç boyut; bireysel hak ve özgürlükler alanı, devlet iktidarına karşı toplumsal muhalefet alanı ve günümüzde geçerli olan, kamusal alanda dönüştürücü rol oynayan üçüncü alandır. Sivil toplum alanına benzer bir tanımlama biçimiyle yaklaşan Keyman (2010)'a göre ise, sivil toplum kavramının yaşadığı tarihsel değişim ve dönüşüm süreçlerine dair üç ana dalga söz konusudur. Bunlar; modern burjuva toplumu olarak sivil toplum, demokrasi bağlamında sivil toplum ve katılımcı demokrasi olarak sivil toplumdur.

Modern burjuva toplumu olarak sivil toplum kavramı, bireysel hak ve özgürlüklerin savunuculuğu görevini üstlenmektedir. Devlet denetimi dışında, yasalarla korunan modern burjuva toplumunun hakim anlayışı "*sivil toplum=birey+serbest pazar+hak nosyonu*" denklemine dayanmaktadır. Günümüzde, varlığını sürdürmekte olan bireysel hak ve özgürlüklere dayalı liberal toplum, bu özelliklerini hak ve özgürlüklerin ilk kez gündeme geldiği burjuva toplumunun doğuşuna borçludur. Kısacası, bu dönemde sivil toplumun birinci önceliği devlet karşısında hak ve özgürlükleri korunan bi-

reyler ve bu bireylerin oluşturduğu modern toplumdur (Keyman, 2010:5-6). Batı'nın modernleşme tarihinde bulabileceğimiz bu algı, sivil toplumu, bireysel hak ve özgürlüklerin devlete karşı teminat altına alındığı bir örgütsel alan olarak tanımlamakta, demokratikleşme üzerindeki rolünü dikkate almamaktadır. Bu nedenle, sivil toplumun birinci boyutu fazlasıyla dar bir bakış açısına sahiptir.

1980'li yıllardan sonra, özellikle Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinin demokratik rejime geçiş sürecinde ise, sivil toplum kavramı farklı bir boyut kazanmış, demokratikleşme yolunda, toplumun devlete karşı hak ve özgürlükler mücadelesini verdiği bir alan olarak algılanmaya başlamıştır. İkinci boyut, toplum ile devlet arasında adeta bir tampon işlevi üstlenen sivil toplumu, toplumsal muhalefet anlamında devlet karşıtı bir alan tanımlayarak ve demokrasi ile ilişkilendirerek önemli katkılar sağlamıştır. Sivil topluma, sadece modern burjuva toplumu olarak değil, siyasi ve ahlaki açından özgür ve iyi olan bir toplumun öznesi olarak yaklaşan söz konusu boyutun, sivil toplum ile demokrasi arasında bağlantı kurmasına rağmen aşırı derecede geniş bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmek gerekir. Demokrasiyi, sivil toplum ve sınırlı devlet üzerinden tanımlayan bu anlayış, demokrasinin, sosyal, siyasal ve ekonomik tüm boyutlarıyla toplumsal ilişkilerde nasıl etkili olacağı sorusuna yanıt vermekte yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlikler nedeniyle, sivil toplumun demokratikleşme alanındaki yeri ve öneminin farklı bir bakış açısı altında yeniden incelenmesi gereği görülmüş ve bu inceleme katılımcı demokrasi ile birlikte işleyecek bir sivil toplum önerisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Keyman, 2010:6-7).

Katılımcı demokrasi anlamında sivil toplum; siyasal toplum ile piyasanın dışında kalan, ancak toplumsal sorunlara etkili ve kalıcı çözümler üreten, siyasal toplumu etkileme işlevini üstlenen yeni bir boyuta göre tanımlanır. Bu boyut sivil toplumu, ne bireysel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması anlamındaki gibi dar, ne de demokratik bir toplum ve siyasal yönetim sistemi sağlamayı hedefleyecek kadar geniş bir bakış açısı ile ele almaktadır. Üçüncü boyutun sivil topluma bakış açısı, diğer iki boyutun bakış açılarını da içerecek biçimdedir. Sivil toplum, birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin tümünün aktif vatandaşlık temelinde olduğu üçüncü bir alan ya da örgütler topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Taylor, 1990:104). Sivil toplumun üçüncü boyutuna göre, aktif vatandaşlık, devlet denetiminin dışında gönüllü olarak örgütlenen sivil aktörlerin, toplumsal sorunların çözümünde siyasi aktörleri yönlendirecek, kamusal alanda dönüştürücü bir işlev üstlenecek çalışmaları gerçekleştirmeleridir.

Üçüncü boyuta ait sivil toplum kavramı, modern sivil toplum anlayışı olarak hakim kavram olmaya devam etmektedir. Sivil toplumun içeriğine ilişkin modern tanım doğrultusunda bir STK tanımı yapmak, geniş ve dar olmak üzere iki farklı bakış açısıyla mümkün gözükmektedir. Sivil toplum, bireylerin devletten bağımsız ve gönüllü olarak örgütlendikleri geniş bir alan olarak ele alındığında, STK'ların kapsamı da geniş hale gelmektedir. Geniş anlamda STK tanımına, işveren örgütlerinden sendikalara, meslek odalarından dini örgütlenmelere, spor kulüplerinden siyasi partilere kadar pek çok aktör girmektedir.

Günümüzde sivil toplum alanının tanımının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümler dikkate alındığında, STK kavramının kapsamını daraltmak mümkündür. Buna göre sivil toplum kuruluşu; bireylerin, devletten bağımsız olarak, kamusal alanda toplumsal fayda ve dayanışma sağlamak üzere, gönüllü olarak bir araya geldikleri, çoğulcu ve demokratik bir yapıya sahip olan, dernek, vakıf, sivil insiyatif ve platform gibi biçimlerde örgütlenen sivil oluşumlardır. Bilindiği üzere dernekler, belli sayıda kişinin belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelip oluşturdukları daha çok düşünce birlikleri şeklindeki STK'lardır. Vakıflar ise, bir veya birden fazla kişinin belirli bir amaç için mal varlıklarını bir araya getirmek suretiyle oluşturdukları STK'lardır. Bir mal varlığı kurumu olan vakıf kurumu, gerek hukuki alt yapısı itibariyle gerekse yönetimi açısından demokratik bir yapıya sahip olmak zorunda değildir. Vakıf kurucusu ya da kurucuları, resmi senelerinde vakıf yönetiminde demokratik kurallar uygulanmasını kabul etmeyebilirler. Hatta birçok dernek ve vakıf modern sivil toplum tanımına uyum göstermeyebilir. Bazı vakıf ve derneklerin faaliyetlerinin bir kısmı modern tanım içine girse de bir kısım faaliyetleri tanım dışında kalabilir. Bu nedenle toplumu geliştirme amaçlı, ilerici ve aktif savunuculuğu ön planda tutan bir sivil toplum anlayışının geçerli olabilmesi için STK'ların hukuksal altyapısının modern sivil toplum tanımına uygun bir biçimde yeniden düzenlenmesi gerekir. Örneğin; Dernekler Kanunu'nda yapılan son düzenlemeye göre modern sivil toplum unsurları olan sivil insiyatif ve sivil platform gibi unsurlar da STK kavramına dahil edilmiştir (DDB, 2011).

Kamusal alanda toplumsal dayanışma ve fayda yaratıcı, ilerici ve dönüştürücü rolünün işlevselliği ve sürdürülebilirliği için sivil toplum alanının örgütlenmesi önemlidir. Son yıllarda, STK'lar arasında küresel iletişim ağlarının yaygınlaşması sonucu, sivil insiyatif, sivil platform gibi esnek örgütlenme yapılarının sivil toplum alanında yarattıkları etkiyi de dikkate almak gerekir. Sivil insiyatif ve platformlar biçiminde örgütlenen STK'lar, daha çok

yerel sorunlara eğilen, yetkili kamu yönetimlerini harekete geçirmeye ya da kendi çabalarına dayanarak sorunlara ilişkin çözümler üretmeye çalışan kısa süreli ve gevşek yapılı STK'lardır. Daha çok, kadın ya da çevre platformları biçiminde örgütlenen bu tür sivil oluşumlar, vakıf ve dernekler gibi parasal veya hukuki temelleri olmadığı için gevşek yapıda oluşturulan gönüllü hareketlerdir. Sivil toplumun bir parçası olan bu oluşumlar, toplumsal çıkarların devlete iletilmesini sağlayan, kitlenin gerçek iradesini belirleyen ve politikalar üzerinde etki yaratmayı başarabilen yapılanmalardır (Clark, 1992:156). Uluslararası ölçekte etkili olan söz konusu yapılanmalara, Greenpeace, Uluslararası Sağlık Hareketi, Third World Network gibi alanlarında baskı unsuru olan STK'ları örnek vermek mümkündür.

STK'ların gönüllü kuruluşlar oldukları düşünüldüğünde, belirli bir mesleği yerine getirebilmek üzere zorunlu olarak kurulan meslek odaları, barolar gibi kuruluşların, STK kapsamına alınamayacağını belirtmek gerekir. Buradaki gönüllülük vurgusu, STK'ların kar amacı gütmeyen kuruluşlar olduğunu da ifade etmektedir. Çünkü, 1990'lı yıllarla birlikte uluslararası çevreler STK kavramı yerine "özel kar amacı gütmeyen kuruluş" ve "özel gönüllü kuruluş" gibi tanımları daha sık kullanmaya başlamışlardır. Bu tanımlar, STK'ların, hem kamu kuruluşu olmadıklarını hem de özel sektör gibi kar amacı gütmediklerini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, kar amacı gütmedikleri halde üyelerine ekonomik güç kazandırma amacı taşıyan işçi sendikaları ve işveren örgütlenmeleri gibi çıkar grupları da STK kapsamına alınmamalıdırlar. Benzer bir anlayışla, kar amacı gütmeyen ve gönüllü olarak kurulan siyasal partiler, siyasal iktidara yönelik faaliyette bulundukları ve belli bir ideolojiye sahip olmayı zorunlu kıldıkları için STK sayılmamalıdırlar. Dini örgütlenmeleri ve spor kulüplerini ise, sivil toplumun çoğulcu ve demokratik olma özelliklerine ters düştükleri için STK olarak kabul etmek mümkün değildir.

METODOLOJİ

Veri Toplama Yöntemi ve Örneklem Yapısı

Türkiye'nin önde gelen STK'larının sivil toplum algısını analiz etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın verileri 102 farklı sivil toplum kuruluşundan anket yöntemiyle toplanmıştır. Veri toplama sürecinin ilk aşamasında, 30 taneden oluşan "önde gelen" STK'lar listesi oluşturularak öncelikle bu kuruluşlar ile görüşülmüştür. Bu listede yer alan STK'ların belirlenmesinde kamuoyunda adlarının sıklıkla anılmaları, görsel ve yazılı basında gündemde olmaları, önemli projeler gerçekleştirmeleri ve tarihi açıdan köklü kurum olmaları kriterleri dikkate alınmıştır. Ayrıca, finansal açıdan güçlü olan STK'ların yanısıra, düşük bütçelerle faaliyet göstermelerine rağmen önemli projelere imza atan, faaliyet gösterdikleri alanda somut faydalar yaratabilen STK'lara da yer verilmiştir. Listenin son hali, Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yönetim ve Danışma Kurulları Üyeleri ile paylaşılarak öneriler doğrultusunda belirlenmiştir. Tablo 4, veri toplama sürecinde ilk aşamada ziyaret edilen STK'ları göstermektedir.

Tablo 4: Çalışmanın I. Aşamasında Veri Toplanan STK'lar

Toplum Gönüllüleri Vakfı (TGV)
Türkiye Yeşilay Cemiyeti
Sigarayla Savaşanlar Vakfı
Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı
Umut Çocukları Derneği
Türkiye Erezyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)
Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği (ÇYDD)
Su Vakfı
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV)

Tablo 4'ün devamı

Sosyal Demokrasi Vakfı (SODEV)
21.Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı
Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı
Arama Kurtarma Derneği (AKUT)
Çevre Koruma ve Ambalaj Atıklarını Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO)
Umut Vakfı
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV)
Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV)
Türk Kalp Vakfı
Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
Tarih Vakfı
Acil İhtiyaç Projesi Vakfı
Türk Eğitim Vakfı
Darülaceze Vakfı
Altı Nokta Körler Vakfı
Göz Nurunu Koruma Vakfı
Deniz Temiz Derneği (TURMEPA)
Türkiye Sakatlar Derneği
Aka Arama Kurtarma Araştırma Derneği
Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı

Çalışmanın ilk aşama listesinde yer alan 30 STK'nın yöneticileri ile yüz yüze görüşülmüştür. Her bir görüşme yaklaşık 60-90 dakika bir zaman dilimini kapsamıştır. Saha çalışması için, Marmara ve Mimar Sinan Üniversitelerinde öğrenim görmekte olan lisans son sınıf ve yüksek lisans öğrencilerinden oluşan bir araştırmacı grup kurulmuş, çalışmanın başarısı açısından anket formundaki sorular ve bu soruların kuramsal arka planına ilişkin bilgilendirmeler yapılmış, görüşmelerde dikkat edilmesi gereken konular hakkında eğitimler verilmiştir. Böylece, çekirdek araştırmacı grubun yanı sıra öğrencilerden oluşan yardımcı bir grup oluşturulmuştur. Araştırmanın ilk aşamalarında deneyimli araştırmacı gruptan kişiler ile eğitim verilen öğrenci grubundan elemanların görüşmelere katılımı sağlanarak deneyim kazanmaları hedeflenmiştir.

İlk aşama görüşmelerde, STK yöneticilerine kendileri ile aynı alanda faaliyet gösteren ve etkinlik açısından kendilerine denk ya da yakın gördükleri

STK'ların isimleri sorulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda yeni bir liste elde edilmiş ve farklı bir STK ismi elde edilemediği noktada sonlandırılmıştır. İkinci aşama listesine, belirlenen bu örneklemde yer verilmediği halde, devlet tarafından vergi muafiyeti sağlanmış vakıflardan ve kamu yararına faaliyet gösteren derneklerden de eklemeler yapılarak veri toplama süreci tamamlanmıştır.

İkinci aşamada, araştırma grubunun tüm üyeleri bağımsız olarak çalışmış sadece STK'lardan görüşme için randevu alınması işlemi bu çalışmanın yazarları olan araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Randevu alma sürecinde öncelikle ilgili STK telefonla aranarak çalışma hakkında bilgilendirme yapılmış, tepe yöneticilere ulaşılmış ve bu kişilere çalışma hakkında bilgi veren standart elektronik posta metni gönderilmiştir. Ayrıca, STK'nın elektronik posta ve/veya telefon ile yaptığı geri dönüşler ile görüşme gün ve saatleri belirlenerek görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kasım 2009'da başlayan veri toplama süreci Nisan 2010'da 102 STK ile, yine 60-90 dakika arası görüşülerek sona ermiştir. Görüşülen yöneticilerin bazı demografikleri incelendiğinde; 43 yöneticinin kadın (%42,15) 59 yöneticinin erkek (%57,84) olduğu görülürken, bu yöneticilerin 55'inin (%53,92) en az 10 yıldır, 20'sinin (%19,60) 5-10 yıl arası, 18'inin (%17,64) 2-5 yıl arası ve 9'unun (%8,82) 2 yıldan daha kısa süredir aynı STK'da görev yaptığı belirlenmiştir. STK yöneticileri pozisyonları itibariyle değerlendirildiğinde ise, 52 yöneticinin (%50,98) yönetim kurulu başkanı veya üyesi, 19'unun (%18,62) genel müdür veya genel koordinatör, 16'sının (%15,68) genel sekreter, 7'sinin (%6,86) kurumsal iletişim/halkla ilişkiler yöneticisi görevlerini yürüttükleri görülürken 8 yöneticinin (%7,84) farklı yönetsel pozisyonlarda bulundukları anlaşılmaktadır. Bilgi alınan yöneticilerin incelenen STK'larda uzun süreden beri görev yapıyor olmaları, üst düzey yönetsel görevlerde bulunmaları ve anketlerin yüz yüze doldurulması, alınan bilgilerin doğruluğu ve yapılan yorumların kapsamlılığı açısından önem taşımaktadır. Öte yandan incelenen STK'ların ortalama örgüt yaşının 25 yıl olması, köklü kurumlardan bilgi alındığının bir göstergesi olarak nitelenebilir.

Araştırmada veri toplanan STK'lar faaliyet alanları açısından sınıflandırıldığında ortaya çıkan sonuç Tablo 5'de sunulmaktadır. Ankete katılan 102 STK'nın faaliyet alanlarına göre dağılımına bakıldığında; bunların 23'nün hak temelli, 22'sinin sağlıkla ilgili, 17'sinin düşünce üretimi, 15'inin yardımlaşma ve dayanışma, 12'sinin çevre ve 10'nun eğitim alanları şeklinde dağıldığı ve çeşitli faaliyet alanlarında birbirine yakın sayıda STK'dan bilgi alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, sağlık ve hak temelli alanlarında

faaliyet gösteren STK sayısının diğer alanlardaki STK sayısından fazla olduğu ve kültür-sanat alanında da az sayıda STK yer aldığı belirtilebilir. Bu noktada önemli olan bir diğer husus, STK'ların genellikle birden fazla alana odaklandığının dikkate alınması gereğidir. Buna rağmen, araştırmada her bir STK için öncelikli olan alan dikkate alınmış ve o alan STK'nın temel faaliyet alanı olarak kabul edilmiştir.

Tablo 5: Veri Toplanan STK'ların Faaliyet Alanına Göre Dağılımı

STK'nın Faaliyet Alanı	STK Sayısı
Eğitim	10
Sağlık	22
Çevre	12
Yardımlaşma - Dayanışma	15
Kültür ve sanat	3
Düşünce üretimi	17
Hak temelli	23
Toplam	**102**

Araştırmanın anket formu oluşturma aşamasında literatür gözden geçirilmiş, yapılan çalışmalar dikkate alınarak araştırma grubu elemanlarının katkıları ile şekillendirilmiştir. Bu süreçte Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı yöneticilerine ek olarak Toplum Gönüllüleri Vakfı, Türk Böbrek Vakfı, Marmara Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Araştırma ve Uygulama Merkezi tepe yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda anket formu revize edilmiş ve veri toplama aşaması başlamadan anket formu son halini almıştır. İlk aşama görüşmeler tamamlandıktan sonra sahadan gelen geri bildirimler görüşülmüş ve bazı sorularda değişiklikler yapılmıştır. Değiştirilen bu sorularla ilgili olarak ilk aşamada bilgi alınan STK'larla yeniden irtibata geçilmiş ve değişen sorulara yeniden yanıt vermeleri sağlanmıştır (Anket formu Ek 2'de verilmiştir). Anket formunda genellikle seçim ve sıralama yapılması gereken sorulara yer verilmiştir. Bazı sorular için "diğer" seçeneği konularak yanıtların gerekçelerinin alınması ve daha detaylı bilgilerin elde edilmesi hedeflenmiştir.

Metodoloji ve Veri İşleme

Araştırma verileri önce Excel paket programı kullanılarak arındırma işlemine tabi tutulmuş, daha sonra SPSS (Statistical Packages for Social Sciences) sistem programında oluşturulan veri kütüğüne aktarılmıştır. Bu kütükte yer alan veriler, araştırmada elde edilmek istenen amaçlara uygun olarak kodlanarak, çeşitli istatistiki analizler yapmaya elverişli hale getirilmiştir. Kullanılan analizler, Bulgular bölümünde detaylı verilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bütün sosyal nitelikli araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmada da bir takım sınırlılıklar yer almaktadır. Bu kısıtların arasında en önemli olanı çalışmanın, ülkemizin önde gelen STK'larının tamamını kapsamıyor olmasıdır. Ayrıca STK profili araştırması gibi çok yönlü, karmaşık ve sürekli değişim içinde olan bir konuda yapılacak her araştırmada olduğu gibi bu araştırmanın da zaman ve mekan yönünden sınırlılıkları vardır. Önde gelen STK'ların her şeye rağmen bir takım bireysel ve örgütsel endişelerle genellikle sorulara doğru yanıt vermemeleri söz konusu olabilir. Anket formlarının uygulanması öncesinde görüşülen yöneticilere, veri toplama ölçeklerinde yöneltilen sorulara verilecek yanıtların sadece araştırmanın amacına uygun olarak kullanılacağı, toplanacak verilerin başka kişi ve kurumlarca kullanılmayacağı belirtilerek kaygılar giderilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, önde gelen STK'ların sorulan soruları yanlış anlama ve algılamaları sonucunda yanıtlamama ya da yanlış yanıtlama gibi riskler, yüzyüze yapılan görüşmelerde yöneticilerin açıklama istediği sorular için yardımcı olunarak, gerekli bilgiler detaylandırılarak giderilmeye çalışılmıştır. Diğer bir sınırlılık, ülkemizdeki önde gelen STK'ların tamamını kapsamıyor oluşudur. Bazı STK'ların çalışmaya katılım göstermek istememesi ve/veya bilgi paylaşımında isteksiz davranmaları nedeniyle görüşmeler gerçekleşmemiştir. Ayrıca, holding vakıfları/dernekleri olarak ifade edilebilecek, özel sektörün önde gelen kuruluşlarının merkez vakfı/derneği olarak faaliyet gösteren STK'lar araştırma kapsamına alınmamıştır. Bunun nedeni mali güçleri itibariyle ülke ortalamasının çok üzerinde olan bu gibi kurumların yanlılığı arttıracağından, objektifliğin sağlanamayacağı düşüncesidir. Araştırmanın en temel ön kabulü ise, başlangıçta belirlenen önde gelen STK'lar listesinin ve sonrasında STK yöneticileri tarafından önde gelen olarak nitelenen STK'ların, gerçekten bu niteliği taşıdıklarına duyulan inanç olduğu ifade edilebilir.

BULGULAR

Türkiye'de Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Genel Profilinin Analizine İlişkin Bulgular

Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algılarının sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesi, öncelikle bu algının öznesi olan STK'ların genel profilinin ortaya konmasını gerektirmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, ülkemizin önde gelen STK'larının, örgütlenme biçimleri, bütçe büyüklükleri, finansal ve örgütsel kaynakları, gönüllü/üye profilleri, gerçekleştirdikleri proje sayıları, uluslararası fon kaynaklarıyla bağlantıları, diğer aktörlerle işbirliği yapma performansları, sivil toplum alanı ile ilgili eğitim düzeyleri, en fazla karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözümüne dair düşünceleriyle ilgili durumlarını gösteren bulgular yer almaktadır.

Tablo 6: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Örgütlenme Biçimlerine Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli oran	Kümülatif Oran
Vakıf	53	52,0	52,0	52,0
Dernek	44	43,1	43,1	95,1
Diğer	5	4,9	4,9	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Tablo 6'dan görüleceği üzere, ankete katılan STK'ların %52'si vakıflardan, %43,1'i derneklerden ve %4,9'u ise, vakıf veya dernek şeklinde örgütlenmemiş ancak, kendi alanlarındaki faaliyetleriyle öncü kabul edilen kurumlardan oluşmaktadır.

Tablo 7: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Faaliyetlerinin Yoğunlaştığı Coğrafi Alanlara Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Bölgesel	21	20,6	20,6	20,6
Ulusal	65	63,7	63,7	84,3
Uluslararası	16	15,7	15,7	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Türkiye'nin önde gelen STK'larının, küresel sivil toplum aktörü olma yolundaki durumlarını ortaya koymak üzere yapılan değerlendirmede, ülkemizin önde gelen STK'larının dış dünya ile yeterince entegre olmadıkları, uluslararası işbirliği girişimlerinde yetersiz kaldıkları anlaşılmıştır. Tablo 7'den görüleceği gibi, ankete katılan STK'ların % 63,7'sinin ulusal, %20,6'sının bölgesel alanda ve ancak % 15,7'sini gibi küçük bir oranının uluslararası alanda faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Yurtdışı Merkezli Bir Temsilci Olmaları Durumuna Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Evet	29	28,4	28,4	28,4
Hayır	73	71,6	71,6	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Ülkemizin önde gelen STK'larının küresel sivil toplum aktörü olma eğilimlerini ortaya çıkarmak üzere ulaşılan bir diğer sonuç, STK'ların yurtdışı merkezli bir STK'nın temsilcisi olmadıkları şeklindedir. Tablo 8, ankete katılan STK'ların % 71,6 gibi büyük çoğunluğunun yurtdışı merkezli bir STK'nın temsilcisi olmadıklarını, ancak % 28,4'ünün bu konuda olumlu yanıt verdiğini göstermektedir.

Önde gelen STK'larının bütçe büyüklüklerine ilişkin yapılan analizde, büyük bütçeye sahip olan STK'larının ağırlıklı olarak, eğitim, sağlık, çevre ve yardımlaşma alanlarında faaliyet gösteren STK'lardan oluştukları, sivil toplum alanının % 90'ı gibi büyük bir oranına karşılık geldikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 9: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Faaliyet Alanlarına Göre Bütçe Büyüklükleri

Faaliyet Alanı	Alandaki STK'ların Toplam Bütçesi (TL)	Alandaki STK Sayısı	STK Başına Yıllık Bütçe Ortalaması
Eğitim	102.310.984	8	12.788.873
Sağlık	77.617.379	20	3.880.869
Çevre	32.225.825	9	3.580.647
Yardımlaşma - Dayanışma	32.975.761	13	2.536.597
Kültür ve sanat	2.706.665	3	902.222
Düşünce üretimi	4.305.449	12	358.787
Hak temelli	9.395.486	17	552.676
Toplam	**261.537.549**	**82**	**3.189.482**

Tablo 9'a göre, veri sağlanabilen 82 STK içinde, eğitim alanında faaliyet gösteren 8 STK'nın toplam yaklaşık 102 milyon TL ile en büyük bütçeye sahip olduğu görülmektedir. Eğitim alanını, yaklaşık 143 milyon TL toplam bütçe büyüklüğüyle, sağlık, çevre ve yardımlaşma-dayanışma alanlarında faal olan 42 STK izlemektedir.

Çalışma, finansal kaynaklar açısından değerlendirildiğinde; Türkiye'de önde gelen STK'ların en büyük finansal kaynağının gönüllü bağışları olduğu, buna karşılık, STK'ların en az kamu kesiminden finansal destek sağladıkları görülmektedir.

Tablo 10: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Finansal Kaynakları

Finansal Kaynak	Sıralama	Kullanım	Oran
Gönüllü Bağışları	1. sıra	olan	%75,5
		olmayan	%24,5
Üyelik Aidatları	2.sıra	olan	%52
		olmayan	%48
İşletme gelirleri	3.sıra	olan	%37,3
		olmayan	%62,7
Özel sektör desteği	4.sıra	olan	%33,3
		olmayan	%66,7
STK'ları destekleyen diğer bağımsız kurumlardan alınan destek	5.sıra	olan	%23,5
		olmayan	%76,5
Kamu desteği	6.sıra	olan	%13,6
		olmayan	%82,4

Tablo 10'a göre, ankete katılan STK'lar arasında en büyük gelir kaynağının gönüllü bağışları olduğunu söyleyenlerin oranı, % 75,5'tir. Finansal kaynaklar sıralamasında, gönüllü bağışlarını, % 52 oranıyla üyelik aidatları takip etmekte, ardından % 37,3 oranı ile işletme gelirleri gelmektedir. Özel sektörden finansal destek sağlayanlara bakıldığında, bu oranın sadece % 33,3 olduğu anlaşılmaktadır. Ankete katılan STK'ların % 23,5'i diğer bağımsız kurumlardan destek sağladıklarını söylerken, kamu kesiminden destek sağlayanların oranı sadece % 13,6'da kalmaktadır.

Türkiye'de önde gelen STK'ların kar amaçlı faaliyetlere bakış açılarına ilişkin yapılan değerlendirmede, STK'ların genelde olumlu bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 11: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Kar Amaçlı Faaliyetlere Bakış Açılarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Sivil toplum ruhuna aykırı	14	13,7	13,9	13,9
Bir zorunluluk	69	67,6	68,3	82,2
Farklı düşünce	18	17,6	17,8	100,0
Toplam	101	99,0	100,0	
Kayıp veri	1	1,0		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 11, önde gelen STK'ların % 67,6'nın gelir getirici kar amaçlı faaliyetleri, kuruluşun yaşaması için bir zorunluluk olarak gördüğünü, % 13,7'nin bu durumu, sivil toplumun ruhuna aykırı bulduğunu göstermektedir. Farklı bir düşünceye sahibim diyenler % 17,6'dır. Farklı düşünceye sahip olduğunu dile getiren STK yöneticileri, amaç haline gelmemesi ve fazlasıyla ticarete kaymaması şartıyla STK'ların, sosyal hizmet üreten kar amaçlı faaliyetlerde bulunabileceklerini belirtmişlerdir. Ayrıca, söz konusu faaliyetlerin adanılan alana fayda sağlayacak şekilde, sürdürülebilirlik adına yapılabileceğini, ancak denetim mekanizmasının düzgün çalışması gerektiğini de ifade etmişlerdir.

Türkiye'de önde gelen STK'ların finansal durumlarıyla ilgili yapılan değerlendirmelerden biri de, STK'ların kurumsal anlamda sponsor desteğine sahip olup olmadıklarına ilişkin olarak yapılan değerlendirmedir.

Tablo 12: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Kurumsal Sponsor Desteğine Sahip Olma Durumlarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Evet	37	36,3	36,3	36,3
Hayır	65	63,7	63,7	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Tablo 12'den görüleceği üzere, katılımcı STK'ların sadece %36,3'nün kurumsal sponsor desteğine sahip oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşılık STK'ların %63,7 gibi büyük bir oranının bir kurumsal sponsor desteğine sahip olmadıkları görülmektedir. Destek sağladıklarını söyleyen % 36,3'lük kesim, bu desteğin kaynağı sorulduğunda, ağırlıklı olarak özel sektör ve holding vakıfları cevabını vermiştir. Dikkat edileceği üzere bu sonuç, özel sektörden finansal destek sağladığını söyleyen STK'ların oranının % 33,3 olması durumuyla parelellik göstermiştir.

Ankete katılan STK'ların finansal açıdan durumlarını analiz etmek üzere yanıtı araştırılan sorulardan bir diğeri, STK'ların bina ve benzeri taşınmaz mal varlıklarına sahip olup olmadıklarıyla ilgilidir.

Tablo 13: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Taşınmaz Mal Varlıklarına Sahip Olma Durumlarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Var	61	59,8	59,8	59,8
Yok	41	40,2	40,2	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Tablo 13, katılımcı STK'ların %59,8'nin bu anlamda varlığının olmadığını, %40,2'nin genellikle merkez binaları, ülke genelindeki şube binaları, kiralık mülkleri, apartman dairesi, arsa, devremülk, dükkan, atölye türünden varlıklara sahip olduklarını göstermektedir.

STK'ların son beş yıl içinde ayni ya da hizmet alımı şeklinde yardım sağlayıp sağlamadıkların belirlemek üzere verilen yanıtlar Tablo 14'de değerlendirilmiştir.

Tablo 14: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Ayni veya Hizmet Şeklinde Yardım Alma Durumlarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Evet	72	70,6	70,6	70,6
Hayır	30	29,4	29,4	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Katılımcı STK'ların %70,6'nın son beş yıl içinde, ayni veya hizmet alımı şeklinde yardım sağlamış oldukları belirlenmiştir. Buna karşılık, %29,4'ü bu anlamda kuruluşlarına herhangi bir yardım yapılmadığını belirtmişlerdir. Yapılan ayni ve hizmet şeklindeki yardımların kaynağı ve türü sorulduğunda, STK'lar, genellikle özel kurumlardan, bazen de belediyeler başta olmak üzere çeşitli kamu kuruluşlarından temin edildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca söz konusu yardımların çoğunlukla, ofis mobilyası, bilgisayar başta olmak üzere çeşitli ekipman destekleri, kitap yardımı, kütüphane oluşumuna destek, özellikle bayramlarda yapılan gıda yardımı, bina alımına ya da kira ödemelerine yapılan parasal destekler, inşaat malzemesi temini, ulaşım desteği, yakıt yardımı, ilaç yardımı gibi muhtelif yardımlardan oluştuğu bilgisi verilmiştir.

Türkiye'nin önde gelen STK'larının genel profili ile ilgili yapılan bu araştırma, STK'ların örgütsel kaynaklar bakımından, önceliği, sivil toplum gönüllülerine verdiklerini, parasal kaynaklara ise ikinci sırada önem verdiklerini ortaya koymuştur. Tablo 15, STK'ların örgütsel kaynaklara göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 15: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Örgütsel Kaynak Öncelikleri

Tercih Sıralaması	Örgütsel Kaynaklar
1. tercih	Sivil toplum gönüllüleri
2. tercih	Parasal kaynaklar
3. tercih	Her ikisi de eşit önem

Tablo 15'e göre, hem sivil toplum gönüllülerine hem de parasal kaynaklara eşit derecede önem verdiğini ifade eden STK'lar son sırada yer almaktadır. Bu grup, parasal kaynaklar olmadan gönüllülerin katkılarının yetersiz kalacağını, aynı şekilde gönüllüler olmadan da işlerin yeteri kadar sağlıklı yürümeyeceğini ileri sürmüşler ve aslında gönüllülerin kendi parasal kaynaklarıyla kurulmuş olan STK'ların bu anlamda en doğru yolda olacaklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, söz konusu grup STK'larda her işin gönüllüler tarafından yapılamayacağını, tam zamanlı çalışan profesyonel bir kadronun da olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna rağmen, Türkiye'de sivil toplum alanında örgütsel kaynaklar açısından gönüllülük temelli bir anlayışın

hakim olduğunu söylemek gerekir. Bu anlayış, STK'ların sahip oldukları finansal kaynaklar bakımından gönüllü bağışlarının birinci sırada yer alıyor olması sonucuyla da örtüşmektedir.

Tablo 16, Türkiye'nin önde gelen STK'larının, üye ve gönüllü sayılarının, faaliyet alanlarına göre dağılımını göstermektedir. Faaliyet alanı açısından değerlendirildiğinde; sağlık, çevre ve hak temelli olan STK'ların, dernek şeklinde örgütlenmelerinden kaynaklanan sebeplerle, üye sayısı anlamında ön planda oldukları söylenebilir. Buna karşılık, hak temelli, çevre, eğitim ve yardımlaşma-dayanışma alanlarındaki STK'ların ise, vakıf şeklinde örgütlenmelerinden kaynaklanan sebeplerle, gönüllü sayısı anlamında ilk sıralarda yer aldıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 16: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Faaliyet Alanlarına Göre Üye ve Gönüllü Sayıları

	Faaliyet Alanı	**Üye Sayısı**	**Gönüllü Sayıları**
1	Eğitim	12.173	19.899
2	Sağlık	774.546	5.825
3	Çevre	355.280	38.078
4	Yardımlaşma-Dayanışma	2.446	18.762
5	Kültür-Sanat	339	170
6	Düşünce Üretimi	14.234	1.692
7	Hak Temelli	63.691	124.050

Türkiye'de, önde gelen sağlık, çevre, eğitim, hak temelli ve yardımlaşma-dayanışma alanlarında faaliyet gösteren STK'ların, diğer faaliyet alanlarıyla karşılaştırıldığında, daha fazla gönüllü ve üye potansiyeline sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 17, Türkiye'de önde gelen STK'ların, kendi kuruluşlarında aktif görev alan gönüllüleri bu davranışa iten temel nedenlere ilişkin görüşlerini ortaya koymak üzere hazırlanmıştır.

Tablo 17: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Kendi Kurumlarında Aktif Görev Alan Gönüllüleri Bu Davranışa İten Sebeplere İlişkin Görüşleri

Sıralama	Nedenler
1	Kişisel duyarlılık
2	Kişisel huzur sağlama isteği
3	İtibar-saygınlık kazanma isteği
4	Boş zaman değerlendirme-hobi
5	Kariyer-iş imkanı sağlama
6	Ekonomik kazanç elde etme
7	Şöhret kazanma isteği

Tablo 17'ye göre, çalışmaya katılan STK'lar, kendi kuruluşlarında aktif görev alan gönüllüleri bu davranışa iten temel neden olarak birinci sırada kişisel duyarlılığı göstermişlerdir. Daha sonra sırasıyla kişisel huzur sağlama, itibar ve saygınlık kazanma, boş zaman değerlendirme istekleri sıralanmıştır. Sıralamada en son yer alan nedenler ise, kariyer ve iş imkanı edinme, ekonomik kazanç elde etme ve şöhret kazanma isteğidir. Kariyer ve iş imkanı sağlama güdüsünün son sıralarda yer alıyor olması, sivil toplum alanının Türkiye'de henüz bir iş sahası olarak görülmediğini, başka bir deyişle, bu alanın tam manasıyla sektörleşemediğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de önde gelen STK'ların örgütsel kaynaklar anlamında sivil toplum gönüllülerine birincil önceliği verdikleri ve üye/gönüllü sayılarının milyonlara ulaştığı düşünüldüğünde, STK'ların üçüncü sektör olarak istihdama katkılarının yetersiz olmasını doğal karşılamak gerekir.

Önde gelen STK'ların en fazla istihdam yaratan faaliyet alanlarının hangi sektörler olduğuna ilişkin hazırlanan Tablo 18'e göre, tam zamanlı personelin en fazla, sağlık, eğitim, yardımlaşma-dayanışma ve hak temeli alanlarında faaliyet gösteren STK'lar tarafından istihdam edildikleri görülmektedir. Ayrıca, yarı zamanlı ve proje bazlı çalışan sayısı açısından da durum büyük oranda değişmemektedir.

Tablo 18: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Faaliyet Alanına Göre İstihdama Katkıları

	Faaliyet Alanı	Tam Zamanlı Çalışan	Yarı Zamanlı Çalışan	Proje Bazlı Çalışan
1	Eğitim	397	1	6
2	Sağlık	817	18	56
3	Çevre	198	6	20
4	Yardımlaşma- dayanışma	260	4	140
5	Kültür-Sanat	-	4	-
6	Düşünce Üretimi	138	32	41
7	Hak Temelli	229	15	92

Gerek bütçe büyüklükleri, gerekse finansal kaynaklar açısından, Türkiye'nin önde gelen STK'larının en çok eğitim, sağlık, yardımlaşma-dayanışma ve hak temelli alanlarında faaliyet gösterdikleri düşünüldüğünde, söz konusu sektörlerin istihdam yaratma kapasitelerinin de daha fazla oluşu anlaşılır bir durumdur.

Gönüllüleri kendi STK'larına çeken nedenler arasında kariyer ve iş imkanı sağlama güdüsünün son sıralarda göstermelerine rağmen, ankete katılan STK yöneticilerinin sivil toplum alanını kariyer ve iş imkanı yaratan bir alan olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 19: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sivil Toplum Alanını Kariyer İmkanı Sunan Bir Alan Olarak Görmeleri Durumuna Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Evet	79	77,5	78,2	78,2
Hayır	22	21,5	21,8	100,0
Toplam	101	99,0	100,0	
Kayıp veri	1	1,0		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 19'a göre, sivil toplum alanının kariyer ve iş imkanı yaratan bir alan olduğunu algılayan STK'ların oranı %77,5 iken, buna karşılık %21,5'inin bu konuda olumsuz görüş beyan ettiği tespit edilmiştir. Örgüt yaşı açısından karşılaştırıldığında, STK'ların kariyer imkanı sunduğunu düşünenlerin arasında ilk sırada 10 ile 20 yıl arası örgüt yaşı olan STK'ların yer aldığı, ardından örgüt yaşı 10 yıldan az olan STK'ların geldiği belirlenmiş, buna karşılık yaşı 20 yıl ve üzeri olan STK'ların en son sırada yer aldıkları anlaşılmıştır. STK'ların bu alanı bireylere kariyer imkanı sunmalarına gösterdikleri nedenler arasında, Türkiye'de toplum yararına iş yapmak isteyenler için tek iş imkanının STK'lar olabileceği, artık STK'larda çalışmanın profesyonellik gerektiren bir iş alanı haline geldiği, kişisel gelişime katkısı olduğu ve kişinin tanınırlığını artırdığı için bunun iş hayatına yansımasının farklılık yaratacağı gibi gerekçeler yer almaktadır. Kariyer imkanı sağlamadığını düşünenlerin buna gösterdikleri nedenler arasında ise, STK'ların temelde gönüllü çalışma alanları olduğu, STK'larda kariyer yapılacak pozisyonun olmadığı, ancak akademik anlamda çalışmalar yapılabileceği gibi gerekçeler yer almaktadır.

Sivil toplum alanını kariyer ve iş imkanı yaratan bir alan olarak değerlendiren STK'ların, çalışanlarını ücretli eğitime gönderme konusunda genelde olumlu bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 20: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Çalışanlarını Ücretli Eğitime Göndermeye Bakış Açılarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Olumlu	65	63,7	67,0	67,0
Olumsuz	32	31,4	33,0	100,0
Toplam	97	95,1	100,0	
Kayıp veri	5	4,9		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 20, olumlu bakış açısına sahip olanların % 63,7, olumsuz düşünenlerin ise % 31,4 olduğunu göstermektedir. Bu konuda olumlu düşünenlerin oranı, sivil toplum alanını, bireylere kariyer ve iş imkanı sağlayan bir alan olarak görenlerin oranı dikkate alındığında benzer bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de önde gelen STK'ların çalışanlarına verdikleri ve en çok ihtiyaç duydukları eğitim konularını gösteren Tablo 21, proje yönetimi, gönüllü yönetimi, kapasite geliştirme gibi eğitimleri verdiklerini, ancak yine de aynı eğitimleri aldırmaya ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Buna karşılık, verilen eğitim konuları arasında en alt sıralarda yer alan liderlik, hukuk gibi alanların, ihtiyaç duyulan eğitim konuları arasında da son sıralarda kaldıkları görülmektedir.

Tablo 21: Türkiye'de Önde Gelen STK'larda Çalışanlara Verilen ve İhtiyaç Duyulan Eğitim Konuları

Sıralama	Eğitim Verdikleri Konular	Eğitime İhtiyaç Duyulan Konular
1	Proje yönetimi	Kapasite geliştirme
2	Sivil toplum	Proje yönetimi
3	Gönüllü yönetimi	Gönüllü yönetimi
4	Kapasite geliştirme	Hukuk
5	Liderlik	Liderlik
6	Hukuk	Sivil toplum
7	Diğer	Diğer

Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle başlayan içinde bulunduğumuz yıllarda, STK'ların giderek daha fazla proje üretmek ve kapasitelerini geliştirmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Özellikle, Avrupa Birliği başta olmak üzere uluslararası bağışçı kurumların yaptıkları proje çağrılarının büyüklükleri ve onaylanma kriterleri dikkate alındığında, STK'ların neden bu konularda eğitim verdikleri ve hala daha fazla eğitime ihtiyaç duydukları anlaşılmaktadır.

STK'ların eğitim ihtiyaçlarını karşılama yöntemi olarak, kurum içi yöneticiler tarafından sağlanması yöntemini tercih ettiklerini göstermiştir. Konunun uzmanlarından, üniversitelerden ya da yerel yönetimlerden sağlanan eğitimler ise sıralamada daha sonra gelmektedir.

Tablo 22: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Eğitim İhtiyaçlarını Karşılama Yöntemleri

Sıralama	Eğitim Yöntemleri
1	Kurum içi yöneticiler tarafından verilen eğitim
2	Konunun uzmanlarından eğitim alarak
3	Üniversitelerin eğitimlerine katılarak
4	Yerel yönetimlerin sağladığı eğitim hizmetlerinden faydalanma
5	Diğer

Türkiye'de önde gelen STK'ların proje kapasitelerine ilişkin yapılan değerlendirmede, STK'ların yeterli sayıda proje gerçekleştiremedikleri görülmüştür. Tablo 23'de, söz konusu bulgunun verileri aktarılmaktadır.

Tablo 23: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Gerçekleştirdikleri Proje Sayılarına Göre Dağılımı

Proje Sayısı	Sıklık	Oran	Geçerli oran	Kümülatif Oran
Hiç yapmayan	7	6,9	8,2	8,2
1 proje	19	18,6	22,4	30,6
2 proje	16	15,7	18,8	49,4
3 proje	9	8,8	10,6	60,0
4 proje	7	6,9	8,2	68,2
5 proje	7	6,9	8,2	76,5
7 proje	1	1,0	1,2	77,6
8 proje	2	2,0	2,4	80,0
9 proje	2	2,0	2,4	82,4
10 proje	4	3,9	4,7	87,1
12 proje	1	1,0	1,2	88,2
14 proje	1	1,0	1,2	89,4
15 proje	1	1,0	1,2	90,6
20 proje	1	1,0	1,2	91,8
25 proje	1	1,0	1,2	92,9
50 proje	2	2,0	2,4	95,3

Tablo 23'ün devamı

95 proje	1	1,0	1,2	96,5
100 proje	1	1,0	1,2	97,6
300 proje	1	1,0	1,2	98,8
1000 ve üzeri proje	1	1,0	1,2	100,0
Toplam	85	83,3	100,0	
Kayıp veri	17	16,7		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 23'e göre, Türkiye'de önde gelen STK'ların % 6,9'nun hiç proje yapmadığı, % 18,6'sının bir proje, % 15,7'nin iki proje ve sadece % 8,8'nin üç proje yaptığı görülmektedir. Proje sayısı dördün üzerinde olanlar % 7'yi geçmez iken, on projeden fazla olanların % 1 ile düşük bir oran olması dikkat çekicidir. Bu tablodan, STK'ların hemen hemen yarısı gibi bir oranının en fazla dört projeye kadar proje gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Türkiye'de önde gelen STK'ların içinde bulundukları finansal kaynak yetersizlikleri, proje üretme ve gerçekleştirme anlamında duydukları eğitim ihtiyaçları ve bu eğitimleri kurum içi yöntemlerle vermeye çalıştıkları dikkate alındığında, proje sayılarındaki yetersizliklerin nedenleri daha anlaşılır hale gelmektedir.

Yapılan projelerde Avrupa Birliği fonlarından yararlanma oranına bakıldığında; Türkiye'nin önde gelen STK'larının katıldığı bu çalışmada STK'ların söz konusu fonlardan yeteri kadar yararlanamadıkları görülmektedir.

Tablo 24: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Projelerinde Avrupa Birliği Fonlarından Yararlanma Durumuna Göre Dağılımı

	Sıklık	**Oran**	**Geçerli Oran**	**Kümülatif Oran**
Yararlanan	54	52,9	53,5	53,5
Yararlanmayan	47	46,1	46,5	100,0
Toplam	101	99,0	100,0	
Kayıp veri	1	1,0		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 24, ankete katılan STK'ların ancak %52,9'nun bu fonlardan yararlandığını, %46,1'nin ise yararlanmadığını göstermektedir. Avrupa Birliği fonlarından yararlananlara ne tür projeler için fon aldıkları bilgisi sorulduğunda yanıt olarak, aile içi şiddete yönelik farkındalık yaratma projeleri, belediyeler ile yapılan istihdama dönük projeler, bakanlıklar ile yapılan sağlıkla ilgili projeler, insan hakları konusunda okullara dönük eğitim projeleri, çocuk hakları, kadın hakları gibi hak temelli projeler, namus cinayetlerini önlemeye dönük projeler, tarımsal kalkınma projeleri, sürdürülebilir doğa turizmi projeleri, sivil toplum diyaloğunu sağlamaya dönük iletişim projeleri, gençlik programları aracılığıyla yapılan kültürler arası diyaloğu geliştirme projeleri gibi çok çeşitli alanlar verilmiştir. Sayılan proje konuları, Avrupa Birliği'nin hibe çağrılarının konu başlıklarına bakıldığında da görülmektedir (ABGS, 2011:4). Avrupa Birliği fonlarından yararlanma durumuna örgüt yaşı açısından bakıldığında; birinci sırada 10 ile 20 yıl arası örgüt yaşı olan STK'ların olduğu, yaşı 20 yıl ve üzeri olan STK'ların ise ikinci sırada yer aldığı, buna karşılık örgüt yaşı 10 yıldan az olan STK'lar arasında bu fonlardan yararlananların az olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'de önde gelen STK'ların projelerini gerçekleştirirken daha çok birbirleriyle işbirliği içinde oldukları, daha sonra sırasıyla üniversiteler ve kamu kurumlarının geldiği bulgusu Tablo 25'de görülmektedir.

Tablo 25: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Projelerinde İşbirliği Yaptıkları Taraflar

Sıralama	İş Birliği Tarafları
1	Diğer STK'lar
2	Üniversiteler
3	Kamu Kurumları
4	Özel sektör
5	Diğer (büyükelçilik, sendikalar, askeriye vs.)

Tablo 25'de, STK'lar ile işbirliği yapan taraflar arasında özel sektörün dördüncü sırada yer alıyor olması, özel sektörün sosyal sorumluluk projeleri ile üçüncü sektörde yeterince var olamadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Ayrıca yapılan görüşmelerde, Türkiye'de önde gelen STK yöneticilerinin, STK'ların proje üretme konusunda kısır kalmalarının nedenleri

arasında sadece finansal yetersizlikleri değil, diğer sivil toplum aktörleri ile işbirliği kültürlerinin yeteri kadar gelişmemiş olmasını işaret ettikleri bilgisine de ulaşılmıştır.

STK'ların diğer sivil toplum aktörleri ile işbirliği kültürlerinin yeteri kadar gelişmemiş olması sonucunu, Türkiye'de önde gelen STK'ların proje dışı işbirliklerine katılım oranları üzerinden de çıkarsamak mümkündür.

Tablo 26: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Proje Dışı İşbirliklerinin Varlığına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Evet	68	66,7	67,3	67,3
Hayır	33	32,4	32,7	100,0
Toplam	101	99,0	100,0	
Kayıp veri	1	1,0		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 26'ya göre, önde gelen STK'ların % 66,7'si proje dışı işbirlikleri olduğunu söylerken, % 32,4'ü proje dışı işbirliklerinin olmadığını belirtmiştir. Proje dışı işbirlikleri olduğunu dile getiren STK'lara detayı sorulduğunda, bunların daha çok belediyeler, valilikler, bakanlıklar, emniyet müdürlükleri gibi kamu kurumlarıyla, diğer ulusal ve uluslararası STK'lar ile, üniversitelerle birlikte sempozyumlar düzenlemek, eğitim almak ve vermek, yayınlar çıkarmak gibi faaliyetlerle sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, hak ihlallerini önlemek, farkındalık yaratmak ve kamuoyu oluşturmak gibi geniş çaplı ve kalıcı faaliyetler esnasında, diğer sivil toplum aktörleriyle işbirliği yaptığın söyleyen STK yöneticisi sayısının son derece az olduğu tespit edilmiştir.

Önde gelen STK'ların, kuruluş aşamasında herhangi bir sorun yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin yapılan araştırmada, STK'ların büyük çoğunlukla sorun yaşamadıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 27: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Kuruluş Aşamasında Sorun Yaşama Durumlarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Evet	25	24,5	24,5	24,5
Hayır	77	75,5	75,5	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Tablo 27, çalışmaya katılan STK'ların %24,5'nin kuruluş aşamasında sorun yaşadığını, %75,5'nin ise sorun yaşamadığını göstermektedir. Sorun yaşadığını ifade eden STK yöneticilerine, bu sorunların neler olduğu sorulduğunda öncelikli olarak yasal sorunlar, bürokratik engeller, politik önyargılar ve parasal imkansızlıklar gibi nedenler sıralanmıştır.

Tablo 28, Türkiye'de önde gelen STK'ların faaliyetlerini gerçekleştirirken sıklıkla karşılaştıkları sorunların sıralamasını göstermektedir. Buna göre, bu sorunların başında mali yetersizlikler gelmektedir. Daha sonra sırasıyla, yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler, gönüllü ve üye katılımının sağlanamaması ve en son profesyonel STK uzmanı bulamama gösterilmiştir.

Tablo 28: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Faaliyetlerinde Yaşadıkları Sorunlar

Sıralama	Yaşanan Sorunlar
1	Mali yetersizlikler
2	Yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler
3	Gönüllü ve üye katılımının sağlanamaması
4	Profesyonel STK uzmanı bulamama

STK'ların güncel sorunlarının kaynakları arasında gösterilen mali ve yasal düzenlemelerdeki yetersizliklerin, gerek ilk sıralarda yer alması, gerekse kuruluş aşamasında yaşanan sorunların başında gelmesi, Türkiye'de üçüncü sektörün "sektörleşme" bağlamında yeterince mesafe alamamasının nedenleri arasında gösterilebilir. Gönüllü ve üye katılımı konusunda ise, katılımın sağlanamamasından ziyade sürdürülebilirliği sorunu gündeme getirilmiştir. Ayrıca, yerel düzeyde siyasi bağlar üzerinden ilişkilerin yürümesi ve yerel halkın baskıları da yaşanan sorunlar arasında sayılmıştır. Profesyonel

STK uzmanı yetersizliğini sorun olarak gösterenlerin ise büyük çoğunlukla STK'ları kariyer imkanı sunan yerler olarak görenlerden meydana geldiği tespit edilmiştir. Buna rağmen, sivil toplum alanını kariyer ve iş imkanı olarak görmediklerini ifade eden STK'ların çoğunlukta olduğu ve bu alanın henüz sektörleşemediği düşünüldüğünde, profesyonel uzman yetersizliğinin önemli bir sorun olarak görülmemesi anlaşılır bir durumdur.

Türkiye'de önde gelen STK'ların yaşadıkları sorunların ve bu sorunların çözüm kaynağına ilişkin ortaya çıkan bulguları gösteren Tablo 29'a göre, STK'ların en fazla sorun yaratan aktör olarak sırasıyla, hükümeti, yerel yönetimleri ve özel sektörü gösterdikleri, buna karşılık vatandaşı önemli bir sorun kaynağı olarak işaret etmedikleri anlaşılmaktadır. Sorunların kaynağı ile ilgili yöneltilen soruya ise, STK yöneticileri, özellikle yaptıkları projeleri tanıtmanın ve medyanın ilgisini çekmenin zor olduğu cevabını vermişlerdir. Ayrıca, STK'ların farkındalık yaratmaya ve kamuoyu oluşturmaya dönük faaliyetlerinde gerek çeşitli kamu kurumlarının, gerekse sivil lobilerin baskılarıyla baş etmek zorunda kalmaları da dile getirilen diğer sorunlar arasında yer almaktadır.

Tablo 29: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Faaliyetlerinde Yaşadıkları Sorunlar ve Bu Sorunların Çözüm Kaynakları

Sıralama	Sorunların ve Çözümlerin Kaynağı
1	Hükümet
2	Yerel yönetim
3	Özel sektör
4	Vatandaş

Tablo 29, aynı zamanda Türkiye'de önde gelen STK'ların yaşadıkları sorunların çözüm kaynağına ilişkin sıralamaları da göstermektedir. Buna göre, STK'ların sorunların kaynağı ile çözüm kaynaklarına ilişkin görüşleri değişmemiştir. STK'ların kamu kesiminden beklentileri, gerek vakıf ve dernekler ile ilgili yasal düzenlemelerin güncel sorun ve ihtiyaçlara, gerekse uluslararası sözleşmelere göre yenilenmesi, STK'ların kendi faaliyet alanlarında rakip değil ortak olarak muhatap alınmaları, bürokrasinin azaltılması, STK'lara maddi destekte bulunulması, teşvik verilmesi, işbirliğine açık olmaları gibi konulardan oluşmaktadır. STK'ların özel sektörden beklentileri

daha çok sponsorluk türü maddi destek sağlamaları ve sosyal sorumluluk projelerinde işbirliğine açık olmaları konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca, STK'ların tanıtım reklamlarını, kamuoyunun dikkatini sivil toplumun sorunlarına çekecek şekilde hazırlayabilecekleri konusu da dile getirilen çözüm önerileri arasında yer almaktadır. Vatandaşlardan beklentiler konusunda ise, daha fazla duyarlı ve bilinçli olmaları, katılım konusunda süreklilik göstermeleri, üye/gönüllü olmaları gibi beklentiler gösterilmiştir.

STK'ların mali durumlarına ilişkin tablo ve belgeleri kamuoyu ile paylaşma durumlarının belirlenmesi amacıyla elde edilen bulgu, önde gelen STK'ların kamuoyuna karşı yeterince şeffaf olmadıklarını ortaya koymuştur.

Tablo 30: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Mali Tablo ve Belgelerini Kamuoyu İle Paylaşmalarına İlişkin Durumlarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Evet	49	48,0	48,5	48,5
Hayır	52	51,0	51,5	100,0
Toplam	101	99,0	100,0	
Kayıp veri	1	1,0		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 30, çalışmaya katılan STK'ların %48'nin mali durumlarına ilişkin tablo ve belgeleri kamuoyu ile paylaştıklarını göstermektedir. Bu gruba katılan STK yöneticileriyle yapılan görüşmede, paylaşımın genellikle internet üzerinden yapıldığı bilgisi edinilmiştir. Buna karşılık, görüşülen STK yöneticilerinin %51'i ise, bu anlamda kamuoyu ile bir paylaşımlarının olmadığını, sadece rutin olarak ilgili kamu kurumlarıyla bilgilerin paylaşıldığını ve onlar tarafından da denetlendiklerini söylemişlerdir.

Benzer bir değerlendirme, Türkiye'de önde gelen STK'ların iç işleyişlerini düzenleyen yazılı belgelerin varlığına ilişkin olarak yapılmış ve Tablo 31'de verilmiştir.

Tablo 31: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların İç İşleyişlerini Düzenleyen Yazılı Belgelerin Varlığına İlişkin Durumlarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif oran
Evet	79	77,5	78,2	78,2
Hayır	22	21,5	21,8	100,0
Toplam	101	99,0	100,0	
Kayıp veri	1	1,0		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 31'e göre, ankete katılan STK'ların %77,5'i, kurumunun tüzük, yönetmelik gibi iç işleyişini düzenleyen belgeleri olduğunu belirtirken, %21,5'i olmadığını söylemiştir. Belgeleri olduğunu söyleyenlere, söz konusu belgelerin hangi konuları düzenlemek adına oldukları sorulduğunda ise, işe alım, üye alımı kriterleri, bağış kabul kuralları gibi çalışma esaslarını ve derneklerin etik kuralları, gönüllülük ilkeleri gibi kurumsal yönetim ilkelerini kapsadığı ifade edilmiştir.

Çalışmanın bu bölümü ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye'de önde gelen STK'ların örgütlenme yapıları açısından vakıf ya da dernek çatısı altında toplandıkları anlaşılmaktadır. Örgütlenmeye coğrafi dağılımı açısından bakıldığında ise STK'ların çoğunlukla ulusal alanda faaliyet gösterdikleri söylenebilir. Çevre, yardımlaşma ve dayanışma, hak temelli isimleri altında faaliyet gösteren küresel sivil toplum aktörlerinin önem kazandığı günümüz koşullarında, STK'ların bu anlamda oldukça zayıf kaldıklarını belirtmek gerekir.

Bütçe büyüklükleri ve finansal kaynakları açısından ise STK'ların, geçmiş yıllara göre ilerleme kaydetmekle birlikte yetersiz durumda oldukları söylenebilir. Görece büyük bütçeli STK'lar, ağırlıklı olarak eğitim, sağlık, çevre ve yardımlaşma-dayanışma sektörlerinde toplanmakta ve finansal kaynaklar açısından da büyük çoğunlukla gönüllü bağışları ve üyelik aidatlarına dayanmaktadırlar. Finansal kaynaklar arasında işletme gelirlerinin, üçüncü sırada olmasına rağmen, diğer gelirlerden daha fazla yer alması, STK'ların kar amaçlı faaliyetlere genelde olumlu bakmaları ile ilgilidir. Ayrıca, özel sektörün, başta kurumsal sponsor desteği olmak üzere, Türkiye'nin önde gelen STK'larına finansal anlamda yeteri kadar destek olmadığı açıktır.

STK'ların örgütsel kaynaklar açısından, parasal kaynaklara göre gönüllü insan kaynağına daha fazla önem verdiğini göstermiştir. Bu bağlamda, gönüllü sayısı açısından en olumlu profil gösteren sektörler; eğitim, sağlık, çevre, hak temelli ve yardımlaşma-dayanışma sektörleridir. Buna rağmen, özellikle tam zamanlı personel istihdamı açısından en fazla katkıyı, yukarıda anılan sektörler sağlamakla birlikte, genel olarak üçüncü sektörün istihdama olan katkısının yetersiz olduğunu da belirtmek gerekir. Kuşkusuz bu durum, sivil toplum alanının kariyer ve iş imkanı sağlama anlamında tam manasıyla sektörleşmemesi ile ilgilidir. Çalışmaya katılan STK yöneticileri, sivil toplum alanını kariyer ve iş imkanı yaratan bir alan olarak değerlendirdikleri ve hatta çalışanlarına, alana ilişkin uzmanlık eğitimleri aldırma konusuna olumlu yaklaştıkları halde, genel anlamda, toplumun bu alana kişisel duyarlılık, kişisel huzur sağlama, itibar edinme, boş zaman değerlendirme gibi güdüler atfettikleri anlaşılmaktadır.

Gerek bütçe büyüklükleri ve gönüllü/üye sayıları gerekse istihdama katkıları bakımından, Türkiye'nin önde gelen STK'ların eğitim, sağlık, çevre, yardımlaşma-dayanışma ve hak temelli alanlarında toplandıkları görülmektedir. Ancak, dünya ile karşılaştırıldığında bu verilerin anlamlılığı tartışılır bir durumdur. Sivil toplum alanına yönelik finansal desteklerin artırılması ve bu alana gönüllülerin çekilebilmesi, bir yandan içsel bir tehdit olarak STK'ların kamuoyu ile bilgi ve belgelerini paylaşma anlamında gösterdikleri çekinceler, diğer yandan da dışsal bir tehdit olarak, Türkiye'nin genel anlamdaki sosyo-ekonomik yetersizlikleri dikkate alındığında baş edilmesi kolay sorunlar değildir.

Türkiye'de önde gelen STK'lar, gerçekleştirdikleri projeler bağlamında ele alındığında ise, gerek finansal gerekse beşeri kaynak yetersizlikleri nedeniyle oldukça düşük bir profil sergilediklerini belirtmek gerekir. Özellikle, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecine girişi ile birlikte Birliğin proje çağrıları artmasına rağmen, önde gelen STK'ların bu fonları yeteri kadar kullanamadıkları ortadadır. Oysa, STK'ların finansal kaynaklarının yetersiz olduğu dikkate alındığında, söz konusu fonlarından yararlanmayı bir fırsat olarak değerlendirmeleri gerektiği açıktır. Ancak, STK'ların bu fırsatı değerlendirebilmeleri için proje üretme ve gerçekleştirme kapasiteleriyle ilgili yetersizliklerini gidermeleri gerekmektedir. Bu noktada, sivil toplum alanı ile ilgili eğitim programlarını takip etmelerinin ve profesyonel insan kaynaklarını istihdam etmelerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz, sadece Avrupa Birliği ya da benzeri uluslararası bağış kurumlarının fonlarına da-

yanan bir proje üretme profili, üçüncü sektörün sürdürülebilirliğine tam anlamıyla katkı sağlamayacaktır. Türkiye'de STK'ların; belediyeler, üniversiteler, sendikalar, meslek odaları, bireysel ve kurumsal sosyal girişimciler gibi diğer sivil toplum aktörleri ya da paydaşları ile birlikte, özellikle toplumun farkındalığını artırmak ve kamuoyu oluşturma anlamında işbirliği kültürlerini geliştirmeleri son derece önem arz etmektedir. İşbirliği kültürünün geliştirilmesi ise bir süreçtir; Türkiye'de önde gelen STK'ların yasal sorunlar, bürokratik engeller, politik önyargılar başta olmak üzere sivil toplum alanı ile ilgili belirttikleri sorunları sorunların muhataplarıyla birlikte çözmeleri ile başlamalıdır. Sivil toplum alanının sürdürülebilirliği ancak bu şekilde sağlanabilecektir.

Türkiye'de Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Sivil Toplum Algıları Analizine İlişkin Bulgular

Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algısının ortaya çıkartılmasında, elde edilen bulguların, "sivil toplumun farklı anlam ve boyutları" bağlamında değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Sivil toplum alanına ilişkin kuramsal arka plan önceki bölümlerde detaylı bir şekilde açıklandığı için, çalışmanın bu bölümünde, sivil toplumun farklı anlam ve boyutları çerçevesinde söz konusu bulgular aktarılmaktadır. Bulgular, STK'ların sivil toplum kavramına yükledikleri anlam, sivil toplum kuruluşu kavramına ilişkin tanımları, Türkiye'de sivil toplum alanının gelişmesinde etkili gördükleri faktörler, STK'ların kamu politikaları üzerindeki etkisi ve hangi alanlarda etkin oldukları, STK'ların en güçlü oldukları faaliyet alanları, sivil toplumun gelişmesi yönündeki temel engeller, şeffaflık, hesap verilebilirlik, sürdürülebilirlik ve katılımcılık gibi sıfatlar açısından sivil toplum alanının durumu, adanılan alandaki diğer STK'lara bakış açıları, ekonomik istikrar ve toplumsal güven ortamının sağlanmasındaki rolleri, sivil toplumun geleceğine ilişkin düşüncelerini gösteren tablolar ve grafikler halinde sunulmaktadır.

Çalışmada, eğitim, sağlık, kültür ve sanat, yardımlaşma ve dayanışma alanlarında faaliyet gösteren STK'lardan Grup 1, buna karşılık, çevre, hak temelli ve düşünce üretimi alanlarında faaliyet gösteren STK'lardan Grup 2 oluşturulmuştur. Burada amaç, araştırmaya ışık tutacağı düşünülen sorulara verdikleri yanıtlar üzerinden, iki grubun farklı görüşte olup olmadıklarını analiz etmek ve gruplar arasında anlamlı bir istatistiki farklılığın varlığını

sınamaktır. Yapılan analizlerde, Grup 1'i oluşturan STK'ların, kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve faaliyetlerinde devletle işbirliği içinde olan kuruluşlardan meydana geldiği, buna karşılık Grup 2'de yeralan STK'ların ise kamusal alanda savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen kuruluşlardan meydana geldikleri önkabulü üzerinden hareket edilmektedir. Grup farklılıklarının sınandığı bu analizlerde, normal dağılım sağlanmadığı için Mann-Whitney U testi kullanılmış, farkların kaynağının belirlenmesinde rank değerleri yol gösterici olmuştur.

Bu bağlamda ilk bulgu, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum kavramına yükledikleri anlamların belirlendiği Tablo 32'de görülmektedir. Buna göre, önde gelen STK'lar sivil toplumu öncelikle bireysel hak ve özgürlükler anlamı olarak algılamakta, ikinci sırada toplumsal muhalefet (mücadele) anlamı gelirken, katılımcı demokrasi (aktif vatandaşlık) anlamı üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü sırada devlet karşıtı alan gelirken, yardımseverlik ve hayır işleri algısı en son sırada yer almaktadır.

Tablo 32: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sivil Toplum Kavramına Yükledikleri Anlamlar Sıralaması ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıralama	Sivil Toplum Kavramına Yüklenen Anlamlar	Mann Whitney U Test değeri	Farkın Kaynağı
1	Bireysel hak ve özgürlükler	757*	Grup 2
2	Toplumsal mücadele/toplumsal muhalefet	624,5*	Grup 2
3	Katılımcı demokrasi/aktif vatandaşlık	799*	Grup 2
4	Kamusal alan /devlet karşıtı alan	242*	Grup 2
5	Yardımseverlik hayır işleri	309*	Grup 1

*0,05 düzeyinde istatistik anlamlı farklılık

Batı sivil toplum düşüncesinin tarihsel gelişimi dikkate alındığında, Türkiye'de önde gelen STK'ları kapsayan bu çalışmada, sivil toplum kavramına yüklenen anlamların öncelik sıralaması, üzerinde durulması gereken

bir bulgudur. Bireysel hak ve özgürlükler anlamındaki sivil toplumun ilk sırada gelmesi, Türkiye'de henüz modernleşme sürecinin tamamlanmadığını göstermektedir. Aynı değerlendirmeyi, sivil toplumun tarihsel süreç açısından ikinci boyutu olan toplumsal mücadele (muhalefet) anlamı için de yapmak mümkündür. 1980'li yıllarda, muhalefetin sesini duyurmasının imkansız olduğu, diktatörlüklerle yönetilen Doğu Avrupa ve Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de, benzer imkansızlıklar yaşanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte, dünyada yaşanan siyasi gelişmeler, küreselleşen sorunlar, demokrasi tartışmaları, sivil toplum kavramının farklı bir boyut ile tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Katılımcı demokrasiyi, "isteyen vatandaş" yerine de "aktif vatandaş" kavramlarını vurgulayan söz konusu yeni boyutun, çalışmada üçüncü sırada yer almış olması, içinde bulunduğumuz süreç açısından dikkat çekicidir. Modern sivil toplum kavramının dayandığı katılımcı demokrasi anlamı, günümüzde Türkiye'nin, bireysel hak ve özgürlükler, toplumsal mücadele ve demokratikleşme anlamlarıyla birlikte yaşıyor olması, sivil toplum algısıyla ilgili iç içe geçmiş karmaşık bir yapının var olduğunun en önemli göstergesidir.

Sivil toplum algısının değerlendirilmesi için yapılan grup farklılığı analizinde ise, her iki grup arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılıklardan biri, kamusal alanda savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'ların, bireysel hak ve özgürlükler, toplumsal muhalefet, katılımcı demokrasi ve devlet karşıtı alan anlamındaki sivil toplum algılarına daha yüksek sıra değerleri vermelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer farklılık ise, kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve faaliyetlerinde devletle işbirliği içinde olan STK'ların, yardımseverlik ve hayır işleri anlamındaki sivil toplum algısına daha yüksek bir sıra değeri verdiklerini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algılarını belirlemek üzere yapılan bu çalışma, STK'ların en çok algıladıkları "sivil toplum kuruluşu" tanımlarını da ortaya koymaktadır. Tablo 33, STK'ların sivil toplum kuruluşu algısıyla ilgili tanımların sıralamasını ve grup farklılıkları sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 33: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sivil Toplum Kuruluşu Kavramından Anlaşılan Tanımlar Sıralaması ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıralama	Sivil Toplum Kuruluşu Kavramından Anlaşılan Tanımlar	Mann Whitney U Test değeri	Farkın Kaynağı
1	Kar amacı gütmeyen kuruluş	607	Fark yok
2	Gönüllü kuruluş	842,5	Fark yok
3	Çıkar grubu	27,5*	Grup 2
4	Baskı grubu	113,5*	Grup 2
5	Sosyal hizmet üreticisi	339*	Grup 2
6	Üçüncü sektör	196,5	Fark yok
7	Demokratik kitle örgütü	431	Fark yok

*0,05 düzeyinde istatistik anlamlı farklılık

Tablo 33'e göre, Türkiye'de STK'lar, en çok kar amacı gütmeyen kuruluş ve gönüllü kuruluş olarak algılanmaktadırlar. Bu durum, STK'ların örgütsel kaynaklar arasında birincil önceliği gönüllü kaynaklarına vermeleri ile ilişkili gözükmektedir. Sivil toplum kuruluşu kavramından algılanan tanımlara ilişkin sıralamada; çıkar grubu algısı üçüncü, baskı grubu algısı dördüncü sırayı alırken, sosyal hizmet üreticisi ve üçüncü sektör algıları beşinci ve altıncı sırada gelmektedirler. Tercih sıralamasında üçüncü sektör tanımının altıncı olması, sivil toplum alanının henüz sektör olarak algılanmadığı şeklinde yorumlanabilir. Son sırada yer alan STK algısı ise, demokratik kitle örgütüdür.

STK'ların sivil toplum kuruluşu kavramına yükledikleri anlamlar açısından yapılan grup farklılığı analizinde, her iki grup arasında, kar amacı gütmeyen, gönüllü kuruluş, üçüncü sektör ve demokratik kitle örgütü tanımları bakımından sıralamalarda bir görüş farkı olmadığı yani; istatistik açıdan anlamlı bir farklılık bulunmadığı, buna karşılık çıkar grubu, baskı grubu ve sosyal hizmet üreticisi tanımları bakımından sıralamalarda farklı görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. Söz konusu farklılık, savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'ların, bu unsurlara daha yüksek bir sıra değeri öngörmesinden ileri gelmektedir.

Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algısının değerlendirildiği bu çalışmanın anket soruları sıralama esasına dayandığı için, çok kategorili bir yanıt yapısı söz konusudur. Bu tür verilerde iki değişken arasındaki ilişkinin ölçümlenmesinde "Uygunluk Analizi (Correspondence Analysis)" etkin bir yöntem olarak bilinmektedir. Ayrıca, grafiksel bir yaklaşım olduğu için görsel bir bilgi de katması nedeniyle çalışmanın ilişki analizlerinde bu yöntem tercih edilmiştir. Değişken grupları arasındaki ilişki sistematik olarak incelendiğinde, iki yönlü çapraz verilerin analizi için değişik yöntemlerin seçimi söz konusudur. Çapraz tabloların analizinde, frekanslarının yetersizliği nedeniyle ki-kare analizinin kullanılamadığı durumlarda faydalanılan yöntemlerden biri olan uygunluk analizi, kategorik verilerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştıran, veri analizine grafiksel bir yaklaşım sunan çok değişkenli analiz yöntemidir.

Bu teknik iki ya da çok kategorik değişken arasındaki ilişkiyi açıklamak, veri matrisinin satır ve sütun bölgelerine ayrıştırılması üzerine yoğunlaşırken, bu bileşenleri ayrı ayrı grafiklerle göstermesi de veri setinin yapısına ilişkin önemli bilgiler vermektedir. İki değişkenli bir kontenjans tablosunun satır ve sütun değişkenleri arasındaki bağı çok boyutlu bir şekilde temsil etmek uygunluk analizi ile mümkün olmaktadır (Greenacre, 2000:301). Uygunluk analizi'nden elde edilen grafiklerin yorumu, grafik üzerinde elde edilen noktaların birbirlerine olan uzaklıkları dikkate alınarak yapılmaktadır. İlişkisi önemli olan değişken kategorileri birbirine daha yakın, ilişkisi önemli olmayan değişken kategorileri birbirine daha uzak mesafede yerleşmektedir. Yani; değişken kategorileri arasında aynı yönlü bir ilişki var ise aralarındaki mesafe küçük, kategorileri arasında ters yönlü bir ilişki var ise aralarındaki mesafe büyük olmaktadır. İlişkinin önemli olup olmamasına göre kategoriler arasında bu aralığın mesafesi azalıp, çoğalmaktadır (Clausen, 1998:12).

Grafiklerde, boyut 1 ve boyut 2 olarak isimlendirilen eksenler, araştırılan iki öğeyi temsil etmekte ve ele alınan iki değişken için ankette belirtilen tercih sıralama yanıtları sayı olarak grafik içinde farklı renklerde belirtilmektedir. Yorumlamada birbirine yakın duran veya çakışan rakamlar, bir ilişkiyi ve yakın düşünceyi belirtmektedir. Tersi durumda ise, bir ilişkiden veya parelel düşünceden söz edilmeyip farklı bir yapı tanımlanmaktadır.

Çalışmanın ilk uygunluk analizi, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum ve STK algıları arasında yapılmıştır. Grafik 1, sivil toplum

kuruluşunu baskı grubu ve sivil toplumu toplumsal mücadele alanı olarak algılayan STK'lar arasında ilk iki sıralama açısından yakınlık olduğunu göstermektedir.

GRAFİK 1: Baskı Grubu Tanımı (Boyut 1) ile Toplumsal Mücadele Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

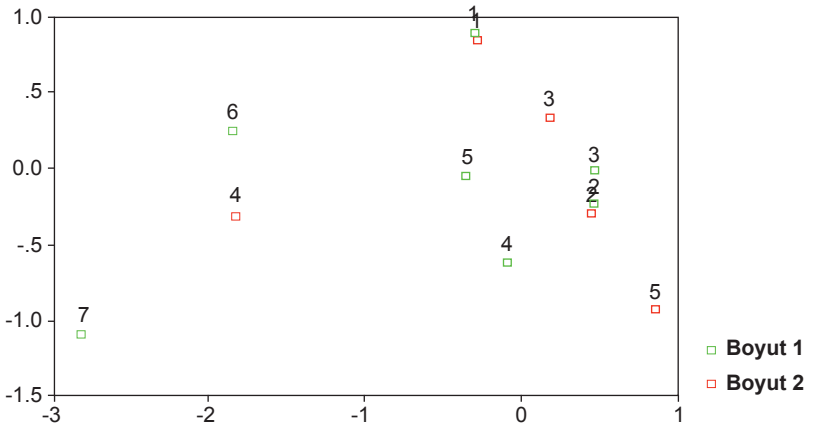

Bilindiği gibi, 1980'li yıllar gerek dünyada yaşanan demokratikleşme hareketleri gerekse Türkiye'de askeri rejime karşı duyulan tepkilerin arttığı yıllar olmuştur. Avrupa'da bu dönemde ivme kazanan gençlik, işçi, çevre, kadın, silahsızlanma ve barış hareketleri gibi alanlarda, toplumun siyasal partilere ve kamu yönetimine karşı muhalefeti gündeme gelmiş, böylece baskı unsuru anlamında STK'ların önemi vurgulanmaya başlamıştır. 1980'de Türkiye'de yapılan askeri müdahale ve ardından gelen askeri rejime karşı, toplumun benzer tepkileri söz konusu olmuş, sivil toplum kavramı ciddi anlamda gündemi işgal etmiştir. Bu bağlamda, Grafik 1'e göre, Türkiye'de sivil toplumu öncelikli olarak toplumsal mücadele alanı şeklinde algılayan STK'ların, aynı zamanda sivil toplum kuruluşunu baskı grubu olarak algıladıkları söylenebilir.

Sivil toplumu kamusal alan, sivil toplum kuruluşunu üçüncü sektör olarak algılayan STK'lar arasındaki uygunluk analizi sonuçları ise Grafik 2'de verilmiştir.

GRAFİK 2: Kamusal Alan Anlamı (Boyut 1) ile Üçüncü Sektör Tanımı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

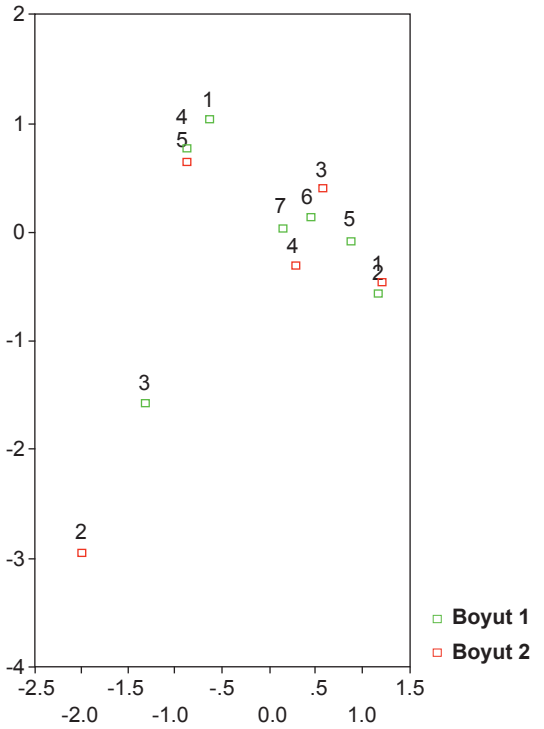

Grafik 2, çalışmada üçüncü sektör kavramını birinci sıraya koyan STK'lar ile kamusal alan kavramını ikinci sıraya koyan STK'lar arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Böylece Türkiye'de önde gelen STK'lar arasında, üçüncü sektör ile kamusal alan arasındaki ilişkinin bilinen bir algı olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmaya katılan STK'lara, Türkiye'de sivil toplum anlayışının gelişmesinde etkili gördükleri faktörleri tespit etmek üzere yöneltilen soruya verilen yanıtlar Tablo 34'de gösterilmektedir.

Tablo 34: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sivil Toplum Anlayışının Gelişmesinde Etkili Gördükleri Faktörler Sıralaması ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıralama	Sivil Toplum Anlayışının Gelişmesinde Etkili Görülen Faktörler	Mann-Whitney U Testi Değeri	Farkın kaynağı
1	Askeri darbelere duyulan tepkiler	183,5*	Grup 2
2	Habitat Kongresi	286,5*	Grup 2
3	Marmara Depremi	307,5*	Grup 2
4	Avrupa Birliği Uyum Süreci	777,0*	Grup 2

*0,05 düzeyinde istatistik anlamlı farklılık

Tablo 34'e göre, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum anlayışının gelişmesinde etkili buldukları faktörler arasında askeri darbelere karşı duyulan tepkilerin ilk sırada geldiği, bunu sırasıyla 1996'da İstanbul'da düzenlenen Habitat Kongresi, 1999'da meydana gelen Marmara Depremi ve 2000'li yıllarla birlikte ivme kazanan Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin izlediği görülmektedir. STK'ların sivil toplum anlayışının gelişmesinde etkili gördükleri faktörler açısından farklı bir düşünce içinde olup olmadıklarını belirlemek üzere yapılan grup farklılığı analizinde, her iki grubun bu sıralamaya farklı atıflarda bulundukları, bir düşünce birliğinin söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır. Rank değerlerine bakıldığında ise, farklılık kaynağında en yüksek değerin savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'lardan ileri geldiği görülmektedir. Bu grup, sıralamada her bir seçeneğe daha fazla tercih sırası vermiştir. Ankete katılan STK'ların, sivil toplum kavramına yükledikleri anlamlar ile sivil toplum anlayışının gelişmesinde etkili gördükleri faktörler arasındaki ilişkileri test etmek üzere yapılan, sivil toplumu öncelikli olarak katılımcı demokrasi şeklinde algılayan STK'lar ile sivil toplum anlayışının gelişmesinde en etkili faktör olarak Avrupa Birliği Uyum Süreci'ni gösteren STK'lar arasındaki uygunluk analizi Grafik 3'te yer almaktadır.

GRAFİK 3: Katılımcı Demokrasi Anlamı (Boyut 1) ile Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinin Etkisi (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

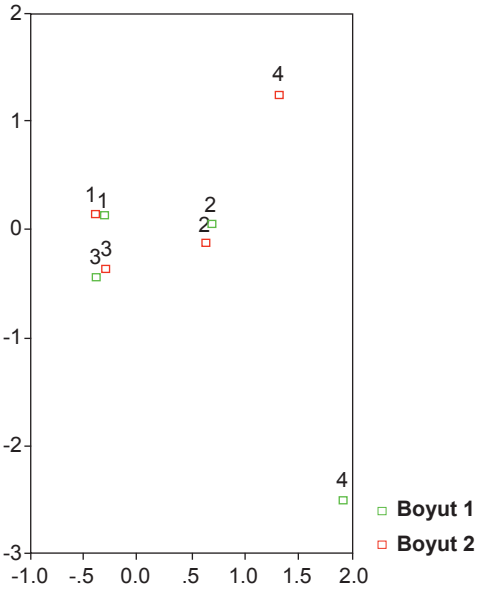

Grafik 3, sivil toplumu katılımcı demokrasi ve sivil toplum anlayışının gelişmesinde en etkili faktörü Avrupa Birliği'ne uyum süreci olarak algılayan STK'lar arasında ilk üç sıralama açısından yakınlık olduğunu göstermektedir. Özellikle, her iki boyutu da ilk sıraya koyan STK'lar arasındaki yakınlık derecesinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, 2002 yılında Kopenhag Kriterleri'nin kabulü ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin ivme kazanması dolayısıyla, sivil toplumun modern anlamı olan katılımcı demokrasi algısının da giderek yaygın hale gelmeye başlaması söz konusudur. Bu durum, Grafik 3'te elde edilen sonuçları doğrulamaktadır.

Türkiye'de sivil toplum anlayışının gelişmesinde en önemli faktörün Avrupa Birliği uyum süreci olduğunu söyleyen STK'lar ile sivil topluma öncelikli olarak bireysel hak ve özgürlükler anlamını yükleyen STK'lar arasında yapılmış, ulaşılan sonuçlar Grafik 4'te gösterilmiştir.

GRAFİK 4: Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinin Etkisi (Boyut 1) ile Bireysel Hak ve Özgürlükler Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

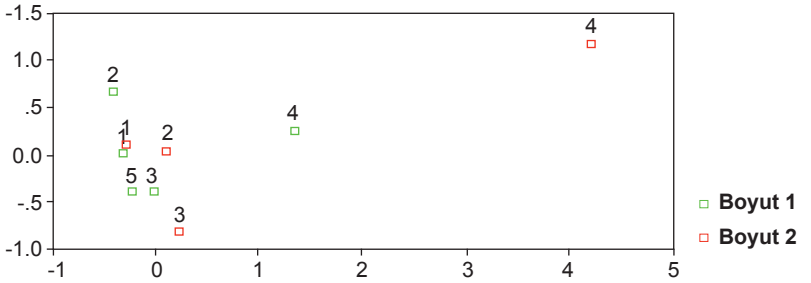

Grafik 4'deki boyutların yakınlık derecesi incelendiğinde, sivil toplumu bireysel hak ve özgürlükler, sivil toplum anlayışının gelişmesinde en etkili faktör olarak Avrupa Birliği'ne uyum sürecini gösteren STK'lar arasında, her iki boyutu da ilk tercih olarak gösteren STK'lar açısından bir yakınlık olduğu anlaşılmaktadır. Batı'daki tarihsel gelişimi açısından ele alındığında, sivil toplum kavramın ilk algısı olan bireysel hak ve özgürlüklerin, Türkiye'de görece daha kısa tarihçeye sahip olan Avrupa Birliği'ne uyum süreci ile ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir. Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algılarını anlamaya dönük olan bu çalışmada, sivil toplum serüveni açısından Avrupa Birliği'ne uyum sürecinin kırılma noktası olduğu ve sivil topluma yüklenen anlamların karmaşık yapısı dikkate alındığında, söz konusu ilişkinin yakınlık derecesi şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilmemelidir.

Türkiye'de sivil toplum anlayışının gelişmesinde en etkili faktör olarak Marmara Depremi'ni gösteren STK'lar ile sivil topluma katılımcı demokrasi anlamını yükleyen STK'lar arasındaki yakınlık derecesini belirlemek için yapılan uygunluk analizi Grafik 5'te yer almaktadır.

GRAFİK 5: Marmara Depremi'nin Etkisi (Boyut 1) ile Katılımcı Demokrasi Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

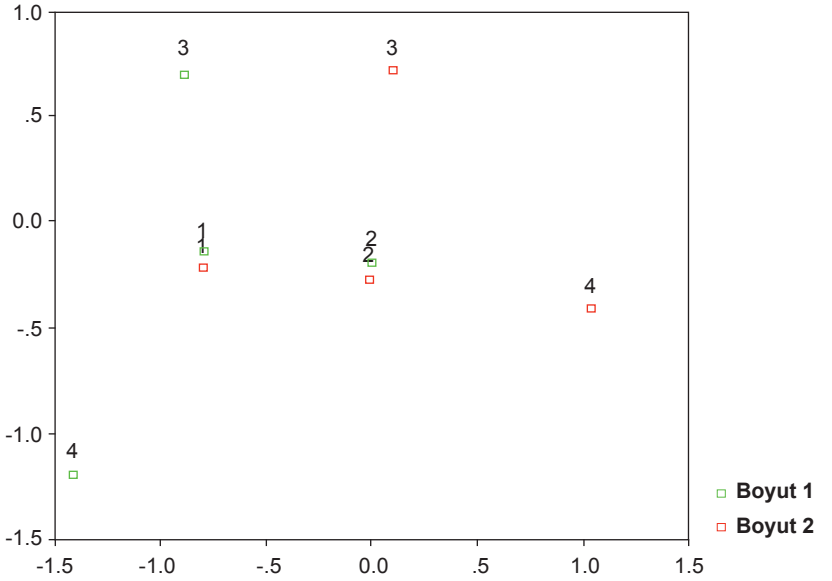

Grafik 5'e göre, sivil toplum anlayışının gelişmesinde en etkili faktör olarak Marmara Depremi'ni gösteren STK'lar ile sivil topluma katılımcı demokrasi anlamını yükleyen STK'lar arasında bir yakınlık olduğu görülmektedir. Marmara Depremi, bir yandan toplumda yardımlaşma ve dayanışma duygularının yükselmesine yol açmış, diğer yandan da toplumsal sorunların çözümünde STK'ların önemli aktörler olduğu düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Katılımcı demokrasi, bireylerin STK'lar aracılığıyla örgütlenerek kamusal alanda etkin rol almaları anlamına geldiğine göre, yapılan analizin sonuçlarının kuramsal bilgi ile uyumlu olduğu söylenebilir.

STK'ların, kamu politikalarını etkileme gücü başka bir deyişle, toplumsal dayanışma ve kamusal alanda ne derece etkin görüldükleri Tablo 35'de gösterilmiştir.

Tablo 35: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Kamu Politikaları Üzerinde Etkinliklerinin Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Kesinlikle katılıyorum	4	3,9	3,9	3,9
Kısmen katılıyorum	10	9,8	9,8	13,7
Kararsızım	5	4,9	4,9	18,6
Kısmen katılmıyorum	39	38,2	38,2	56,9
Kesinlikle katılmıyorum	44	43,1	43,1	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Tablo 35'e göre, önde gelen STK'ların sadece %3,9'u, STK'ların kamu politikaları üzerinde etkin oldukları düşüncesine kesinlikle katıldığını, %9,8'i kısmen katıldığını, %4,9'u ise kararsız olduğunu söylemiştir. Buna karşılık, önde gelen STK'ların %38,2'i bu düşünceye kısmen katılmadığını, %43,1'i ise kesinlikle katılmadığını ifade etmiştir. Bu durum, Türkiye'de önde gelen STK'ların, % 81,3 gibi büyük bir oranının kamu politikaları üzerinde etkin olmadıkları algısını paylaştıklarını ortaya koymaktadır. Günümüzde, gerek akademisyenler gerekse politika yapıcılar ve aktivistler tarafından, toplumsal dayanışma ve kamusal alanda STK'lara yüklenen rollerin ya da STK'ların üstlendikleri işlevlerin önemine yapılan vurgular düşünüldüğünde, Türkiye'de önde STK'ların, bu düşünceyi yeteri kadar paylaşmadıkları anlaşılmaktadır.

STK'ların kamu politikaları üzerinde etkin odukları düşüncesine katılanların oranı son derece az olmasına rağmen, bu düşünceye katılan STK'ların, kamu politikaları üzerinde en fazla etkin oldukları alanların hangileri olduğuna ilişkin sonuçlar Tablo 36'da gösterilmektedir.

Tablo 36: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Kamu Politikaları Üzerinde Etkin Olduklarını Düşündükleri Alanlar Sıralaması ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıralama	Etkin Olduklarını Düşündükleri Alanlar	Mann-Whitney U Testi Değeri	Farkın Kaynağı
1	İnsan hakları	595,5*	Grup 2
2	Dezavantajlı grupların güçlendirilmesi	472,5*	Grup 2
3	Çevrenin korunması	249*	Grup 2
4	Yoksulluğun önlenmesi	637,5*	Grup 1
5	Kültürel faaliyetlerin artışı	587,5*	Grup 1
6	Sivil toplum alanının güçlendirilmesi	485,5*	Grup 2
7	Katılımcı demokrasi	478,5*	Grup 2

*0,05 düzeyinde istatistik anlamlı farklılık

Tablo 36'ya göre, Türkiye'de önde gelen STK'ların kamu politikaları üzerinde etkin olduklarını düşündükleri alanlar, sırasıyla, insan hakları, dezavantajlı grupların güçlendirilmesi, çevrenin korunması, yoksulluğun önlenmesi, kültürel faaliyetlerin artışı, sivil toplum alanının güçlendirilmesi ve katılımcı demokrasidir. Öncelikle bu sıralamanın, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye açtığı hibe duyurularının konu başlıkları ile olan uyumu göze çarpmaktadır. Ayrıca, 2002-2010 yılları arasında, STK'ların Avrupa Birliği projelerinden sağladıkları mali yardımların büyüklüğü dikkate alındığında, giderek kamu politikaları üzerinde etkinliklerini arttıran faaliyetlerde bulunmaya başladıklarını söylemek mümkündür.

Önde gelen STK'ların kamu politikaları üzerinde etkin olduklarını düşündükleri alanlara ilişkin öncelik sıralamalarında farklı düşünceleri olup olmadığını araştırmak üzere yapılan analizde grup farklılığının olduğu anlaşılmıştır. Buna göre, yoksulluğun önlenmesi ve kültürel faaliyetlerin artışı konularına sıralamada daha fazla öncelik veren STK'ların, kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve faaliyetlerinde devletle işbirliği içinde olan kuruluşlar olduğu, buna karşılık insan haklarının savunulması, dezavantajlı grupların güçlendirilmesi ve çevrenin korunması, sivil toplumun güçlendirilmesi ve katılımcı demokrasi alanlarına sıralamada öncelik veren

STK'ların ise savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen kuruluşlar olduğu tespit edilmiştir.

STK'ların kamu politikaları üzerinde en fazla etkin olduklarını düşündükleri alanlar ile sivil toplum kavramına yükledikleri anlamlar arasında çeşitli uygunluk analizleri yapılmıştır. Bunlardan ilki, Grafik 6'dan görüleceği gibi, sivil topluma bireysel hak ve özgürlükler anlamını yükleyen STK'lar ile en fazla insan hakları alanında kamu politikaları üzerinde etkin olduklarını düşünen STK'lar arasındaki yakınlık derecesini ölçmek üzere analiz edilmiştir.

GRAFİK 6: Bireysel Hak ve Özgürlükler Anlamı (Boyut 1) ile İnsan Haklarını Alanı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

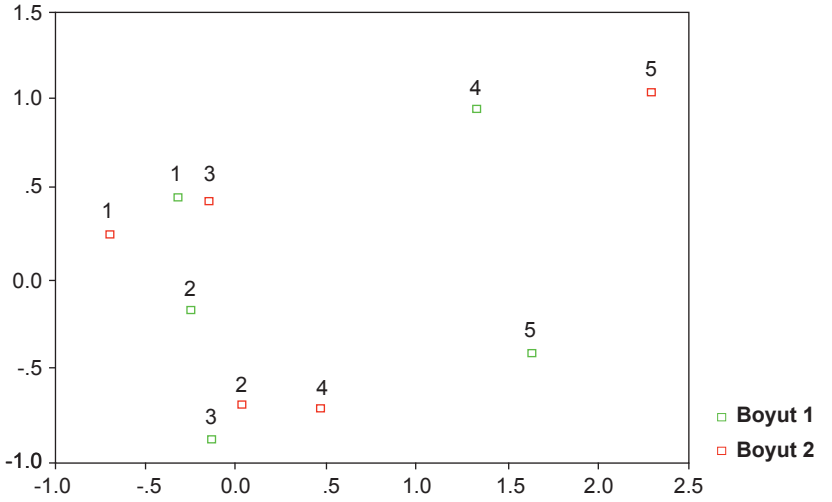

Grafik 6'ya göre, sivil toplum denince aklına öncelikle bireysel hak ve özgürlükler anlamı gelen STK'lar, kamu politikaları üzerinde etkin olunan alanlar arasında insan hakları alanını ancak üçüncü sırada göstermişlerdir. Dolayısıyla, sivil toplumun söz konusu boyutları arasında uygunluk analizi açısından güçlü bir ilişkinin olmadığı anlaşılmaktadır. STK'ların, sivil toplum tarihçesi üzerinde en etkili faktör olarak askeri darbelere duyulan tepkileri göstermiş olmaları ve Türkiye'de demokratikleşme sürecinin henüz tamamlanmamış olması göz önüne alındığında, bu durumu, STK'ların insan hakları alanındaki hassasiyetlerine bağlamak mümkündür. Sivil toplu-

mu öncelikle bireysel hak ve özgürlükler alanı olarak algılayan STK'lar ile kamu politikaları üzerinde en fazla dezavantajlı grupların güçlendirilmesi alanı üzerinde etkin olduklarını düşünen STK'lar arasında yapılan uygunluk analizi sonuçları Grafik 7'de verilmiştir.

GRAFİK 7: Bireysel Hak ve Özgürlükler Anlamı (Boyut 1) ile Dezavantajlı Grupların Güçlendirilmesi Alanı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

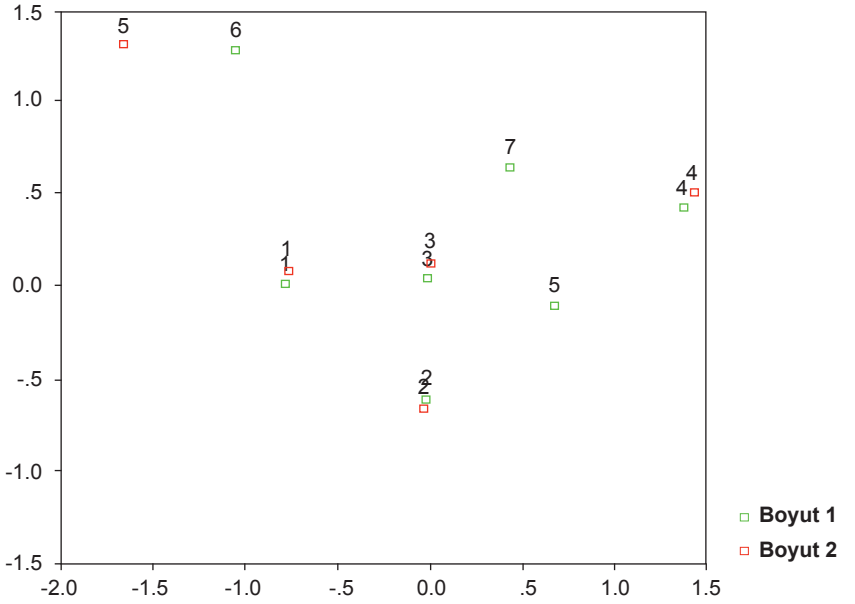

Grafik 7'ye göre, sivil toplumu öncelikle bireysel hak ve özgürlükler alanı olarak algılayan STK'lar ile kamu politikaları üzerinde en fazla dezavantajlı grupların güçlendirilmesi alanı üzerinde etkin olduklarını düşünen STK'lar ilk dört sıralamada yakınlık göstermiş, diğer sıralamaları aynı bakış açısı altında değerlendirmemiştir. Bilindiği gibi, Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle birlikte, son yıllarda, istihdam başta olmak üzere dezavantajlı grupların güçlendirilmelerine yönelik projelerde artışlar yaşandığı görülmektedir. Özellikle yapılan projelerde STK'ların, belediyeler başta olmak üzere devletin ilgili kurumlarıyla işbirliği içine girmiş olmaları, STK'ların toplumsal dayanışma anlamında daha fazla etkin olmasına da yardımcı olmuştur.

Sivil toplum anlayışının gelişmesinde en önemli faktörün Avrupa Birliği'ne uyum süreci olduğunu söyleyen STK'ların, kamu politikaları üzerinde en fazla etkin oldukları alanın hangi alan olduğunu belirlemek üzere yapılan uygunluk analizi Grafik 8'de yer almaktadır.

GRAFİK 8: Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinin Etkisi (Boyut 1) ile Katılımcı Demokrasi Alanı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

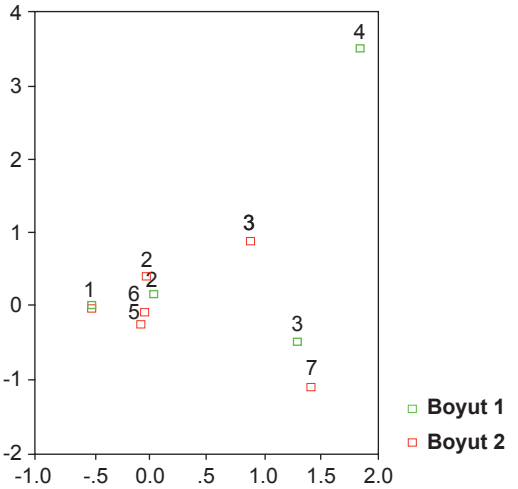

Grafik 8'e göre, önde gelen STK'lar içinde kamu politikaları üzerinde en çok etkin oldukları alanın katılımcı demokrasi olduğunu düşünenlerin aynı zamanda sivil toplum anlayışının gelişmesinde Avrupa Birliği'ne uyum sürecini en önemli faktör olarak gördükleri tespit edilmiştir. Katılımcı demokrasi alanı ile Avrupa Birliği'ne uyum süreci arasında tespit edilen bu ilişki, daha önce Grafik 3'te de ortaya konulduğu üzere, sivil topluma katılımcı demokrasi anlamını yükleyen STK'lar ile Avrupa Birliği'ne uyum süreci arasında yapılmış, benzer bir yakınlık ilişkisinin olduğu bu analizde de doğrulanmıştır.

Kamu politikalarını etkileme anlamında çok olumlu bir algı içinde olmayan önde gelen STK'ların, Türkiye'de en güçlü oldukları faaliyet alanlarının hangi alanlar olduğu konusundaki düşünceleri araştırılmış ve Tablo 37'de gösterilmiştir.

Tablo 37: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların En Güçlü Olduğunu Düşündükleri Faaliyet Alanları Sıralaması ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıralama	En Güçlü Olduğu Düşünülen Faaliyet Alanları	Mann-Whitney U Test Değeri	Farkın Kaynağı
1	Eğitim	763,5*	Grup 1
2	Sağlık	441,5*	Grup 1
3	Çevre	548*	Grup2
4	Yardımlaşma	483*	Grup2
5	Yoksulluğun önlenmesi	223*	Grup 2
6	Düşünce üretimi	515	Fark yok
7	Hak temelli	285,5	Fark yok
8	Sanatsal kültürel etkinlikler	242	Fark yok

*0,05 düzeyinde istatistik anlamlı farklılık

Tablo 37'ye göre, önde gelen STK'ların en güçlü oldukları faaliyet alanları arasında, ilk sırada eğitimin, ardından sırasıyla sağlık, çevre, yardımlaşma, yoksulluğun önlenmesi alanlarının geldiği, düşünce üretimi, hak temellilik ve sanatsal-kültürel etkinlik alanlarının ise son sıralarda yer aldığı görülmektedir. Toplam bütçeleri ile sivil toplum alanının % 90'ı gibi büyük bir kısmını oluşturan ve en fazla üye/gönüllü sayısına sahip olan STK'ların, eğitim, sağlık, çevre ve yardımlaşma alanlarında faaliyet gösterdikleri düşünüldüğünde, en güçlü oldukları faaliyet alanları sıralamasının da aynı çıkması anlaşılır bir sonuçtur.

STK'ların en güçlü olduğunu düşündükleri faaliyet alanları açısından algı farklılıklarını değerlendirmek üzere yapılan analizde her iki grup arasında bazı anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve faaliyetlerinde devletle işbirliği içinde olan STK'ların, eğitim ve sağlık alanlarına sıralamada daha fazla öncelik verdikleri anlaşılmıştır. Buna karşılık, çevre, yardımlaşma ve yoksulluğun önlenmesi konularına sıralamada öncelik veren STK'ların, savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen kuruluşlar olduğu tespit edilmiştir. Düşünce üretimi, hak temellilik ve kültürel etkinlik alanlarında ise öncelik sıralaması açısından grup farkının olmadığı görülmektedir.

STK'ların en güçlü olduğu faaliyet alanı konusundaki görüşleri ile sivil toplum algıları arasında yapılan uygunluk analizi sonuçları Grafik 9'da yer almaktadır. Grafik 9, STK'ların en fazla eğitim alanında güçlü olduğunu belirten STK'lar ile sivil toplumu öncelikli olarak katılımcı demokrasi şeklinde algılayan STK'lar arasında gerçekleşmiştir.

GRAFİK 9: Eğitim Sektörü (Boyut 1) ile Katılımcı Demokrasi Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

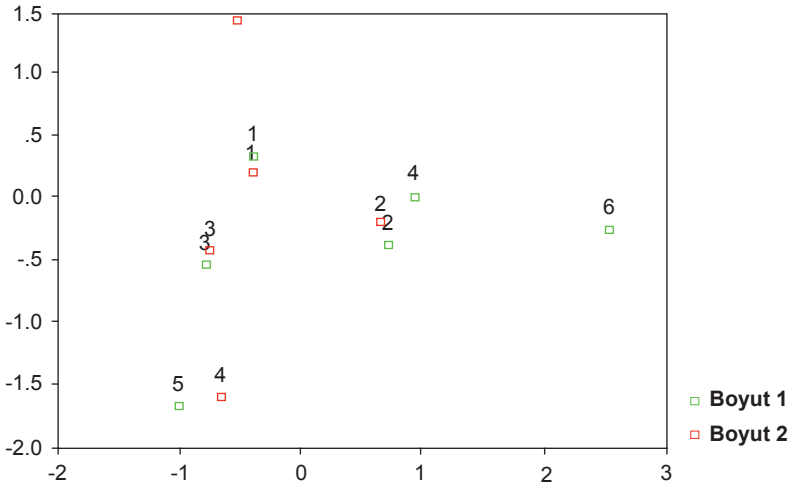

Grafik 9'da, Türkiye'de STK'ların en güçlü olduğu faaliyet alanının eğitim olduğunu söyleyenler ile sivil toplumu öncelikle katılımcı demokrasi olarak algılayanlar arasında ilk üç sıralama açısından yakınlık olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de önde gelen STK'ların genel profiline ilişkin sonuçların değerlendirildiği bölümde, STK'ların faaliyet alanlarına göre bütçe büyüklüklerini ele alan Tablo 7'de görüldüğü üzere, en büyük bütçeye sahip kuruluşlar eğitim alanında faaliyet gösteren STK'lardır. Ayrıca, bu alandaki STK'ların son yıllarda gönüllü projelerde vatandaşın aktif katılımını sağlama konusunda başarılı projelere imza attıkları da gözönüne alındığında ortaya çıkan yakınlığın anlamlı olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'de STK'ların en güçlü olduğu faaliyet alanını çevre sektörü olarak gösterenler ile sivil toplum kavramından öncelikle toplumsal mücadele anlamını çıkaranlar arasında yapılan uygunluk analizi Grafik 10'da verilmiştir.

GRAFİK 10: Çevre Sektörü (Boyut 1) ile Toplumsal Mücadele Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

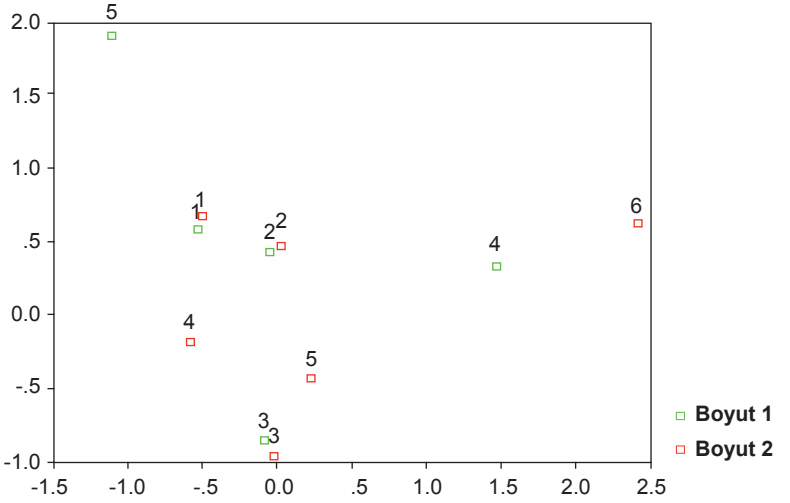

Grafik 10, Türkiye'de STK'ların en güçlü olduğu faaliyet alanı sorusuna ilk sırada çevre sektörü cevabını verenler ile sivil toplum kavramına öncelikle toplumsal mücadele anlamını yükleyenler arasında bir yakınlık gözlenmiştir. Türkiye'de önde gelen STK'ların faaliyet alanlarına göre üye ve gönüllü sayılarını gösteren Tablo 16'da, üye sayıları açısından yapılan sıralamada, çevre sektöründe faaliyet STK'lar, 355.280 kişi ile en fazla üyeye sahip sektör çıkmıştır. Aynı tabloya göre, gönüllü sayısı açısından yapılan sıralamada yine çevre sektörü, bu defa 38.078 kişi ile ilk sırada yer almıştır. Ülkemizde önde gelen STK'ların örgütsel kaynak açısından en fazla insan kaynaklarına önem verdikleri ve üye ve gönüllü sayısı açısından ön sırada yer alan STK'ların çevre alanındaki STK'lar olduğu sonucu birlikte değerlendirildiğinde, STK'lar arasında, en fazla çevre konusuna hassasiyet gösterildiği algısını anlamlı kılmaktadır.

STK'ların en güçlü oldukları faaliyet alanı konusundaki görüşleri ile sivil toplum algıları arasında yapılan analizlerden bir diğeri ise, Grafik 11'de görülmektedir.

GRAFİK 11: Hak Temellilik Alanı (Boyut 1) ile Katılımcı Demokrasi Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

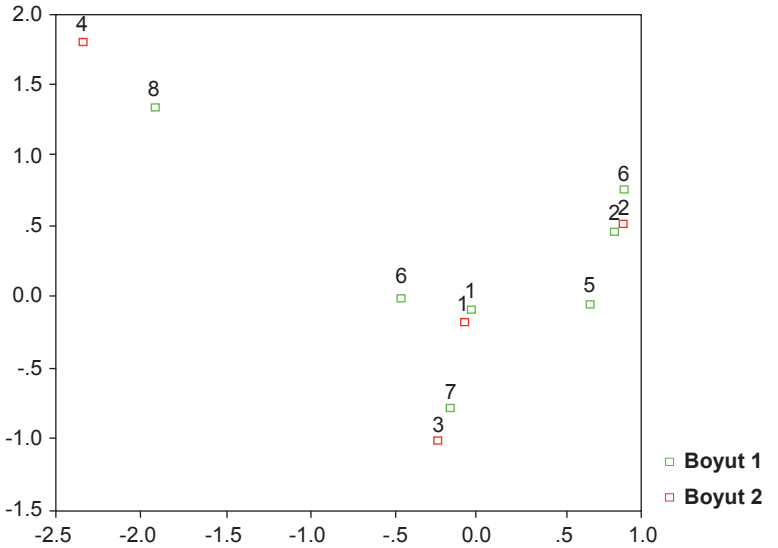

STK'ların en fazla hak temelli alanında güçlü olduğunu düşünen STK'lar ile sivil toplumu öncelikli olarak katılımcı demokrasi şeklinde algılayan STK'lar arasındaki uygunluk analizini ele alan Grafik 11'e göre, boyutlar arasında ilk iki sıralamada bir yakınlık olduğu sonucuna varmak mümkündür. Türkiye'de önde gelen STK'ların faaliyet alanlarına göre üye ve gönüllü sayılarının gösterildiği Tablo 16'ya göre, üye sayısı bakımından 63.691 üyesiyle üçüncü sırada yer alan hak temelli STK'ların, gönüllü sayısı bakımından ise 124.050 kişi ile ilk sırada yer alıyor olması, Türkiye'de toplumun aktif katılımını sağlayan STK'ların en çok hak temellilik çatısı altında örgütlendikleri algısını desteklemektedir. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum süreci dikkate alındığında, söz konusu algının STK'lar arasında yaygın olmasını anlamak daha kolay hale gelmektedir.

Bu bağlamda, sivil toplum anlayışının gelişmesinde en etkili faktör olarak Avrupa Birliği uyum sürecini gösterenler ile STK'ların en güçlü olduğu faaliyet alanını hak temellilik olduğunu düşünenler arasında uygunluk analizi yapılmış ve Grafik 12'de verilmiştir.

GRAFİK 12: Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinin Etkisi (Boyut 1) ile Hak Temellilik Alanı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

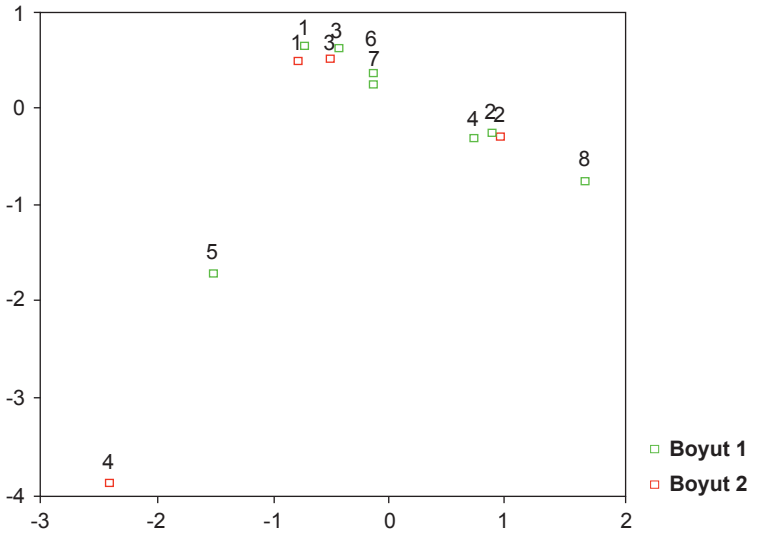

Grafik 12'ye göre, hak temellilik çatısı altında örgütlenen STK'ların en güçlü örgütlenmeler olduğunu düşünenler ile sivil toplum anlayışının gelişmesinde en etkili faktör olarak önceliği Avrupa Birliği'ne uyum sürecine verenler arasında ilk üç sıralama açısından bir yakınlık söz konusudur. Gerek Avrupa Birliği'nin açtığı hibe programlarının konuları gerekse önde gelen STK'ların yaptıkları projelerin, aile içi şiddete, namus cinayetleri, kadın hakları, çocuk hakları, engelli hakları, insan hakları gibi temalar üzerinde yoğunlaşması göz önünde tutulduğunda, hak temelli STK'ların, Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle birlikte güç kazandıkları algısının geçerliliği anlamlı hale gelmektedir.

STK'ların sivil toplumun gelişmesinin önündeki temel engellere ilişkin algıları sonuçları Tablo 38'de verilmiştir.

Tablo 38: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sivil Toplumun Gelişmesinin Önünde Temel Engel Olarak Gördükleri Nedenler Sıralaması ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıralama	Sivil Toplumun Gelişmesi Önündeki Temel Engeller	Mann-Whitney U Test Değeri	Farkın Kaynağı
1	Demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliği	739,5*	Grup 2
2	Ekonomik yetersizlikler	498,5*	Grup 1
3	Güçlü devlet geleneği	518*	Grup 1
4	STK'ların kötü yönetilmesi	798,5	Fark yok
5	Toplumun ilgisizliği	342	Fark yok

*0,05 düzeyinde istatistik anlamlı farklılık

Tablo 38'e göre, önde gelen STK'ların, sivil toplumun gelişmesinin önünde temel engel olarak gördükleri nedenler arasında, demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliği ilk sırada yer alırken, ardından ekonomik yetersizlikler ve güçlü devlet geleneği gösterilmiştir. Söz konusu temel engeller arasında, STK'ların kötü yönetilmesi ve toplumun ilgisizliği son iki sırada yer almaktadır.

Sivil toplumun gelişmesinin önünde STK'ların temel engel olarak gördükleri nedenler açısından yapılan grup farklılığı analizinde, her iki grup arasında, STK'ların kötü yönetilmesi ve toplumun ilgisizliği nedenleri açısından sıralamalarda bir görüş farkı olmadığı, buna karşılık demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliği, ekonomik yetersizlikler ve güçlü devlet geleneği nedenlerine ilişkin sıralamalarda farklı görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. Söz konusu farklılıklardan biri, savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'ların, demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliği nedenine daha yüksek sıra değeri vermesinden kaynaklanmaktadır. Diğer farklılık ise, kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve faaliyetlerinde devletle işbirliği içinde olan STK'ların ekonomik yetersizlikler ve güçlü devlet geleneği nedenlerine sıralamada öncelik vermesinden ileri gelmektedir.

Türkiye'de sivil toplumun gelişmesinde etkili olan faktörlerin sıralamasını ele alan Tablo 34'de en önemli faktör olarak askeri darbelere duyulan tepkilerin gösterilmiş olması ve Türkiye'de sivil toplum alanı açısından 1980

sonrası gelişmelerin ve önceki birikimlerin önemi dikkate alındığında, gerek demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliğinin ve gerekse güçlü devlet geleneğinin temel engeller olarak gösterilmesi son derece anlamlıdır. Bu noktada, daha açıklayıcı bir bilgi sunacağı düşüncesiyle, sivil toplumun gelişmesinde etkili görülen faktörler ile sivil toplumun gelişmesi önünde görülen temel engeller arasında ilişkilerin yakınlığı belirlenmeye çalışılmış ve Grafik 13'de sunulmuştur.

GRAFİK 13: Askeri Darbelere Duyulan Tepkilerin Etkisi (Boyut 1) ile Demokratik Hak ve Özgürlüklerin Yetersizliği Engeli (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

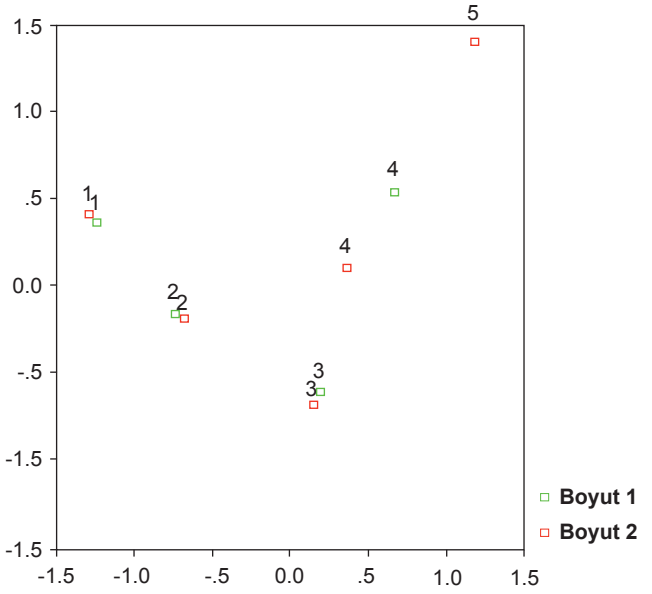

Grafik 13, Türkiye'de sivil toplumun gelişmesi önündeki temel engellerin başında demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliğini gören STK'lar ile sivil toplumun gelişmesinde askeri darbelere duyulan tepkileri en önemli faktör olarak gören STK'lar arasında ilk üç sıralamada bir yakınlık olduğunu belirtmektedir. Çünkü, askeri darbeler Türkiye'de demokratikleşme sürecini kesintiye uğratmış ve sivil toplumun gelişmesi önünde en önemli engellerden biri olmuştur. Türkiye'de önde gelen STK'ların, sivil toplumun gelişmesi önünde engel olarak gördükleri nedenlere ilişkin algılarını daha

sağlıklı değerlendirebilmek için, söz konusu nedenler ile STK'ların sivil toplum kavramına yükledikleri anlamlar arasındaki ilişkilere bakılmış ve Grafik 14'de gösterilmiştir.

GRAFİK 14: Güçlü Devlet Geleneği Engeli (Boyut 1) ile Katılımcı Demokrasi Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

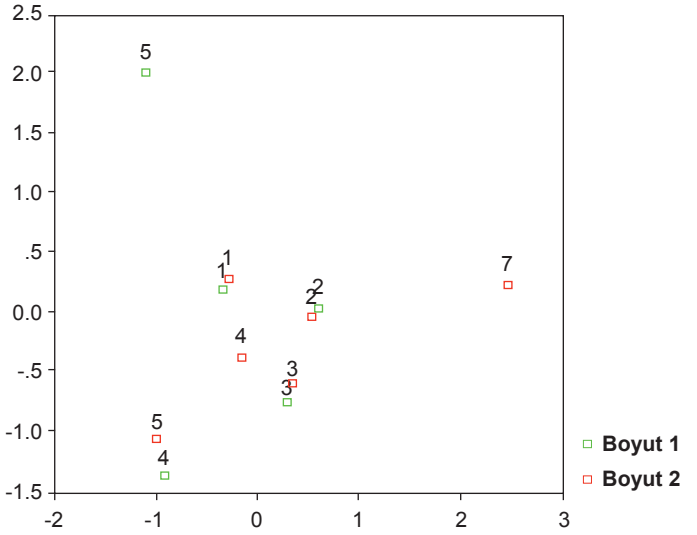

Sivil toplumun gelişmesi önündeki temel engeller arasında güçlü devlet geleneğine öncelik veren STK'lar ile sivil toplum kavramından öncelikle katılımcı demokrasiyi algılayan STK'lar arasında ilk üç sıralama açısından bir yakınlık olduğunu göstermektedir. Katılımcı demokrasi ya da bireylerin kamusal alanda aktif rol aldıkları sivil toplum anlayışı, devlet-sivil toplum karşıtlığına dayanmakta, STK'ların toplumsal fayda yaratmak üzere kamu politikalarını etkilemek, yön vermek, baskı unsuru olmak gibi anlamları barındırmaktadır. Özellikle, Türkiye'nin sivil toplum tarihi açısından bakıldığında, sivil toplumu katılımcı demokrasi ile özdeşleştiren algının, devletin siyasi ve entellektüel elit kesimler üzerinden yürüttüğü modernleşme projesinin yarattığı güçlü devlet geleneğini, sivil toplumun gelişmesini engelleyen en önemli nedenlerden biri olarak görmesini son derece anlamlı bir yorum olarak değerlendirmek gerekir.

Sivil toplumun gelişmesinin önündeki temel engellerin başında ekonomik yetersizlikleri gösteren STK'lar ile sivil toplumu öncelikli olarak ha-

yırseverlik şeklinde algılayan STK'lar arasındaki uygunluk analizi sonuçları Grafik 15'de verilmiştir.

GRAFİK 15: Ekonomik Yetersizlikler Engeli (Boyut 1) ile Hayırseverlik Anlamı (Boyut 2) Arasındaki Uygunluk Analizi

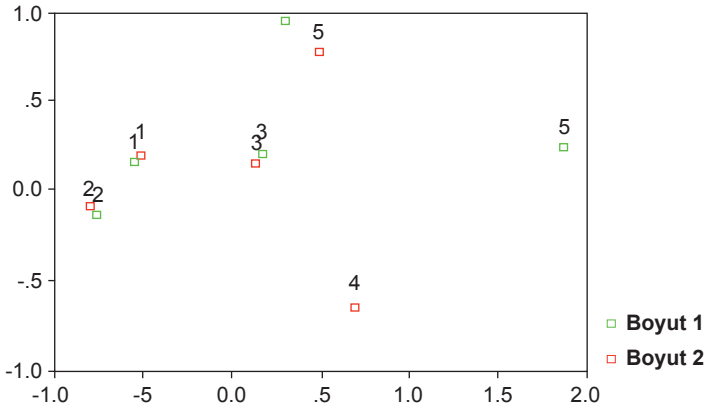

Grafik 15'e göre, Türkiye'de sivil toplumun gelişmesinin önündeki engellerin başında ekonomik yetersizlikleri gösteren STK'lar, aynı zamanda sivil toplum kavramından öncelikle hayırseverlik anlamını çıkarsamaktadırlar. Tablo 38'den görüleceği gibi, ekonomik yetersizlikler, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum alanının gelişmesi önünde gördükleri engeller arasında ikinci sırada yer almakta, dolayısıyla çalışmaya katılan ve farklı bakış açılarına sahip olan bütün STK'lar açısından bakıldığında en önemli sorunların başında gelmektedir. Ancak, ekonomik yetersizlikler sorununu en temel engel olarak gören STK'lar arasında, sivil toplumu hayırseverlik faaliyetlerinin yürütüldüğü alan olarak algılayan STK'ların çoğunlukta olduğu da anlaşılmaktadır.

STK'ların alana dair algılarını farklı açılardan ortaya koymak amaçlı, örgütsel kaynaklar arasında insan kaynaklarına öncelik veren STK profilinin analizi, önem taşımaktadır. STK'ların genel profili ile ilgili olan bir önceki bölümde, kişileri sivil toplum alanına üye ya da gönüllü olmaya iten nedenler, kendi kuruluşları bağlamında sorulmuş ve sonuçlar Tablo 17'de gösterilmiştir. Bu bölümde aynı soru, genel anlamda sorulmuş ve farklı bir sıralamanın ortaya çıktığı görülmüştür. Söz konusu sıralama sonuçları Tablo 39'da yer almaktadır.

Tablo 39: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sivil Toplum Alanında Kişileri Üye Veya Gönüllü Olmaya Çeken Nedenler Sıralaması ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıralama	Üye veya Gönüllü Olma Nedenleri	Mann-Whitney U Test Değeri	Farkın Kaynağı
1	Ekonomik kazanç elde etme	152,5	Fark yok
2	Kariyer ve iş imkanı sağlama	197,5	Fark yok
3	İtibar saygınlık kazanma isteği	474,5	Fark yok
4	Kişisel huzur sağlama isteği	125	Fark yok
5	Şöhret kazanma isteği	574	Fark yok
6	Boş zamanları değerlendirme- hobi	478	Fark yok
7	Kişisel duyarlık	548,5	Fark yok

Tablo 39'a göre, bireyleri STK'larda üye ya da gönüllü olmaya iten nedenler arasında birinci sırada ekonomik kazanç elde etme nedeni gelmektedir. Ardından kariyer ve iş imkanı sağlama, itibar ve saygınlık kazanma, kişisel huzur sağlama isteği sıralanmaktadır. Şöhret kazanma isteği, boş zamanları değerlendirme ve kişisel duyarlılık en son sıralarda gösterilen nedenlerdir. Oysa, Tablo 17'de STK'ların aynı soruya kendi kuruluşları açısından verdikleri yanıtlarda, kişisel duyarlılık ve kişisel huzur sağlama isteği, ekonomik kazanç elde etme ve kariyer sağlama isteğinden sonra söylenmiştir. Önde gelen STK'ların üye ve gönüllülerin motivasyon nedenleri bakımından, kendi kuruluşları ile sivil toplum alanının geneliyle ilgili farklı düşüncelere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu farklı düşüncenin altında yatan sebeplere ilişkin çeşitli yorumlar yapmak mümkündür. Bunlardan biri, STK'ların, sivil toplum alanını kariyer ve iş imkanı sağlayan, kişilerin ekonomik kazanç elde edebilecekleri bir alan olarak görmeye başladıkları, ancak kendi kuruluşları için aynı düşünceyi paylaşmadıkları şeklinde yapılabilir.

Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum alanında kişileri üye veya gönüllü olmaya çeken nedenler sıralamasına ilişkin olarak yapılan grup farklılığı analizinde ise, savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'lar ile kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve faaliyetlerinde devletle işbirliği içinde olan STK'lar arasında herhangi bir istatistik farklılığa rastlanmamıştır.

Türkiye'de önde gelen STK'ların kendi alanlarında faaliyet gösteren diğer STK'ları ortak veya rakip olarak mı gördükleri sorusunun yanıtı, sivil toplum algısı açısından çok önemlidir ve Tablo 40'da sonuçlar verilmiştir.

Tablo 40: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Faaliyet Gösterdikleri Alandaki Diğer STK'ları Ortak/Rakip Görme Açılarına Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Rakip	4	3,9	4,0	4,0
Ortak/ partner	84	82,4	83,2	87,1
Diğer	13	12,7	12,9	100,0
Toplam	101	99,0	100,0	
Kayıp veri	1	1,0		
Genel toplam	102	100,0		

Tablo 40'a göre, önde STK'ların, sadece %3,9'u, kendi alanlarında faaliyet gösteren diğer STK'ları rakip gördüğünü, kalan %82,4'ü diğer STK'ları ortak olarak gördüğünü söylemiştir. Ankete katılan STK'ların %12,7'i ise, her iki seçeneğe de katılmadığını, farklı bir düşünceye sahip olduğunu belirtmiştir. Söz konusu düşünceler arasında, bir yandan kamu yararına yapılan benzer çalışmalarda STK'lar arasında rekabet olmayacağını, birbirlerini potansiyel ortak olarak görebilecekleri fikri yer alırken, öte yandan kendisini aynı hizmete adayan farklı STK'lar olarak ortak kaynağı kullanma açısından rakip oldukları düşüncesi de dile getirilmiştir.

STK'ların çeşitli sıfatlar açısından nasıl değerlendirildikleri ile ilgili olarak şeffaflık, hoşgörülü olma, hesapverebilirlik, sürdürülebilirlik, cinsiyet eşitliğini gözeten, apolitik ve katılımcı olma açısından dereceleri, Tablo 41'de verilmektedir.

Tablo 41: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sıfat Derecelendirmesi ve Grup Farklılığı Sınama Sonuçları

Sıfatlar	Derecelendirme	Mann-Whitney U Test Değeri	Farkın Kaynağı
Şeffaflık	Orta	1004,5*	Grup 2
Hoşgörü	Orta	930,5*	Grup 1
Hesap verebilir	Zayıf	900*	Grup 2
Sürdürülebilir	Orta	975*	Grup 2
Cinsiyet eşitliği	Zayıf	665,5*	Grup 2
Apolitik	Zayıf	910	Fark yok
Katılımcı	Orta	937	Fark yok

*0,05 düzeyinde istatistik anlamlı farklılık

Tablo 41'e göre, önde gelen STK'ların sivil toplum alanını ve STK'ları, şeffaflık, hoşgörü, sürdürülebilirlik ve katılımcılık sıfatları açısından "orta" seviyede derecelendirdikleri, buna karşılık hesap verebilir, cinsiyet eşitliğini gözeten ve apolitik duruşları bakımından ise "zayıf" buldukları görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, şeffaflık ve hesapverilebilirlik sıfatları açısından olumsuz bir sivil toplum profili sergileyen bu sonuç, Tablo 30'daki sonuçlar ile örtüşen durumdadır. Tablo 30'a göre, STK yöneticilerinin %51 gibi yarıya yakını mali durum ve belgelerini kamuoyu ile paylaşmadıkları yanıtını vermişlerdir. Sürdürülebilirlik sıfatının orta düzeyde çıkması ise, STK'ların içinde bulundukları ekonomik ve yönetsel sorunlar ve buna bağlı olarak proje üretme kapasiteleri dikkate alındığında anlaşılır bir durumdur.

Önde gelen STK'ların sıfat derecelendirmesi açısından grup farklılıklarını araştırmak üzere yapılan analizde istatistiki açından bazı anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Buna göre, Türkiye'de önde gelen STK'ların şeffaflık ve sürdürülebilirlik sıfatları açısından orta, hesap verebilirlik ve cinsiyet eşitliğini gözetme sıfatları açısından ise zayıf derecelendirilmelerinde, savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'ların görüşlerinin öncelik taşıdığı görülmektedir. STK'ların orta derecede hoşgörülü oldukları saptamasında da, kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve faaliyetlerinde devletle işbirliği içinde olan STK'ların görüşlerinin öncelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, STK'ların zayıf görülen apolitik duruşları ve orta düzeyde derece-

lendirilen katılımcılık sıfatları bakımından, çalışmaya katılan STK'lar arasında herhangi bir grup farkının olmadığı ortaya çıkmıştır.

Çalışmada, önde gelen STK'lara ekonomik istikrar ve toplumsal güven ortamının sağlanmasında rollerine ilişkin düşünceleri Tablo 42'de verilmiştir.

Tablo 42: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Ekonomik İstikrar ve Toplumsal Güven Ortamının Sağlanmasında Rollerinin Olması Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Kesinlikle katılıyorum	6	5,9	5,9	5,9
Kısmen katılıyorum	5	4,9	4,9	10,8
Kararsızım	7	6,9	6,9	17,6
Kısmen katılmıyorum	34	33,3	33,3	51,0
Kesinlikle katılmıyorum	50	49,0	49,0	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Tablo 42'ye göre, "STK'ların ekonomik istikrar ve toplumsal güven ortamının sağlanmasında rolleri vardır" ifadesine, STK'ların %5,9'u kesinlikle katıldığını, %4,9'u kısmen katıldığını, %6,9'u kararsız olduğunu, %33,3'ü kısmen katılmadığını ve %49'u kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir. Önde gelen STK'ların ekonomik istikrar ve toplumsal güven ortamının sağlanmasında rolleri olduğuna dair ifadeye, % 82,3 gibi bir oranla katılmadıkları anlaşılmaktadır. Bu sonuç, kamusal alanda devlet dışında bir aktör olarak STK'lar arasında, istikrar ve güven ortamının sürdürülmesine yardımcı olacakları düşüncesinin henüz yaygınlık kazanmadığını ortaya koymaktadır. Sivil toplum alanının gelişmesinde temel engeller arasında öncelikli olarak gösterilen güçlü devlet geleneğinin varlığı düşünüldüğünde bu sonuç beklenen özelliktedir. 1980'li yıllarla birlikte gerek dünyada gerekse Türkiye'de yaşanan gelişmelere özellikle devlet-sivil toplum tartışmaları üzerinden bakıldığında, kamusal alanda devletin payının giderek küçüldüğü ve sosyal devlet anlayışının terk edilmesiyle birlikte ekonomik ve toplumsal istikrarsızlıkların arttığı görülmektedir. Son yıllarda, özellikle eğitim, sağlık ve yoksullukla mücadele gibi alanlarda oluşan boşluğun, devlet ile işbirliği içinde hareket ederek toplumsal dayanışma işlevini yerine getiren STK'lar tarafından doldurulmaya başlandığını söylemek gerekir.

Türkiye'de önde gelen STK'ları kapsayan bu çalışmanın sivil toplum algısını belirlemek üzere araştırdığı son çıkarım sivil toplum alanının geleceğine ilişkin görüşleriyle ilgilidir. Tablo 43, söz konusu görüşlerin nedenleriyle birlikte dağılımını göstermektedir.

Tablo 43: Türkiye'de Önde Gelen STK'ların Sivil Toplumun Geleceğine İlişkin Görüşlerine Göre Dağılımı

	Sıklık	Oran	Geçerli Oran	Kümülatif Oran
Olumlu	90	88,2	88,2	88,2
Olumsuz	6	5,9	5,9	94,1
Kararsız	6	5,9	5,9	100,0
Toplam	102	100,0	100,0	

Tablo 43'e göre, ankete katılan STK'ların %88,2'nin sivil toplumun geleceğine olumlu bakmakta olup, neden olarak STK'ların giderek görünür olmalarını, toplumun STK'lara ilgisinin giderek artmasını söylemişlerdir. Buna karşılık, STK'ların %5,9'u olumsuz düşünce içinde olduklarını ifade etmiş ve gerekçe olarak devletin kendilerini desteklemediğini, tam tersi STK'ların örgütlenmesine sıcak bakmadığını belirtmişlerdir. Anket, katılımcı STK'ların % 5,9'nun kararsız olduklarını ortaya koymuştur. STK'lara söz konusu kararsızlıklarının nedeni sorulduğunda ise, son yıllarda sivil toplum bilincinin geliştiği, ancak ekonomik yetersizliklerin ve demokratikleşme sürecinin henüz tamamlanmamış olması nedeniyle sivil toplumun geleceği konusunda kuşkulu oldukları yanıtını vermişlerdir.

Çalışmanın bu bölümü ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında; Türkiye'de önde gelen STK'ların günümüzdeki sivil toplum algısının sivil toplum kavramına yüklenen anlamlar bakımından, sırasıyla bireysel hak ve özgürlükler, toplumsal mücadele ve katılımcı demokrasi, STK tanımı açısından ise, kar amacı gütmeyen ya da gönüllü kuruluş biçiminde öne çıktığı görülmektedir. Sivil toplumun kuramsal arka planının ele alındığı bölümde ayrıntılı ele alındığı üzere, Türkiye'de sivil topluma yüklenen bu anlamların iç içe geçmiş oldukları, sadece biri üzerinden sivil toplum algısına ilişkin bir değerlendirmenin sağlıklı olmayacağı açıktır. Ayrıca, gerek sivil topluma yüklenen anlamlar gerekse sivil toplumun gelişmesinde etkili olan faktörler ve gelişmesi önündeki engellere ilişkin veriler arasında yapılan uygun-

luk analizleri de bu yorumu destekler sonuçlar ortaya koymaktadır. Yapılan analizlerde, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil topluma yükledikleri anlamlar açısından Avrupa Birliği'ne uyum süreci en fazla ilişki kurulan faktör olmuştur. Sivil toplumun gerek bireysel hak ve özgürlükler gerekse katılımcı demokrasi anlamı, Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle ciddi biçimde ilişkilendirilmiştir. Hak temelli örgütlenmelerin en güçlü STK'lar olduğunu düşünenlerin de Avrupa Birliği'ne uyum sürecini etkili faktör olarak algıladıkları görülmektedir.

Kuramsal açıdan bakıldığında, sivil toplumun bireysel hak ve özgürlükler, toplumsal mücadele ve katılımcı demokrasi şeklindeki üç boyutunun birlikte var olmalarına rağmen, günümüz sivil toplum algısında katılımcı demokrasi vurgusunun ön planda olduğu ve önceki boyutları da içerdiği bilinmektedir. Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algısı ile ilgili bu çalışmada, sivil toplumun üçüncü ve modern anlamı olan katılımcı demokrasi anlamı, yapılan analizlerin çoğunda belirleyici olmuştur. Katılımcı demokrasi anlamındaki sivil toplum algısı, sivil toplumun gelişmesinde etkili olan faktörler arasında en fazla Avrupa Birliği'ne uyum süreci ve Marmara Depremi ile ilişkili çıkarken, STK'ların en güçlü oldukları faaliyet alanları arasında ise eğitim ve hak temelli örgütlenmelerle ilişkili çıkmıştır. Sivil toplumun gelişmesinde temel engeller arasında gösterilen güçlü devlet geleneği de katılımcı demokrasi anlamındaki sivil toplum algısının en fazla ilişkilendirildiği nedenlerin başında gelmektedir.

Türkiye'de önde STK'ların sivil toplum algısının, modern sivil toplum tanımına paralel gelişmeler gösterdiği söylenebilir. STK'lar, katılımcı demokrasi anlayışının en önemli aktörlerinden biri olduklarını ve kamusal alanda toplumsal dayanışma ve fayda yaratmak üzere üstlenecekleri rollerin önemini daha fazla algıladıklarında, söz konusu gelişmenin hız kazanması mümkün olacaktır. Ancak günümüzde, sivil toplum alanına ilişkin varolan sorunların devamından kaynaklanan sebeplerle bu gelişmenin yeteri kadar hızlı olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algısını belirlemeye yöneliktir. Bu bağlamda, öncelikle önde gelen STK'ların genel profillerini ortaya koymanın yararlı olacağı düşünülmüş ve STK'ların coğrafi dağılımı, bütçe büyüklükleri, finansal kaynakları, insan kaynakları, gönüllü profilleri, proje kapasiteleri başlıkları altında ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirmenin ortaya koyduğu ilk çıkarım, STK'ların uluslararası örgütlenme açısından son derece zayıf bir sergilediklerini göstermiştir. Günümüzde, özellikle çevre, yardımlaşma ve hak temellilik alanlarındaki uluslararası STK'ların küresel sivil toplum oluşturma anlamındaki başarılı faaliyetleri dikkate alındığında, Türkiye'de önde gelen STK'ların almaları gereken mesafenin oldukça uzun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bütçe büyüklükleri ve finansal kaynakları açısından bakıldığında, STK'ların içinde büyük bütçeli olanların, daha çok eğitim, sağlık, çevre ve yardımlaşma sektörlerinde toplandıkları ve finansal kaynaklarının da daha çok gönüllü bağışları ve/veya üyelik aidatlarından meydana geldiği görülmüştür. Kurumsal sosyal sorumluluk projeleri açısından ise özel sektör desteğinin yeterli olmadığı, bu nedenle başta sağlık olmak üzere bazı sektörlerdeki STK'ların kar amaçlı faaliyetlere olumlu yaklaştıkları, işletme gelirleri üzerinden finansal kaynak yaratmaya başladıkları anlaşılmıştır. Çalışma, ankete katılan STK'ların, örgütsel kaynaklar açısından finansal kaynağa nazaran gönüllü insan kaynağına daha fazla önem verdiklerini, sivil toplum alanını, kişisel duyarlılık, kişisel huzur sağlama başta olmak üzere gönüllülük temelli alan olarak yorumladıklarını ortaya koymuştur. Gönüllü insan kaynakları açısından en zengin sektörler ise, eğitim, sağlık, çevre, hak temelli ve yardımlaşma-dayanışma sektörleri çıkmıştır.

Önde gelen STK'lar, gerçekleştirdikleri projeler bağlamında ele alındığında, özellikle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne uyum sürecine girişi ile birlikte proje başvuru sayısının arttığı, pek çok STK'nın Avrupa Birliği'nin fonlarından yararlanmaya başladığı görülmüş, ancak yine de bu fonları yeteri ka-

dar kullanamadıkları anlaşılmıştır. Proje üretme ve gerçekleştirme kapasiteleriyle ilgili yetersizlikleri olan STK'ların, sadece Avrupa Birliği ya da benzeri uluslararası bağış kurumlarından fon temin etmek için değil, faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için kapasitelerini geliştirecek eğitimleri almaları, profesyonel kişileri istihdam etmeleri son derece önemlidir. Kuşkusuz faaliyetlerinin sürdürülebilirliği, bir yandan alana daha profesyonel bakmaları ile mümkün iken, öte yandan ve belki de daha önemlisi, kamu kuruluşları, belediyeler, üniversiteler, sendikalar, meslek odaları, kurumsal sosyal girişimciler gibi sivil toplumun diğer paydaşları ile olan işbirliği kültürlerini geliştirmeleri ile de son derece ilişkilidir. Söz konusu işbirliği, STK'ların karşılaştıkları yasal, bürokratik, politik engeller ve önyargılar gibi sorunların giderilmesi için de gereklidir. Sivil toplum alanının sürdürülebilirliği işbirliği kültürünün geliştirilmesine bağlıdır.

Türkiye'nin önde gelen STK'larının ulusal ölçekte örgütlendikleri, büyük bütçelere sahip olmadıkları, faaliyetlerini daha çok gönüllü insan kaynakları ile yürütmeye çalıştıkları, özellikle proje üretme kapasitelerinin düşük olduğu ve sivil toplum aktörleriyle işbirliği yapmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Genel profil açısından yetersizlikleri olduğu anlaşılan STK'ların sivil toplum algısını saptamak amacıyla yapılan bu çalışma, modern sivil toplum kavramı ve bu kavramın Türkiye'de 1980'li yıllarla birlikte ivme kazanmaya başlayan kısa tarihi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak, günümüz sivil toplum algısını, Batı siyasal düşüncesinin tarihsel aşamalarını gözardı ederek anlamak mümkün olmadığından yapılan analizler, sivil toplumu örgütsel yaşam alanı anlamında, geniş bir bakış açısıyla ele almaya; böylece farklı sivil toplum algılarını ve Türkiye'nin bu alandaki birikimlerini dışlamamaya gayret etmiştir.

Batı sivil toplum düşüncesinin tarihsel gelişimi açısından modern sivil toplum kavramı, sivil toplumun üç boyutunu barındırmaktadır. Sivil toplum kavramının birinci boyutu, bireysel hak ve özgürlüklerin korunduğu 18.yy burjuva toplumunu yansıtmaktadır. 1960'lı yıllarla başlayıp 1980'lerin sonuna kadar devam eden tarihsel aşamada ise Latin Amerika ve Doğu Avrupa'daki diktatörlüklere karşı yürütülen toplumsal mücadelenin kazanımlarını barındıran ve demokrasi ile ilişkilendirilmeye başlanan sivil toplumun ikinci boyutu karşımıza çıkmaktadır. 1990'lı yıllarla birlikte, küreselleşmenin yarattığı ulus-devletin varlığına ilişkin tartışmaların yoğunlaşması sonucu, devletin kamusal alandaki yerinin azalması ve ondan boşalan alanın STK'lar tarafından doldurulacağı düşüncesi ortaya atılmış, sivil toplum devletten bağımsız ama onunla işbirliği içinde hareket eden üçüncü bir sektör

olarak görülmeye başlanmıştır. Sivil toplumun üçüncü boyutu olan bu anlayış, yurttaşların gönüllü olarak kamusal alanda toplumsal fayda yaratacak bir biçimde aktif rol aldığı katılımcı bir yönetim anlayışına dayanmaktadır. Söz konusu anlayış, sivil toplumun, bir yandan devlet ile işbirliği içinde kamusal alanda toplumsal dayanışmayı sağlayan işlevlerini öne çıkartırken, öte yandan da siyasal toplumu (devleti) etkileyip yönlendirmek suretiyle toplumun demokratikleşmesini sağlayan, ilerici-eşitlikçi-demokratik işlevlerine de vurgu yapmaktadır.

Türkiye'de 1980 Askeri Darbesi'nden sonra sivil toplumun, bireysel hak ve özgürlükler alanı yanında toplumsal muhalefet alanı olarak algılanmaya başlaması sonucu sivil toplum, demokrasi ile olan ilişkisi bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Modern sivil toplum kavramının katılımcı demokrasi vurgusunun Türkiye'de gündeme gelişi ise, 1990'lı yıllara kadar uzanmaktadır. 1996 yılında İstabul'da düzenlenen ve çok sayıda STK'nın katılımıyla gerçekleşen Habitat II Konferansı, STK'ların karar süreçlerindeki varlıklarının, dolayısıyla katılımcı demokrasi anlamındaki sivil toplum algısının farkedildiği ilk önemli aşamalardan birisidir. Bu farkındalığın yaratılmasında bir diğer önemli aşama ise, 1999 yılında meydana gelen Marmara ve Kaynaşlı depremleridir. Depremlerin akabinde meydana gelen devlet-sivil toplum karşıtlığı ve STK'ların daha etkin örgütlenmeler olduğu yönündeki tartışmalar, sivil toplumun modern algısının oluşmasında önemli katkı sağlamışlardır. STK'ların üçüncü bir sektör olarak kamusal alanda karar süreçlerine dahil olduğu katılımcı demokrasi anlayışının güçlenmesinde en önemli aşamalardan sonuncusu ise kuşkusuz 2000'li yıllarla başlayan Avrupa Birliği'ne uyum sürecidir.

Kuramsal açıdan bakıldığında, sivil toplumun bireysel haklar, toplumsal muhalefet ve katılımcı demokrasi anlamındaki üç boyutunun birlikte varolmalarına rağmen, modern sivil toplum algısında katılımcı demokrasi vurgusunun ön planda olduğu ve aslında önceki boyutları da içerdiği bilinmektedir.

STK'ların sivil toplum algısıyla ilgili yapılan analizlerde, sivil toplumun sırasıyla bireysel hak ve özgürlükler, toplumsal muhalefet ve katılımcı demokrasi olarak algılandığını söylemek mümkün olmakla birlikte, pek çok bakımdan katılımcı demokrasi algısının belirleyici olduğu görülmüştür. Bu algılara öncelik veren STK'ların ise, kamusal alanda savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen kuruluşlardan oluştuğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde, Türkiye'de

sivil toplumun gelişmesinde etkili olan faktörler sırasıyla askeri darbelere olan tepkiler, Habitat Kongresi, Marmara Depremi ve Avrupa Birliği'ne uyum süreci olarak belirtilmekle birlikte, katılımcı demokrasi anlamındaki sivil toplum algısının en fazla Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle, daha sonra Marmara Depremi ile ilişkilendirildiği görülmüştür. Avrupa Birliği'ne uyum sürecini belirleyici faktör olarak kabul eden STK'ların, kamu politikaları üzerinde en fazla etkin oldukları alan olarak ise katılımcı demokrasi alanını gördükleri anlaşılmıştır. Kamusal alanda savunuculuk-hak temelli işlevler üstlenen ve faaliyetlerinde devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'ların, Türkiye'de sivil toplumun gelişmesinde etkili olan faktörler sıralamasında da önceliklerinde etkili oldukları ortaya çıkmıştır.

Sivil toplumun gelişmesi önündeki engeller arasında en önemlileri, sırasıyla demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliği, ekonomik yetersizlikler ve güçlü devlet geleneğinin varlığı olarak gösterilmiştir. Bunlardan, demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliği engeli, sivil toplumun gelişmesinde en etkili faktör olarak askeri darbelere duyulan tepkileri gösteren, kamusal alanda savunuculuk-hak temelli işlevleri olan ve devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'lar tarafından belirtilmiştir. Sivil toplumu hayırseverlik olarak algılayan STK'ların en önemli engel olarak ekonomik yetersizlikleri gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşılık, sivil toplumu katılımcı demokrasi olarak algılayan STK'ların da güçlü devlet geleneğini sivil toplumun gelişmesi önünde en önemli engel olarak gördükleri anlaşılmıştır. Ekonomik yetersizlikler ile güçlü devlet geleneğini en önemli engeller olarak nitelendiren STK'ların kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve devlet ile işbirliği içinde faaliyet gösteren kuruluşlar olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, önde gelen STK'ların sivil toplum kuruluşu kavramından en fazla kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluş kavramını algıladıklarıdır. Ancak, sivil toplum kuruluşu kavramı ile sivil toplum algısı arasındaki ilişkiler açısından bakıldığında, en güçlü ilişkilerin, baskı grubu ve toplumsal mücadele alanı ile üçüncü sektör ve kamusal alan arasında olduğu görülmüştür. Bilindiği üzere üçüncü sektör, yurttaşların kamusal alana katılımını sağlayan sektör olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu katılım, yurttaşların kamusal alanda devlet ile işbirliği içinde hareket etmeleri biçiminde gerçekleştiğinde, sivil toplumun toplumsal dayanışma işlevi öne çıkmaktadır. Katılımcı demokrasi anlamındaki sivil toplum anlayışına göre, kamusal alanın toplumsal dayanışma işlevini öne çıkaran STK'ların, en güçlü oldukları faaliyet alanı olarak eğitim sektörünü gördükleri anlaşılmıştır. Eğitim başta olmak üzere sağlık, kültür ve yardımlaşma alanlarında faaliyet

gösteren STK'ların pek çoğu için bu değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Buna karşılık, yurttaşların kamusal alana katılımı, devlet karşıtı hareket etmeleri ya da toplumsal anlamda muhalif olmaları biçiminde gerçekleştiğinde, sivil toplumun eşitlikçi-özgürlükçü-çoğulcu-demokratik, kısacası ilerici işlevleri öne çıkmaktadır. Yapılan analizler, sivil toplumun ilerici işlevleri bakımından değerlendirildiğinde, sivil toplumu toplumsal mücadele alanı biçiminde algılayan STK'ların, çevre alanını en güçlü oldukları faaliyet alanı olarak gösterdikleri anlaşılmıştır. Çevre ve doğa koruma alanı başta olmak üzere kadın hakları, engelli hakları, insan hakları gibi hak ve savunuculuk temelli alanlar başta olmak üzere Türkiye'de önde gelen STK'ların bir kısmı için bu değerlendirmeyi yapmak mümkün olmaktadır. Çalışmada, kamusal alanda toplumsal dayanışma işlevi üstlenen ve devlet ile işbirliği içinde olan STK'larla karşılaştırıldığında, kamusal alanda savunuculuk ve hak temelli işlevleri olan ve devlet karşıtı duruş sergileyebilen STK'ların, bulguların büyük çoğunluğu üzerinde daha fazla etkili olduklarını söylemek gerekir.

Günümüz açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algısının, modern sivil toplum kavramına paralel bazı gelişmeler gösterdiği söylenebilir. Buna rağmen, gelişmenin hız kazanması, STK'ların, katılımcı demokrasinin en önemli aktörlerinden biri olduklarını tam manasıyla algıladıkları zaman mümkün olacaktır. Ancak bu algının ortaya konması sırasında, sivil toplumun modern-dar tanımına uygun STK algısı ile örgütsel alan anlamındaki geniş tanımına uygun STK algılarının farklılığı dikkate alınmalıdır. Katılımcı demokrasi anlamındaki sivil toplum algısı, modern-dar tanıma uygun olan STK'lar için, kamusal alanda toplumsal fayda yaratmak üzere devlet ile işbirliği içinde üstlenecekleri rolleri ön plana çıkarırken, diğer STK'lar için kamusal alanda devlet karşıtı, eşitlikçi-çoğulcu-özgürlükçü-demokratik olmak gibi ilerici işlevlerinin önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle, kanımızca sivil toplum algısını, ilerici işlevlere sahip olan STK'lar ile bu işlevler ile örtüşmeyen yapıya sahip olan STK'lar arasında ayrım yaparak değerlendirmek gerekecektir. Bundan sonraki çalışmalarda yapılacak analizlerin, STK'lar için kurumsal bir sivil toplum algısının geliştirmesi gereğinden mi yoksa farklı sivil toplum ve STK algılarının olduğu düşüncesinden mi hareket edilmelidir? sorusu üzerinden yapılması anlamlıdır. Ayrıca, STK'lar dışında, sivil toplum alanındaki diğer paydaşların sivil toplum algılarını öğrenmek ve birbirleriyle karşılaştırmak da alanın geneli açısından son derece doğru bir girişim olacaktır.

KAYNAKÇA

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), (2011), **Avrupa Birliği Hibe Programları Kapsamında Sivil Toplum Kuruluşlarına Sağlanan Destekler,** http://www.abgs.gov.tr/files/Mali_Yardimlar/HibeProgramlari/ab_hibe_programlari_ve_stk_lara_saglanan_destekler.pdf, (24 Kasım 2011), ss. 1-19.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS), (2011), **Türkiye-AB Mali İşbirliği**, http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=5&l=1, (25 Kasım 2011).

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu (AGİK), (1990), **Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı,** www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/445-458.pdf, (24 Kasım 2011), ss. 445-458.

Akad, M., (1997), **Genel Kamu Hukuku,** 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Alpay, Ş., (1991), Türkiye'de Devlet-Sivil Toplum Dengesi Yeniden Kurulmalı, **Sivil Toplum**, (içinde) Ed. Y. Fincancı, İstanbul: TÜSES Vakfi Yayınları.

Akal, C. B., (1995), **Sivil Toplumun Tanrısı**, 2. Baskı, İstanbul: Engin Yayıncılık.

Akyüz, A., (2001), Türkiye-Avrupa Birliği Bütünleşmesinde STK'ların Tecrübe Aktarımı, **Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar** (içinde) Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu-VII ve VIII, 2-3 Haziran 2000 ve 15-16 Aralık 2000**,** İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfi Yayınları.

Batum, S., (2003), **Çoğulculuk,** İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfi Yayınları.

Bebbington A. J. ve Farrington, J., (1997), NGO-Government Interaction in Agricultural Technology Development, **Making a Difference: NGOs and Development in a Changing World** (içinde) Ed. M. Edwards ve D. Hulme, London: Earthscan.

Beckman, B., (1999), Demokratikleşmeyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar, **Sivil Toplum Demokrasi ve İslam**, (içinde) Ed. E. Özdalga ve S. Persson, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Belge, M., (1986), Sivil Toplum ve Türkiye, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklobedisi,** Cilt: 7, İstanbul: İletişim Yayınları.

Belge, M., (2003), "Sivil Toplum Nedir?", **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum ve Demokrasi Konferens Yazıları No:1,** İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi.

Biggs, S. ve Neame, A., (1995), Negotiating Room for Manoeuvre: Reflections Concerning NGO Autonomy and Accountability within the New Policy Agenda**, NGO-Performance and Accountability-Beyond the Magic Bullet** (içinde), Ed. M.Edwards ve D.Hulme, London: Earthscan.

Burns, E. McNall, (1984), **Çağdaş Siyasal Düşünceler (1850-1950),** Çev. A. Şenel, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Clark, J., (1995), **Democratizing Development: The Role of Voluntary Organizations**, London: Earthscan.

Clark, J., (1992), "Democratising Development:NGOs and the State", **Development in Practice,** Vol: 2, No: 3, (October), ss. 151-162.

Clausen S. E., (1998), **Applied Correspondence Analysis,** Iowa City: Sage Publications.

Çaha, Ö., (1997), "1980 Sonrası Türkiye'sinde Sivil Toplum Arayışları", **Yeni Türkiye Dergisi Sivil Toplum Özel Sayısı,** Yıl: 3, Sayı: 18, (Kasım-Aralık), ss. 28-64.

Çaha, Ö., (2003), **Aşkın Devletten Sivil Topluma,** İstanbul: Gendaş Kültür Yayınları.

Çimen, İ. ve Güven, İ., (2007), "Türkiye'de Sivil Toplumun Tarihsel Gelişimi", **Dernekler Dergisi,** http://derneklerdergisi.com, Yıl: 1, Sayı: 1, ss.7-17.

Dernekler Dairesi Başkanlığı (DDB), (2011), Platform (Genelge 2005/102), http://www.dernekler.gov.tr, (12 Ekim 2011).

Diamond, L., (1994), "Toward Democratic Consolidation, Rethinking Civil Society", **Journal of Democracy**, Vol: 5, No: 3, (July), ss. 4-17.

Dichter, T.W., (1997), Appeasing The Gods Of Sustainability: The Future Of International NGOs In Microfinance, **NGOs, States And Donors Too Close For Comfort** (içinde), Ed. M. Edwards ve D. Hulme, New York: St.Mrtin's Press.

Doğan, İ., (2002), **Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum,** 1. Baskı, Ankara: Alfa.

Dursun, D., (1999), **Demokratikleşemeyen Türkiye,** İstanbul: İşaret Yayınları.

Edwards, M., (2004), **Civil Society,** Oxford: Blackwell.

Ehrenberg, J., (1999), **Civil Society: The Critical History of an İdea**. New York: New York University Press.

Erasmus, G., (1992), Saints Or Sinners? NGOs In Development**, The Biennial Conference Of The Development Society Of Southern Africa**, Grahamstown SA: Rhodes University.

Erdoğan, M., (2000), **Liberal Toplum Liberal Siyaset,** Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ergüden**,** I., (2001), **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?**, İstanbul: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları Araştırma Dizisi, No:2.

Gönen, E., (2001), "Avrupa Birliği, Sivil Toplum ve Sivil Toplum Kuruluşları", **Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar** (içinde) Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu-VII ve VIII, 2-3 Haziran 2000 ve 15-16 Aralık 2000**,** İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfi Yayınları.

Göze, A., (1998), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul: Beta Yayınları.

Göze, A., (1996), Sosyal Devlette Sosyal Haklar, **Çağdaş Toplum Değerleri** (içinde) Der. J. Baysal, İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayını.

Greenacre, M. J., (2000), Correspondence Analysis of Square Asymmetric Matrices, **Applied Statistics,** Journal of the Royal Statistical Society: Series C, Vol: 49, No: 3, ss. 297–310.

Hardiman, M., (1986), People's Involvement in Health and Medical Care, **Community Participation, Social Development and the State** (içinde) Ed. J. Midgley, A. Hall, M. Hardiman, D.Narine, London: Methuen & Co Ltd.

International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD), (2000), "Davos: Shades of Seattle", **Bridges Weekly Trade News Digest**, Vol: 4, No: 5, (February), http://ictsd.org/i/news/bridgesweekly/88180/, (26 Kasım 2011), ss. 1-12.

İbrahim, F. ve Wedel, H., (1997), **Ortadoğu'da Sivil Toplumun Sorunları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

İktisadi Kalkınma Vakfi (İKV), (2011), **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri,** http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=tarihce&baslik=Tarih%E7e, (24 Kasım 2011).

Karakaş, E., (2001), AB ve STK ilişkilerinde Uluslararası Tecrübe Aktarımı, **Avrupa Birliği, Devlet ve STK'lar** (içinde) Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu-VII ve VIII, 2-3 Haziran 2000 ve 15-16 Aralık 2000**,** İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Keane, J., (1993), **Sivil Toplum ve Devlet (Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar)** Der. J.Keane, Çev. L. Köker, M. Küçük, A. Bora, A. Çiğdem, E. Akın, A. Nur, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keane, J., (1994), **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Çev. N. Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Keane, J., (2003), **Global Civil Society**. Oxford: Blackwell.

Keyman, F. ve İçduygu, A., (2005), **Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences,** London: Routledge.

Keyman, F., (2006), **Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha,** Ankara: STGM Yayınları.

Keyman, F., (2010), **Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum** http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/v/avrupadaveturkiyedesiviltoplum.doc, (3 Temmuz 2010), ss. 1-14.

Kuçuradi, İ., (1998), **Sivil Toplum Kuruluşları (Üç Sempozyum),** İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfi Yayınları.

Mardin, Ş., (1986), Sivil Toplum, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş., (1986), Sivil Toplum, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklobedisi**, Cilt:7, İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş., (1991) **Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Makaleler 1,** İstanbul: İletişim Yayınları.

Merkezi Finans İhale Birimi (MFİB), (2011), **Hibe Veritabanı,** http://www.mfib.gov.tr/hibe.php?lng=tr, (24 Kasım 2011).

Mıraftab, F., (1997), "Flirting with the Enemy-Challenges Faced by NGOs in Development and Empowerment", **HABITAT ITNL**, Vol: 21, No: 4, ss. 361-375.

Naidoo, K., (Ed.) (1999), **CIVICUS Civil Society at the Millenium,** West Hartford: Kumarian Press.

Nelson, P. J., (1995), **The World Bank and NGOs: The Limits of Apolitical Development**, London: Macmillian Press.

Onur, A., (2009), "IPA ve Yapısal Fonlar", **Bütçe Dünyası,** No: 3, Sayı: 31, http://www.butce.org/Html/dergi/31/a_onur.pdf, (25 Kasım 2011), ss. 45-59.

Öncü, A., (1991), Sivil Toplum ve Katılım, **Sivil Toplum** (içinde) Ed. Y. Fincancı, İstanbul: TÜSES Vakfi Yayınları.

Rifkin J. ve Heilbroner, R. L., (1995), **The End of Work: The Decline of the Global Force and the Dawn of the Post-Market Era,** New York: G.P. Putnam's Sons.

Roelofs, J., (1995), "The Third Sector as a Protective Layer for Capitalism", **Monthly Review: An Independent Socialist Magazine**, Vol: 47, No: 4, (September), ss. 16-26.

Salamon, L. M., (1994), "The Rise of the Nonprofit Sector", **Foreign Affairs,** Vol: 73, No: 4, (July-August), ss.109-122.

Samuel P., (1988), Governments and Grassroots Organizations: from Co-Existence to Collaboration, **Strengthening the Poor: What Have We Learned?** (içinde) Ed. J.P. Lewis, Oxford: Transaction Books.

Sarıbay, A.Y., (1994), Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum, **Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam** (içinde) Der. A.Y.Sarıbay ve F. Keyman, Konya: Vadi Yayınları.

Sarıbay A.Y. ve Öğün, S. S., (1998), **Bir Politikbilim Perspektifi,** Bursa: Asa Kitabevi.

Savran, G., (1984), "Sivil Toplumun Eleştirisi", **Yapıt,** Sayı: 5, ss. 31-49.

Savran, G., (1987), **Sivil Toplum ve Ötesi**, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Shils, E., (1991), "The Virtue of Civil Society", **Goverment and Opposition**, Vol: 26, No:1, (Winter), ss. 3-20.

Şengül, T. H. ve Oyan O., (1999), Sivil Toplum-Devlet İlişkisi Üzerine Düşünceler, **Türk-İş 1999 Yıllığı,** Cilt 2, Ankara: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu Türk-İş Araştırma Merkezi Yayınları, ss. 690-715.

Taylor, C., (1990), "Modes of Civil Society", **Public Culture 3,** No:1, ss. 102-119.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), (2004), "Avrupa Birliği ile İlişkilerde Özel Sektör ve Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü Çalışma Grubu Raporu Sunuş Metni", **Türkiye İktisat Kongresi,** İzmir.

Tocqueville, A., (1994), **Amerika'da Demokrasi,** Çev. İ. Sezai, F. Dilber, Ankara: Yetkin Yayınları.

Tosun, G. E., (2000), "Sivil Toplum Örgütleri İçinde Katılım ve Örgüt İçi Demokrasi", **Birikim Dergisi,** Sayı: 130, (Şubat), ss.52-60.

Tosun, G. E., (2001), **Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi,** İstanbul: Alfa Yayınları.

Tosun, G. E., (2005), Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık, **Sivil Toplum: Farklı Bakışlar (edisyon),** İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Tunçay, M., (1969), **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 2 (Yeni Çağ),** Ankara: SBF.

Tunçay, M., (Çev), (1990), **Politika,** İstanbul: Remzi Kitabevi.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), (2006), **Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci, CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu,** İstanbul: TÜSEV.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), (2011), **Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası, CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu II**, İstanbul: TÜSEV.

United Nations Conference on Environment and Development (UNCED), (1992), **Agenda 21,** http://www.un.org/esa/dsd/agenda21, (25 Kasım 2011).

United Nations Development Programme (UNDP), (1993), **Human Development Report**, Oxford: Oxford University Press.

Walzer, M., (1992), "Sivil Toplum Düşüncesi: Toplumsal Yapılanmaya Doğru Bir Adım", **Birikim**, Sayı: 37, (Mayıs), ss. 31-45.

Walzer, M., (1995), The Concept of Civil Society, **Towards a Global Civil Society,** (içinde) Ed. M. Walzer, Oxford: Berghahn Books.

White, G., (1995), Civil Society, democratization and development, **Democratization in the South** (içinde) Ed. R. Luckham ve G. White, Manchester: Manchester University Press.

World Bank, (1992), **World Bank Report- Governance and Development**, Washington D.C: The World Bank.

World Bank, (1989), **World Bank Report- Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth**, Washington D.C: The World Bank.

Yerasimos, S., (2001), Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye, **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik (içinde)** 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

Ek 1. Araştırmaya Katılan Sivil Toplum Kuruluşları

21. Yüzyıl Eğitim ve Kültür Vakfı

Acil İhtiyaç Projesi Vakfı

Aka Arama Kurtarma Araştırma Derneği

Altı Nokta Körler Vakfı

Anne ve Bebek Sağlığı Vakfı

Arama Kurtarma Derneği

Arama Kurtarma Dernekleri Federasyonu

Atatürkçü Düşünce Derneği

Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği

Bereket Vakfı

Bilim ve Sanat Vakfı

Bir Dilek Tut Derneği

Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği

Cem Vakfı

Cüzzamla Savaş Derneği

Çağdaş Eğitim Vakfı

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği

Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği

Çevre Koruma ve Ambalaj Atıklarını Değerlendirme Vakfı

Çevre ve Sokak Hayvanları Derneği

Çocuk Sağlığı Derneği

Darülaceze Vakfı

Deniz Temiz Derneği

Doğa Derneği

Doğal Hayatı Koruma Vakfı
Ensar Vakfı
Epilepsi ve Toplum Derneği
Eram Özel Eğitime Muhtaç Çocuklara Yardım Derneği
Geyre Vakfı
Görme Özürlüler Derneği
Göz Nurunu Koruma Vakfı
Hacı Bektaşi Veli Anadolu Kültür Vakfı
Helsinki Yurttaşlar Derneği
İktisadi Kalkınma Vakfı
İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı
İstanbul Mülkiyeliler Vakfı
İstanbul Verem Savaş Derneği
İzzet Baysal Vakfı
Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği
Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
Kadın Haklarını Koruma Derneği
KAMER
Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği
Körleri Eğitim ve Kalkındırma Derneği
Mahalle Afet Gönüllüleri Vakfı
Mazlum-Der
Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı
Nesin Vakfı
Nöroloji Derneği
Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı
Resim ve Heykel Müzeleri Derneği
Sağlık ve Eğitim Vakfı
Sigarayla Savaşanlar Vakfı
Siyasal Vakfı
Sosyal Demokrasi Vakfı

Su Vakfı

Tarih Vakfı

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı

Toplum Gönüllüleri Vakfı

Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı

Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı

Tuvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı

Tüketiciyi Koruma Derneği

Türk Böbrek Vakfı

Türk Eğitim Vakfı

Türk Kalp Vakfı

Türk Lions Vakfı

Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği

Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı

Türkiye Beyaz Ay Derneği

Türkiye Bilim Merkezleri Vakfı

Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu

Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı

Türkiye Deprem Vakfı

Türkiye Diyabet Vakfı

Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı

Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

Türkiye Görme Engelliler Derneği

Türkiye Hayvanları Koruma Derneği

Türkiye İnsan Hakları Vakfı

Türkiye İşitme Engelliler Derneği

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu

Türkiye Kadın Girişimciler Derneği

Türkiye Kadınlar Konseyi Derneği

Türkiye Kimya Derneği
Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı
Türkiye MS Derneği
Türkiye Omurilik Felçlileri Derneği
Türkiye Sakatlar Derneği
Türkiye Spastik Çocuklar Vakfı
Türkiye Tabiatını Koruma Derneği
Türkiye Trafik Kazalarını Önleme Derneği
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Türkiye Yangından Korunma Derneği
Türkiye Yeşilay Cemiyeti
Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Derneği
Umut Çocukları Derneği
Umut Vakfı
Üsküdar Musiki Cemiyeti
Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği
Yeşil Adımlar Çevre Eğitim Derneği

Ek 2. Araştırmada Kullanılan Soru Formu[1]

Kuruluşun Demografik Özellikleri

1. Kuruluşun resmi adı
2. Kuruluşun (varsa) kısa adı
3. Kuruluşun adresi
4. Kuruluşun telefonları
5. Fax
6. E Mail
7. Kuruluşun açılış tarihi
8. Kuruluşunuzun temel amaç ve faaliyetleri düşünüldüğünde aşağıdaki faaliyet alanlarından hangisine/hangilerine odaklandığını belirtiniz? Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.
   a. Eğitim
   b. Sağlık
   c. Çevre
   d. Yardımlaşma
   e. Yoksulluğun önlenmesi
   f. Kültür – Sanat
   g. Düşünce Üretimi
   h. Hak Temelli
   i. Diğer (Lütfen belirtiniz)

1 Araştırmada kullanılan soru formu aracılığı ile elde edilen verilerin bir kısmı Türkiye'nin Önde Gelen Sivil Toplum Kuruluşlarının Yönetsel ve Örgütsel Analizi isimli çalışmada kullanılmıştır. Dolayısıyla bu eserde yapılan analiz ve yorumlar, soru formunda yer alan tüm konu başlıklarını içermemektedir.

9. Kuruluşunuz kamuya yararlı dernek/vergi muafiyetine sahip vakıf statüsünde mi?

a. Evet

b. Hayır

10. Kuruluşunuzun tüzük/yönetmeliklerinde gıda bankacılığı faaliyetleri ile ilgili bir ibare yer alıyor mu? Eğer yanıtınız evet ise bu ibarenin tüzük/yönetmeliğe ne zaman eklendiğini lütfen belirtiniz.

a. Evet

b. Hayır

11. Kuruluşunuz tarafından periyodik olarak çıkartılan yayınlar var mı? Eğer varsa isimleri ve çıkış periyodu hakkında kısaca bilgi verir misiniz?

a. Evet

b. Hayır

12. Kuruluşunuzda faaliyet gösterilen alanın ilişkin yayınları içeren bir kitaplık/kütüphane var mı? Varsa içeriği hakkında (yayın sayısı vb.) bilgi verir misiniz?

a. Evet

b. Hayır

Yöneticinin Demografik Özellikleri

1. Kuruluşta görüşülen yetkilinin adı soyadı
2. Kuruluştaki görevi
3. Kuruluştaki görev süresi
4. Şu andaki pozisyonunda geçirdiği süre
5. Sivil toplum alanındaki deneyimi (gönüllü olarak çalışılan süre)
6. Sivil toplum alanındaki deneyimi (profesyonel olarak çalışılan süre)
7. Cinsiyeti

a. Kadın

b. Erkek

Örgütlenme Biçimi

1. Faaliyet gösterilen alanlarla ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmaların yoğunlaştığı coğrafi alanı nasıl tanımlarsınız?
   a. Bölgesel (lütfen bölgeleri belirtiniz)
   b. Ulusal
   c. Uluslararası
2. Kuruluşun yurtiçi şube ve temsilcilik sayılarını belirtir misiniz?
   a. Şube
   b. Temsilcilik
3. Varsa kuruluşun yurtdışı şube ve temsilcilik sayılarını belirtir misiniz?
   a. Şube
   b. Temsilcilik
4. Temsilcisi olduğunuz yurt dışı merkezli bir STK var mı? Varsa ismini belirtir misiniz?
   a. Evet
   b. Hayır
5. Kuruluşunuza ilişkin ilk kuruluş kararı kim(ler) tarafından alınmıştır?
6. Bugün bu kişilerden yönetimde yer alanlar var mı? Eğer yanıtınız evet ise lütfen açıklayınız.
   a. Evet
   b. Hayır

Finansal Yapı

1. Kuruluşunuzun gelirlerinin nerelerden temin edildiğini ve toplam yıllık gelirin bu kaynaklara dağılımını aşağıdaki seçenekler aracılığı ile açıklar mısınız?
   a. Gönüllü Bağışları (%....)
   b. Üyelik Aidatları (%....)
   c. İşletme gelirleri (eğer varsa işletme hakkında kısa açıklama (%....)
   d. Özel sektör desteği (%....)

e. Kamu desteği (%....)

f. STK'ları destekleyen diğer bağımsız kurumlardan alınan destek (Lütfen kuruluşu belirtiniz) (%....)

g. Diğer (belirtiniz) (%....)

2. Kuruluşunuzun kurumsal sponsorları bulunmakta mıdır? Varsa kimler oldukları ve ne gibi katkılar sağladıkları konusunda bilgi verir misiniz?

   a. Evet

   b. Hayır

3. Aşağıda adı geçen örgütsel kaynakları en önemli gördüğünüz kaynağa birincil önceliği verecek şekilde sıralayınız.

   ( ) Sivil toplum gönüllüleri

   ( ) Parasal kaynaklar

   ( ) Diğer (Lütfen açıklayınız)

4. STK'ların gelir yaratmak adına kar amaçlı faaliyetlerde bulunmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

   a. Sivil toplum ruhuna aykırı buluyorum

   b. Kuruluşun yaşaması için bir zorunluluk olarak görüyorum

   c. Bu iki şık dışında bir düşünceye sahibim (lütfen açıklayınız)

5. Kuruluşunuza son 5 yıl içerisinde ayni yardım ya da hizmet alımı şeklinde yardımlar yapıldı mı? Eğer cevabınız evet ise lütfen yardımın kaynağı ve türünü açıklayınız?

   a. Evet

   b. Hayır

6. Kuruluşunuza ait bina v.b taşınmazlar var mı? Eğer varsa neler olduklarını açıklar mısınız?

   a. Evet

   b. Hayır

7. 2005 yılından bu yana yıllar itibariyle kuruluşunuzun bütçesi ne kadardır?

   2005.....

   2006.....

   2007.....

   2008.....

İnsan Kaynakları ile İlgili Sorular

1. 2005 yılından itibaren yıllar itibariyle kuruluşunuza üye olan kişi sayılarını belirtir misiniz?

   2005……..

   2006……

   2007……

   2008……

2. 2005 yılından itibaren yıllar itibariyle kuruluşunuzun aktif gönüllü sayılarını belirtir misiniz?

   2005……..

   2006……

   2007……

   2008……

3. Kuruluşunuzda çalışan maaşlı personel sayısını tam - yarı zamanlı ve proje bazlı olarak detaylandırarak belirtir misiniz?

   a. Tam zamanlı ……

   b. Yarı zamanlı ……

   c. Proje bazlı ……

4. Kuruluşunuzda görev alacak kişilerin belirlenmesinde karar alıcılar kimlerdir?

5. Kuruluşunuzda, çalışan ve gönüllü motivasyonunu sağlamaya yönelik olarak ne gibi çalışmalar yapılmaktadır?

6. Kuruluşunuzda bir yılda yaklaşık kaç kişi maaşlı çalışan olarak işe başlamaktadır?

7. Kuruluşunuzda bir yılda yaklaşık kaç maaşlı çalışan işten ayrılmaktadır?

8. Sizce sivil toplum kuruluşları bireylere kariyer imkânı sunan bir yer midir?

   a. Evet (Çünkü)

   b. Hayır (Çünkü)

9. Kuruluşunuzda istihdam edilecek personele aşağıdaki kaynaklardan hangilerini kullanarak ulaşmaktasınız?

   a. İnternet üzerinden verilen iş ilanları ile

   b. Gazete ilanları ile

   c. Tanıdık – Çalışan vb referans kaynakları ile

   d. Diğer (Lütfen belirtiniz)

10. Sizce kuruluşunuzda aktif görev alan gönüllüleri bu davranışa iten temel neden(ler) aşağıdakilerden hangileridir? Birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz.

   ( ) Ekonomik kazanç elde etme

   ( ) Kariyer-iş imkânı sağlama

   ( ) İtibar-saygınlık kazanma isteği

   ( ) Şöhret kazanma isteği

   ( ) Kişisel huzur sağlama isteği

   ( ) Boş zaman değerlendirme-hobi

   ( ) Kişisel duyarlılık

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

Yönetim İşlevi

1. Kuruluşunuzda aşağıdaki yönetim tekniklerinden hangileri kullanılmaktadır?

   a. Kıyaslama (benchmarking)

   b. Toplam kalite yönetimi

   c. Stratejik yönetim

   d. Dengeli skor kartı (balance scorecard)

   e. Dış kaynaklardan yararlanma (outsourcing)

   f. Kurumsal yönetişim (Corporate Governance)

   g. Diğerleri (Lütfen belirtiniz)

2. Kuruluşunuzda yönetim işlevini yürüten kişilere ödeme yapılıyor mu? Eğer yanıtınız evet ise ödemelerin ne amaçla yapıldığı hakkında bilgi verebilir misiniz?

   a. Evet

   b. Hayır

3. Kuruluşunuzun mali durumuna ilişkin tablo ve belgeler kamuoyu ile paylaşılıyor mu? Eğer yanıtınız evet ise hangi belgelerin kamuoyu ile ne şekilde paylaşıldığını açıklar mısınız?

   a. Evet

   b. Hayır

4. Kuruluşunuzda iç işleyişi düzenleyen yazılı belgeler (iç tüzük, yönerge) bulunuyor mu? Yanıtınız evet ise hangi konuları (işe alım, bağış kabulü vb.) düzenlemek adına olduklarını açıklar mısınız?

   a. Evet

   b. Hayır

Projeler – Ulusal ve Uluslararası İşbirlikleri

1. Kuruluşunuzun 2005'den bu yana gerçekleştirdiği projelerin sayılarını belirtiniz.

   2005……..

   2006……

   2007……

   2008……

2. Kuruluşunuzun devam eden projelerinin sayısını belirtiniz.

3. Kuruluşunuz tarafından hayata geçirilen projelerde AB fonlarından faydalandınız mı? Eğer yanıtınız evet ise lütfen bilgi veriniz?

   a. Evet

   b. Hayır

4. Kuruluşunuz aşağıdaki taraflardan hangileri ile projeler esnasında işbirliği yapmaktadır?

   a. Diğer STK'lar

   b. Özel Sektör

   c. Kamu Kurumları (belirtiniz)

   d. Üniversiteler

   e. Diğer kuruluşlar (Lütfen açıklayınız)

5. Kuruluşunuzun herhangi bir üst yapıya (federasyon, destek kuruluşu vb) üyeliği bulunuyor mu? Eğer yanıtınız evet ise lütfen üyesi olduğunuz kuruluşun adını belirtiniz.

   a. Evet

   b. Hayır

6. Kuruluşunuzun proje dışı işbirlikleri bulunmakta mıdır? Eğer yanıtınız evet ise lütfen detayı hakkında bilgi veriniz.

   a. Evet

   b. Hayır

Eğitim

1. Kuruluşunuzda görev alan kişilere aşağıdaki konulardan hangilerinde eğitim verilmektedir?

   a. Liderlik

   b. Proje yönetimi

   c. Kapasite geliştirme

   d. Hukuk

   e. Gönüllü yönetimi

   f. Sivil Toplum

   g. Diğer (Lütfen belirtiniz)

2. Kuruluşunuzun hangi konularda eğitime ihtiyacı bulunduğunu belirtir misiniz?
   a. Liderlik
   b. Proje yönetimi
   c. Kapasite geliştirme
   d. Hukuk
   e. Gönüllü yönetimi
   f. Sivil Toplum
   g. Diğer (Lütfen belirtiniz)
3. Kuruluşunuzun eğitim ihtiyaçları aşağıdaki yöntemlerden hangileri kullanılarak karşılanmaktadır?
   a. Üniversitelerin eğitimlerine katılarak
   b. Konunun uzmanlarından eğitim alarak
   c. Yerel yönetimlerin sağladığı eğitim hizmetleri ile
   d. Kurum içi yöneticiler tarafından verilen eğitimlerle
   e. Diğer (lütfen belirtiniz)
4. Kuruluşunuz personelini ücreti kurumunuz tarafından karşılanacak şekilde ücretli eğitimlere göndermeye bakışınız nasıldır?
   a. Olumlu
   b. Olumsuz (Çünkü)
   c. Diğer (Lütfen belirtiniz)

Sorun Analizi

1. Kuruluş aşamasında herhangi bir sorun yaşadınız mı? Eğer yanıtınız evet ise lütfen yaşanan sorun hakkında kısaca bilgi veriniz?
   a. Evet
   b. Hayır

2. Hali hazırda rutin faaliyetlerinizi gerçekleştirirken sıklıkla karşılaştığınız sorunlar nelerdir?

   a. Yasal düzenlemelerdeki yetersizlikler

   b. Gönüllü ve üye katılımının sağlanamaması

   c. Mali yetersizlikler

   d. Profesyonel STK uzmanı bulamama

   e. Diğer (Lütfen belirtiniz)

3. Rutin faaliyetlerinizi gerçekleştirirken sıklıkla karşılaştığınız sorunların kaynağını en çok sorunu yaratan aktöre birinci önceliği verecek şekilde sıralayınız.

   ( ) Hükümet

   ( ) Yerel yönetimler

   ( ) Özel sektör

   ( ) Vatandaş

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

4. Rutin faaliyetlerinizi gerçekleştirirken karşılaştığınız bu sorunların çözümünde aşağıda adı geçen taraflara ne gibi görevler düştüğünü düşünmektesiniz?

   a. Hükümet

   b. Yerel yönetimlerin

   c. Özel sektör

   d. Vatandaş

   e. Diğer (Lütfen belirtiniz)

Adanılan Alana Etki Algısı

1. Kuruluşunuzun faaliyet gösterdiği alanda yarattığı etkiye on üzerinden kaç puan verirsiniz?

2. Sizce faaliyet gösterdiğiniz alanda yaratılan toplam etkinin yüzde kaçı sizin kuruluşunuz tarafından sağlanmaktadır?

STK'ların Sivil Toplum Algısı

1. Sivil toplum denildiğinde aklınıza aşağıdakilerden hangileri gelmektedir? İlk aklınıza gelene birincil önceliği verecek şekilde sıralayınız

   ( ) Bireysel hak ve özgürlükler

   ( ) Katılımcı demokrasi / Aktif vatandaşlık

   ( ) Toplumsal mücadele / Toplumsal muhalefet

   ( ) Kamusal alan / Devlet karşıtı alan

   ( ) Yardımseverlik – Hayır işleri

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

2. Sizce "sivil toplum kuruluşu" kavramı tanımlanmak istenildiğinde bu tanım aşağıdaki kavramlardan hangilerini içerir? Önem sırasına göre sıralayınız.

   ( ) Kar amacı gütmeyen kuruluş

   ( ) Gönüllü kuruluş

   ( ) Çıkar grubu

   ( ) Baskı grubu

   ( ) Sosyal hizmet üreticisi

   ( ) Üçüncü sektör

   ( ) Demokratik kitle örgütü

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

3. Türkiye'de son yıllarda sivil toplum anlayışının gelişmesinde sizce aşağıdaki faktörlerden hangileri etkili olmuştur? En etkili olana birincil önceliği verecek şekilde sıralayınız.

   ( ) Askeri darbelere duyulan tepkiler

   ( ) Habitat Kongresi

   ( ) Marmara Depremi

   ( ) AB Uyum Süreci

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

4. Aşağıdaki alanlardan hangileri STK'ların kamu politikaları üzerinde etkin olduğu alanlardır? En etkin olduğunu düşündüğünüz alana birincil önceliği verecek şekilde sıralayınız.

   ( ) İnsan hakları

   ( ) Dezavantajlı grupların (kadın/engelli/çocuk) güçlendirilmesi

   ( ) Yoksulluğun önlenmesi

   ( ) Çevrenin korunması

   ( ) Kültürel faaliyetlerin artışı

   ( ) Katılımcı demokrasi

   ( ) Sivil toplum alanının güçlendirilmesi

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

5. Sizce ülkemizde STK'ların en güçlü olduğu faaliyet alanlarını en güçlü olana birincil önceliği verecek şekilde sıralayınız.

   ( ) Eğitim

   ( ) Sağlık

   ( ) Çevre

   ( ) Yardımlaşma

   ( ) Yoksulluğun önlenmesi

   ( ) Sanatsal – Kültürel Etkinlikler

   ( ) Düşünce üretimi

   ( ) Hak Temelli

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

6. Sizce ülkemizde sivil toplumun gelişmesinin önündeki temel engeller nelerdir? En temel olana birincil önceliği verecek şekilde sıralayınız.

   ( ) Ekonomik yetersizlikler

   ( ) Demokratik hak ve özgürlüklerin yetersizliği

   ( ) Güçlü devlet geleneği

   ( ) Toplumun ilgisizliği

   ( ) STK'ların kötü yönetilmesi

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

7. Sizce Türkiye'de insanları STK'lara üye/gönüllü olmaya çeken neden/nedenler nelerdir? En önemli nedene birincil önceliği verecek şekilde sıralayınız.

   ( ) Ekonomik kazanç elde etme

   ( ) Kariyer-iş imkânı sağlama

   ( ) İtibar-saygınlık kazanma isteği

   ( ) Şöhret kazanma isteği

   ( ) Kişisel huzur sağlama isteği

   ( ) Boş zaman değerlendirme-hobi

   ( ) Kişisel duyarlılık

   ( ) Diğer (Lütfen belirtiniz)

8. Ülkemizde faaliyet gösteren STK'ların geneli ile aşağıdaki sıfatları bir arada düşünerek her bir sıfatın ülkemizde faaliyet gösteren STK'ları niteleme derecesini belirtiniz.

Şeffaf	1….2….3….4….5….6….7….8….9….10
Hoşgörülü	1….2….3….4….5….6….7….8….9….10
Hesap verebilir	1….2….3….4….5….6….7….8….9….10
Sürdürülebilir	1….2….3….4….5….6….7….8….9….10
Cinsiyet eşitliğini gözeten	1….2….3….4….5….6….7….8….9….10
Apolitik	1….2….3….4….5….6….7….8….9….10
Katılımcı	1….2….3….4….5….6….7….8….9….10

   Diğer (Lütfen belirtiniz)

9. Faaliyet gösterdiğiniz alandaki diğer STK'lar sizin için hangi anlama gelmektedir?

   a. Rakip

   b. Ortak/Partner

   c. Diğer (Lütfen belirtiniz)

10. Kuruluşunuz ile aynı alanda faaliyet gösteren diğer STK'ları düşündüğünüzde aklınıza ilk gelen STK(lar) hangisidir/hangileridir?

11. Aşağıdaki ifadeye ne düzeyde katıldığınızı belirtiniz.

    STK'ların ekonomik istikrar ve toplumsal güven ortamının sağlanmasında önemli rolü vardır?

    Kesinlikle katılıyorum ( ) Kısmen katılıyorum ( ) Kararsızım ( ) Kısmen Katılmıyorum ( ) Kesinlikle Katılmıyorum ( )

12. Aşağıdaki ifadeye ne düzeyde katıldığınızı belirtiniz.

    STK'lar kamu politikaları üzerinde etkindirler.

    Kesinlikle katılıyorum ( ) Kısmen katılıyorum ( ) Kararsızım ( ) Kısmen Katılmıyorum ( ) Kesinlikle Katılmıyorum ( )

13. Sivil toplumun geleceğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

    a. Olumlu düşünüyorum. Çünkü

    b. Olumsuz düşünüyorum. Çünkü

    c. Kararsızım. Çünkü

14. Sizce ülkemizde en önemli sorun nedir?

    Eklemek istediğiniz diğer hususlar:

    Anketi Dolduran Anketör:

    STK Yöneticisi:

    Tarih:

    Saat:

Sivil toplum kavramı, günümüzde, başta akademik çevreler, politikacılar, aktivistler olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinin söylemlerinde kullandıkları anahtar kavramlardan biri haline gelmiştir. Kamu yönetiminden, halkın katılımına, akademik çalışmalardan politika yapımına kadar toplumun en önemli aktörlerinden biri olarak görülen sivil toplum kuruluşlarının (STK) bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde hareket kabiliyetlerinin arttığını söylemek mümkündür. Ancak, STK'lara ilişkin bu hızlı gelişme, katılımcı demokrasinin vazgeçilmez unsuru oldukları algısı tam anlamıyla yaygınlaştığı zaman anlam kazanacaktır. Bu nedenle, her alanda ve her düzeyde karar süreçlerinde daha aktif rol alan STK'ların, eşitlikçi, çoğulcu, özgürlükçü ve demokratik işlevlere, başka bir ifade ile katılımcı demokrasinin ilerici işlevlerine sahip olup olmadıklarını sorgulamak son derece önem arz etmektedir.

Türkiye'de önde gelen STK'ların sivil toplum algısını ele alan bu çalışma söz konusu algının ortaya konması amacına yönelik olarak adı geçen STK'lardan elde edilen veriler ışığında analiz yapmaktadır. Çalışmada öncelikle STK'ların, örgütlenme biçimleri, faaliyet alanları, bütçe büyüklükleri, finansal ve örgütsel kaynakları, gönüllü/üye profilleri, gerçekleştirdikleri proje sayıları, uluslararası fon kaynaklarıyla bağlantıları, diğer aktörlerle işbirliği yapma performansları, sivil toplum alanı ile ilgili eğitim düzeyleri, en fazla karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözüm kaynakları gibi genel profil bulguları ortaya konmaktadır. Ardından, STK'ların sivil toplum ve STK kavramına yükledikleri anlamlara, sivil toplum alanının gelişmesinde etkili gördükleri faktörlere, STK'ların kamu politikaları üzerindeki etkisine, en güçlü oldukları faaliyet alanlarına, ekonomik istikrar ve toplumsal güven ortamının sağlanmasındaki rollerine, sivil toplumun geleceğine ilişkin düşünceleri aktarılmakta ve ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise Türkiye'de sivil topluma ilişkin gelinen durumun değerlendirilmesine ve katılımcı demokrasi anlamındaki sivil toplumun geleceğine ilişkin önerilere yer verilmektedir.

ISBN 978-605-377-652-9
9 786053 776529